Андрій Некрасов

Пригоди капітана Врунгеля

Переклад з російської ФЕДІРА МАКІВЧУКА

РОЗДІЛ І,

в якому автор знайомить читача з героєм і в якому нема нічого незвичайного

Навігацію в нас у мореходному училищі викладав Христофор Боніфатійович Врунгель.

— Навігація, — сказав він на першому уроці, — це наука, яка вчить нас обирати найбезпечніші й найвигідніші морські шляхи, прокладати ці шляхи на картах і водити ними кораблі... Навігація, — додав він на закінчення, — наука неточна. Для того, щоб сповна оволодіти нею, треба самому мати великий досвід тривалого практичного плавання...

Оцей звичайнісінький собі вступ став для нас причиною одчайдушних суперечок і всіх слухачів школи розбив на два табори. Одні вважали, й не без підстав, що Врунгель — не інакше, як старий морський вовк на спочинку. Навігацію він знав блискуче, викладав цікаво, з вогником, і досвіду в нього, очевидно, вистачало. Схоже було, що Христофор Боніфатійович таки справді зборознив усі моря й океани.

Але люди, як відомо, бувають різні. Одні довірливі надмірно, інші, навпаки, схильні до критики й сумнівів. Знайшлися й серед нас такі, що твердили, нібито наш професор, на відміну від інших навігаторів, сам ніколи не виходив у море.

За доказ цього безглуздого твердження вони брали зовнішній вигляд Христофора Боніфатійовича. А зовнішність його справді якось не в'язалася з нашим уявленням про бравого моряка.

Христофор Боніфатійович Врунгель ходив у сірій толстовці, підперезаній вишитим пояском, волосся гладенько зачісував з потилиці на лоб, носив пенсне на чорному шнурку без оправи, чисто голився, був огрядним і присадкуватим, голос мав стриманий і приємний, часто посміхався, потирав ручки, нюхав тютюн і всім своїм виглядом більше скидався на відставного аптекаря, ніж на капітана далекого плавання.

І ось, щоб вирішити суперечку, ми попросили якось Врунгеля розповісти нам про свої колишні походи.

— Ну, що ви! Не час тепер, — заперечив він з усмішкою і замість чергової лекції почав раптом позачергову контрольну з навігації.

Коли ж після дзвоника він вийшов з пачкою зошитів під пахвою, наші суперечки припинилися. Відтоді ніхто вже не мав сумнівів, що на відміну од інших навігаторів Христофор Боніфатійович Врунгель набув свій досвід домашнім способом, не пускаючись у далекі плавання.

Так ми й лишилися б при цій хибній думці, якби мені дуже швидко, але зовсім несподівано, не пощастило почути від самого Врунгеля розповідь про його надзвичайно сміливу кругосвітну подорож, повну небезпеки й пригод.

Сталося це випадково. Того разу, після контрольної Христофор Боніфатійович пропав. Днів через три ми дізналися, що по дорозі додому він загубив у трамваї калоші, промочив ноги, простудився й зліг. А пора стояла гаряча: весна, заліки, екзамени... Зошити потрібні були нам кожного дня... І от мене, як старосту курсу, відрядили до Врунгеля на квартиру.

Я пішов. Одразу знайшов квартиру, постукав. І тут, поки я стояв під дверима, в моїй уяві зовсім ясно постав Врунгель, обкладений подушками й закутаний ковдрами, з-під яких стирчить почервонілий від простуди ніс.

Я постукав знову, вже дужче. Мені ніхто не відповів. Тоді я натиснув на дверну ручку, розчинив двері й… остовпів від несподіванки.

Замість скромного відставного аптекаря за столом, заглибившись у читання якоїсь стародавньої книги, сидів грізний капітан у повній парадній формі, з золотими нашивками на рукавах. Він з люттю гриз величезну прокурену люльку, про пенсне й згадки не було, а сиве розпатлане волосся пасмами стирчало в усі боки. Навіть ніс, хоч він і справді почервонів, зробився якимсь солідніш им і всіма своїми рухами виражав рішучість і відвагу.

На столі перед Врунгелем на спеціальній підставці стояла модель яхти з високими щоглами, з білосніжними парусами, прикрашена різноколірними прапорами. Поруч лежав секстант. Недбало кинутий сувій карт наполовину закривав сушений акулячий плавець. На підлозі замість килима розплаталася моржова шкура з головою і з іклами, в кутку валявся адміралтейський якір з двома змичками ржавого ланцюга, на стіні висів кривий меч, а поряд нього — звіробійний гарпун. Було й ще дещо, але я не встиг розглядіти.

Двері рипнули. Врунгель підняв голову, заклав книжку невеликим кинджалом, підвівся й, хитаючись, немов у шторм, пішов мені назустріч.

— Дуже приємно познайомитись. Капітан далекого плавання Врунгель Христофор Боніфатійович, — промовив він громовим басом, простягаючи мені руку. — Чим можу служити?

Я, признатися, трохи злякався.

— Та ось, Христофоре Боніфатійовичу, я щодо зошитів… хлопці прислали… — почав було я.

— Пробачте, — перебив він мене, — пробачте, не впізнав. Хвороба клята всю пам'ять одбила. Старий став, нічого не поробиш… Еге ж… то кажете, по зошити? — перепитав Врунгель і, схилившись, почав ритися під столом.

Нарешті він дістав звідти пачку зошитів і ляснув по них своєю широкою волосатою рукою, та так ляснув, що пилюка полетіла в усі боки.

— Ось, будь ласка, — сказав він, спочатку голосно, із смаком чхнувши, — в усіх "відмінно". Поздоровляю! З повним знанням науки кораблеводіння підете борознити морські простори під торговельним прапором… Похвально, до того ж, знаєте, дуже цікаво. Ех, юначе, скільки непередаваних картин, скільки незабутніх вражень жде вас попереду! Тропіки, полюси, плавання по дузі великого кола… — додав він замріяно. — Я, знаєте, всім цим марив, поки сам не поплавав.

— А ви хіба плавали? — вигукнув я, не подумавши.

— Аякже! — образився Врунгель. — Себто я? Я плавав. Я, батечку, плавав. Дуже навіть плавав. У деякій мірі єдиний у світі похід навколо земної кулі на двомісній парусній яхті. Сто сорок тисяч миль. Безліч заходів, безліч пригод… Безсумнівно, тепер часи не ті. Й звичаї змінилися, й становище, — додав він, помовчавши. — Багато чого, так би мовити, має тепер зовсім інший вигляд, а все-таки, знаєте, оглянешся отак назад, у глибину минулого, й доводиться визнати: багато було й цікавого, й повчального в тому поході. Є що згадати, є про що розказати!.. Та ви сідайте…

З цими словами Христофор Боніфатійович підсунув мені китовий хребець. Я сів на нього, неначе на крісло, а Врунгель почав розповідати.

РОЗДІЛ II,

в якому капітан Врунгель розповідав про те, як його старший помічник Лом вивчав англійську мову, й про деякі окремі випадки з практики кораблеводіння

Сидів я отак у своїй конурі, й, знаєте, набридло. Вирішив згадати старовину — і згадав. Так згадав, що по всьому світу пилюка пішла. Отак-то. Вам, пробачте, поспішати зараз нікуди? От і прекрасно. Тоді й почнемо по порядку.

Я в ту пору, звичайно, був трохи молодший, але не так, щоб зовсім хлопчак. Ні. Й досвід був за плечима, й роки. Стріляний, як кажуть, горобець, з доброю репутацією, з солідним становищем, і, скажу вам не хвалячись, заслужено. За таких обставин я міг би командувати найбільшим пароплавом. Це теж досить цікаво. Але в той час найбільший пароплав був якраз у плаванні, а я чекати не звик, плюнув і вирішив: піду на яхті. Це теж, знаєте, не жарт — піти в кругосвітнє плавання на двомісній парусній посудинці.

Ну, став шукати судно, придатне для здійснення надуманого плану, й, уявіть, знайшов. Якраз те, що треба. Наче для мене будували. Яхта, правда, потребувала невеличкого ремонту, але під особистим моїм наглядом її швидко довели до ладу: пофарбували, поставили нові паруси, щогли, замінили обшивку, вкоротили кіль на два фути, надставили борти... Одне слово, довелося повозитись. Але зате вийшла не яхта — лялечка! Сорок футів по палубі. Як кажуть: "Шкаралупка під владою моря".

Я не люблю передчасних розмов. Судно поставив біля бережка, закрив брезентом, а сам поки що заходився готуватись у похід.

Успіх такої справи, як ви знаєте, багато в чому залежить від особового складу експедиції. Тому я дуже старанно вибирав свого

супутника — єдиного помічника й товариша в цій довгій і важкій дорозі. Й, повинен признатися, мені пощастило: мій старший помічник Лом виявився людиною чудових душевних якостей. Ось посудіть самі: зріст сім футів шість дюймів, голос — як у пароплава, надзвичайна фізична сила, витривалість. При всьому тому відмінне знання справи, дивовижна скромність, — одне слово, все, що потрібне першокласному морякові. Проте була в Лома й вада. Єдина, але серйозна: цілковите незнання іноземних мов. Це, звичайно, великий недолік, але це не зупинило мене. Я завжди становище, поміркував, подумав, прикинув і наказав Лому в терміновому порядку оволодіти розмовною англійською мовою. Й, знаєте, Лом оволодів. Не без труднощів, але оволодів за три тижні.

Для цієї мети я образ особливий, доти ще не відомий метод викладання: я запросив для мого старшого помічника двох викладачів. При цьому один навчав його з початку, з азбуки, а другий з кінця. І, уявіть собі, саме з абеткою у Лома й не клеїлось, особливо з вимовою. Цілісінькі дні й ночі мій старший помічник Лом розучував важкі англійські літери, й, знаєте, не обійшлося без неприємностей. Отак одного разу сидів він за столом, вивчаючи дев'яту літеру англійського алфавіта — "ай".

— Ай... ай... ай... — твердив він на всі лади все голосніше й голосніше.

Сусідка почула, заглянула, бачить: здоровенний парубійко сидить, кричить "ай!" Ну, вирішила, що бідоласі погано, викликала швидку допомогу. Приїхали. Накинули на хлопця, як на божевільного, гамівну сорочку, й я на другий день ледве визволив його з лікарні. А втім, скінчилося все благополучно: рівно через три тижні мій старший помічник Лом доповів мені рапортом, що обидва викладачі довчили його до середини, й, таким чином, завдання виконане. Того ж дня я призначив відхід. Ми й без того вже затрималися.

І ось, нарешті, довгожданий момент настав. Зараз, можливо, подія ця пройшла б і непоміченою. Але в той час такі походи були

навдивовижу. Сенсація, так би мовити. Й не дивно, що з самого ранку в той день берег був запруджений юрбами цікавих. Тут, знаєте, прапори, музика, загальні радощі… Я став на стерно й скомандував:

— Підняти паруси, віддати носовий, стерно на праву!

Паруси знялися, розпустилися, як білі крила, взяли вітер, а яхта, розумієте, стоїть… Віддали кормовий кінець — все одно стоїть. Ну, бачу — треба вживати рішучих заходів. А тут якраз буксир проходив мимо. Я схопив рупор, кричу:

— Гей, на буксирі! Прийми кінець, чорт забирай!

Буксир потяг, пихкає, милить воду за кормою, ледве дибки не стає, а яхта — ні з місця… Що за диво?

Раптом щось бухнуло, яхта накренилась, я на мить знепритомнів, а коли отямився, дивлюсь — конфігурація берегів різко змінилася, натовп розбігся, вода кишить головними уборами, тут же плаває будка з морозивом, верхи на ній сидить якийсь юнак з кіноапаратом і крутить ручку.

А під бортом у нас цілий зелений острів. Я подивився і все зрозумів: теслярі недогляділи, поставили свіже дерево. Й, уявіть собі, за літо яхта всім бортом пустила коріння й приросла. А я ще дивувався: звідки такі красиві кущики на березі? Отак-то. А яхту збудовано міцно, буксир добрий, канат надійний. Як смикнули, так пів-берега й віднесло разом з кущами. Недарма, знаєте, свіже дерево не рекомендують використовувати в суднобудуванні… Неприємна історія, що й казати, але, на щастя, все обійшлося благополучно, без жертв.

У мої плани затримка не входила, зрозуміло, але тут нічого не поробиш. Це, як кажуть, "форсмажор" — непередбачена обставина. Довелося стати на якір і очистити борти. А то, розумієте, незручно:

рибалок не стрінеш — риби засміють. Не годиться із своєю садибою плавати.

Я і мій старший помічник Лом увесь день провозилися з цією роботою. Намучилися, признатись, неабияк, вимокли, змерзли… Й ось уже ніч спустилася над морем, зорі висипали на небі, на суднах б'ють північну склянку. Я відпустив Лома спати, а сам залишився на вахті. Стою, думаю про труднощі й втіхи наступного походу. Й так, знаєте, розмріявся, що не помітив, як і ніч минула.

А вранці чекав на мене страшний сюрприз: я не лише цілу добу ходу втратив з цією аварією — я назву корабля втратив!

Ви, може, думаєте, що назва не має значення? Помиляєтесь, юначе! Ім'я для корабля — однаково, що прізвище для людини. Та ось, недалеко ходити за прикладом: Врунгель, скажімо, звучне, красиве прізвище. А будь з мене який-небудь Заколи-Рогайло, або ось у мене учень був — Ховрашок… Хіба б я міг сподіватися на ту повагу й довір'я, що маю тепер? Ви тільки уявіть собі: капітан далекого плавання Ховрашок… Сміх та й годі!

Отак і судно. Назвіть судно "Геркулес" чи "Богатир" — перед ним крига розступиться сама собою, а спробуйте назвати своє судно "Корито" — воно й плавати буде, як корито, й неодмінно перекинеться де-небудь у найтихішу погоду.

Ось тому я перебрав і зважив десятки імен, перш ніж спинив свій вибір на тому, яке могло б підійти для моєї красуні яхти. Я назвав яхту "Побіда", тобто перемога. Ось славне ім'я для славного корабля! Ось ім'я, що його не соромно пронести по всіх океанах! Я замовив мідні литі літери й сам прикріпив їх на зрізі корми. Начищені до блиску, вони горіли вогнем. За півмилі можна було прочитати: "Побіда".

Й ось у той нещасний день, удосвіта, я стою один на палубі. На морі штиль, порт ще не прокинувся, після безсонної ночі хилить до сну… Раптом бачу: пихкає портовий катерок-роботяга, підходить прямо до мене й — бух на палубу пачку газет! Честолюбство, звичайно, до певної міри вада. Але всі ми грішні, як кажуть, і кожному, знаєте, приємно, коли про нього пишуть у газеті. Чи не так? І от я розгортаю газету. Читаю:

"Вчорашня аварія на старті кругосвітного походу якнайкраще виправдала оригінальне ім'я, яке капітан Врунгель дав своєму судну".

Я трохи зніяковів, але, признатися, так і не збагнув. про що йде мова. Хапаю другу газету, третю… Тут в одній з них мені впадає в очі фотографія: в лівому кутку я, в правому мій старший помічник Лом, а посередині наша красуня-яхта й підпис: "Капітан Врунгель і яхта "Біда", на якій він вирушає…"

Тоді я все зрозумів. Я кинувся на корму, подивився. Так і є: збило дві літери — "П" та "О".

Скандал! Непоправний скандал! Але нічого вже не зробиш: у газетників довгі язики. Врунгеля, капітана яхти "Побіда", ніхто не знає, зате весь світ довідався вже про мою "Біду".

Але довго журитися не довелось. З берега потяг вітерець, паруса затріпотіли, я розбудив Лома й став піднімати якір.

І поки ми йшли морським каналом, нам з усіх кораблів, як на зло, кричали:

— Гей, на "Біді", щасливого плавання!

Жаль було красивого імені, але нічого не поробиш. Так на "Біді" й пішли.

Вийшли в море. Я ще не встиг заспокоїтися після неприємностей. І все-таки повинен сказати: добре в морі! Недаремно, знаєте, ще древні греки говорили, що море всі негоди змиває з людської душі.

Йдемо. Тиша, тільки хвилі шелестять вздовж бортів, щогла поскрипує, а берег віддаляється, тане за кормою. Погода свіжішає, білячки пішли по хвилях, звідкись прилетіли буревісники, вітерець став міцнішати. Працює, свистить у снастях справжній морський, солоний вітер. Ось і останній маяк лишився позаду, берегів як не було, тільки море навкруги; куди не глянеш — скрізь море.

Я проклав курс, здав командування Лому, постояв ще хвилинку на палубі й пішов униз, в каюту, подрімати годинку-другу перед вахтою. Недаром у нас, у моряків, говорять: "Не виспатися завжди встигнеш".

Спустився, випив на сон грядущий чарочку рому, ліг на койку й заснув, як убитий.

А через дві години, бадьорий і свіжий, підіймаюсь на палубу. Подивився кругом, глянув уперед... і світ мені потьмарився.

На перший погляд — нічого, звичайно, особливого: те ж саме море кругом, ті ж самі чайки, й Лом у повному порядку, тримає штурвал, але спереду, просто перед носом "Біди", — ледве помітна, як сіра ниточка, встає над горизонтом смужка берега.

А ви знаєте, що це значить, коли берегу належить бути ліворуч за тридцять миль, а він у вас прямо по носу? Це повний скандал. Неподобство... Ганьба і сором вам! Я був приголомшений, обурений і наляканий. Що робити? Ви повірите, я вирішив покласти судно на зворотний курс і з ганьбою повернутися до причалу, поки не пізно. Адже з таким помічником плавати — то так заїдеш, що не виберешся, — особливо вночі.

Я вже зібрався подати відповідну команду, вже й повітря в груди набрав, щоб солідніше це вийшло, але тут, на щастя, все прояснилося. Лома видав ніс. Мій старший помічник увесь час повертав ніс вліво, жадібно втягував повітря й сам тягнувся туди ж.

Ну, тоді я все зрозумів: у моїй каюті по лівому борту лишилась незакоркована пляшка чудового рому. А в Лома рідкісний нюх на спиртне й, зрозуміло, його тягло до пляшки. Це буває.

А раз так — значить, діло поправиме. В деякій мірі окремий випадок практики кораблеводіння. Бувають такі випадки, не передбачені наукою. Я не став навіть роздумувати, спустився в каюту і непомітно переніс пляшку на правий борт. Ломів ніс потягнувся, як компас за магнітом, судно слухняно повернуло туди ж, а години через дві "Біда" лягла на попередній курс. Тоді я поставив пляшку спереду, біля щогли, і Лом більше не збивався з курсу. Він вів "Біду", як по ниточці, й тільки один раз особливо жадібно втягнув повітря й спитав:

— А що, Христофоре Боніфатійовичу, чи не прибавити нам парусів?

Це була розумна пропозиція. Я погодився. "Біда" й до того йшла непогано, а тут полетіла стрілою.

Отаким способом і почалось наше далеке плавання.

РОЗДІЛ III

Про те, як техніка й винахідливість можуть компенсувати нестачу хоробрості, й про те, як у плаванні треба використовувати всі обставини, включаючи власні недуги

Далеке плавання... Слова ж які! Ви задумайтесь, юначе, прислухайтесь до музики цих слів.

Далеке… далина… простір неосяжний… далечінь. Чи не правда?

А "плавання"? Плавання — це поривання вперед, рух, іншими словами.

Значить, так: рух у просторі.

Тут, знаєте, астрономією пахне. Почуваєш себе в деякій мірі зорею, планетою або супутником, у гіршому разі.

Ось тому й тягне таких людей, як я чи, скажімо, мій тезко Колумб, у далеке плавання, у відкритий океан, на славні морські подвиги.

Й все-таки не в цьому головна сила, що змушує нас залишати рідні береги.

І якщо хочете знати, я вам відкрию секрет і поясню, в чому тут річ.

Приємності далекого плавання неоціненні, шо й казати. Але є ще більша втіха: розповісти в товаристві близьких друзів і випадкових знайомих про явища прекрасні й незвичайні, свідком яких ви стаєте в далекому плаванні, повідати про ситуації, іноді веселі, іноді трагічні, в які весь час ставить вас мінлива доля мореплавця.

Але в морі, на великій океанській дорозі, що ви можете зустріти? Воду й вітер переважно.

А що ви можете пережити? Шторми, штиль, блукання в туманах, вимушені простої на мілині. Бувають, звичайно, й у відкритому морі всілякі незвичайні пригоди, в нашому поході теж було їх немало, але, в основному, про воду, про вітер, про тумани й мілини багато не розкажеш.

Та розказати, правда, можна б. Розповісти є про що: бувають, припустимо, смерчі, тайфуни, перлинні обмілини — мало там що! Все це надзвичайно цікаве. Ну, риби там, кораблі, спрути — про це теж можна розказати. Та ось біда: стільки вже про це порозказано, що не встигнете ви рота розкрити — всі ваші слухачі одразу розбіжаться, як карасі від акули.

Інша річ — заходи, нові береги, так би мовити. Там, знаєте, є на що подивитися, є чому дивуватися. Отак-то. Недаремно кажуть: "Що край, то й звичай".

Ось чому такий моряк, як я, допитливий, цікавий і не зв'язаний комерційними інтересами, намагається всяким способом урізноманітити своє плавання заходами в чужі краї. Щодо цього, плавання на маленькій яхті має безліч переваг.

Аякже, знаєте! Стали ви, припустимо, на вахту, схилились над картою. Ось ваш курс, праворуч якесь царство, ліворуч якесь государство, як у казці. Адже там теж люди живуть. А як живуть? Цікаво ж глянути хоч одним оком! Цікаво? Прошу, цікавтеся, хто ж вам не велить? Руль на борт… і ось уже вхідний маяк на горизонті. Отак-то!

Ми йшли з попутним вітром, туман лежав над морем, і "Біда" безшумно, як привид, милю за милею ковтала простір. Не встигли ми оглянутись, як пройшли Зунд, Каттегат, Скагерак… Я не міг нарадуватися з ходових якостей яхти. І ось на п'яту добу, на світанку, туман розвіявся, й по правому борту в нас відкрилися береги Норвегії.

Можна б пройти мимо, але куди поспішати? Я скомандував:

— Право на борт!

Мій старший помічник Лом поклав стерно круто вправо, й через три години ланцюг нашого якоря загуркотів у красивому й тихому фіорді.

Ви не бували в фіордах, молодий чоловіче? Жаль! Неодмінно побувайте при нагоді.

Фіорди, або шхери, іншими словами, де, знаєте, такі вузькі затоки та бухточки, заплутані, як курячий слід, а кругом скелі, пориті тріщинами, оброслі мохом, високі й неприступні. В повітрі панує урочистий спокій і непорушна тиша. Краса надзвичайна!

— А що, Лом, — сказав я, — чи не зійти нам погуляти до обіду?

— Єсть погуляти до обіду! — гаркнув Лом, та так, що птаство цілою хмарою знялося з скель, а луна (я полічив) тридцять два рази повторила: "Бі-ду... біду... біду..."

Скелі немовби вітали прихід нашого судна. Хоч, звичайно, на іноземний манір, наголос не там. А все-таки, знаєте, приємно й дивно. Та, по правді кажучи, особливо й дивуватися нічому. Там чудесна луна в фіордах... Та хіба тільки луна! Там, батечку, казкові місця й казкові бувають пригоди. Ви послухайте, що далі було.

Я закріпив стерно й пішов переодягтися в каюту. Лом теж спустився. І ось, знаєте, я вже зовсім готовий, шнурую черевики, — раптом відчуваю: судно дає різкий крен на ніс. Стривожений, схоплююсь, кулею вилітаю на палубу, й перед очима моїми постає сумна картина: ніс яхти цілком у воді й продовжує швидко занурюватись, корма ж, навпаки, підіймається вгору.

Я зрозумів, що сам винуватий: не врахував особливостей грунту, а головне — приплив прогавив. Якір зачепився, держиться, як влитий, а вода підпирає. И ланцюг потравити неможливо: весь ніс у воді, піди-но пірнай до брашпіля. Куди там!

Тільки-но встигли ми задраїти наглухо вхід до каюти, як "Біда" вже зайняла зовсім вертикальну позицію, на зразок рибальського поплавця.

Ну й довелося скоритися перед стихією. Нічого не поробиш. Врятувалися на кормі. Так там і пересиділи до вечора, поки вода почала спадати. Ось так.

А ввечері, навчений досвідом, я ввів судно у вузьку протоку й причалив до берега. Так воно, думаю, буде краще.

Приготували скромну вечерю, поприбирали скрізь, засвітили вогні, як належить, і повкладались спати, впевнені, що не повториться історія з якорем. А вранці, ледь засіріло, Лом будить мене й рапортує:

— Дозвольте доповісти, капітане: повний штиль, барометр показує ясно, температура зовнішнього повітря дванадцять градусів за Цельсієм, провести вимірювання глибини й температури води було неможливо за відсутністю такої.

Спросоння я не одразу навіть зрозумів, про що він говорить:

— Тобто як це "за відсутністю"? — питаю. — Де ж вона поділась?

— Пішла з відпливом, — рапортує Лом. — Судно заклинилось між скелями й перебуває в стані стійкої рівноваги.

Вийшов я, бачу — та ж пісня, тільки на новий лад. То приплив нас спантеличив, тепер відплив жарти жартує. Те, що я прийняв за проточку, виявилося ущелиною. На ранок вода зійшла, й ми стали на твердий грунт, як у сухому доку. Під кілем — безодня на сорок футів, вибратися нема ніякої можливості. Куди там вибратись! Одне лишається — сидіти, чекати погоди, припливу, вірніше сказати.

Але я не звик марно гаяти час. Оглянув яхту з усіх боків, кинув за борт штормтрап, узяв сокиру, рубанок, пензель. Старанно обтесав борти в тих місцях, де лишились сучки, пофарбував. А коли почала прибувати вода, Лом закинув з корми вудочку й наловив риби на юшку. Отже, як

бачите, навіть такі неприємні обставини, якщо з головою взятися, можна повернути на користь справі, як кажуть.

Після всіх цих подій здоровий глузд підказував швидше залишити цей підступний фіорд. Хто його знає, які він ще готує сюрпризи? Але я людина, як ви знаєте, смілива, наполеглива, навіть трохи уперта, якщо хочете, й не звик відмовлятися від прийнятих рішень.

Так і того разу: вирішив гуляти — значить, гуляти. І як тільки "Біда" стала на воду, я перевів її на нове, безпечне місце. Витравив ланцюг подовше, й ми вирушили.

Йдемо поміж скелями стежкою, й чим далі йдемо, тим чудовіша природа навколо нас. На деревах білки, пташечки якісь: "цвінь-цвірінь", а під ногами сухі сучки тріщать, і здається: зараз вийде ведмідь і зареве... Тут же ягоди, суниці. Я. знаєте, ніде не бачив таких суниць. Великі, як горіх! Ну, ми захопилися, заглибились у ліс, забули зовсім про обід, а коли спохватилися, дивимось — пізно. Вже сонце схилилося, тягне прохолодою. І куди йти — невідомо. Кругом ліс. Куди не глянеш, скрізь ягоди, ягоди, самі ягоди."...

Спустилися вниз, до фіорда, бачимо — не той фіорд. А вже настає ніч. Нічого не вдієш, розклали вогонь, ніч сяк-так минула, а вранці полізли на гору. Може, думаємо, звідти, згори, побачимо "Біду".

Ліземо вгору, нелегко з моєю комплекцією, але ліземо, підкріпляємося суницями. Раптом чуємо ззаду якийсь шум. Вітер не вітер, водоспад не водоспад, потріскує щось все дужче й дужче, і немовби попахує димком.

Я оглянувся, дивлюсь — так і є: вогонь! Обступає з усіх боків, стіною суне за нами. Тут уже, знаєте, не до ягід.

Білки покидали кубла, стрибають з гілки на гілку все вище по схилу. Птахи знялися, кричать. Шум, паніка...

Я не звик тікати від небезпеки, але тут вже робити нічого, треба рятуватися. І повним ходом за білками, на вершину скелі, — більше нікуди.

Вилізли, віддихались, оглянулись кругом. Становище, скажу я вам, безвихідне: з трьох боків вогонь, з четвертого — крута скеля... Я глянув униз — високо, аж дух захопило. Картинка, загалом, безрадісна, й єдина світла цятка на цьому похмурому горизонті — наша "Біда"-красуня. Стоїть якраз під нами, ледве погойдується на хвилі й щоглою, наче пальчиком, манить до себе, на палубу.

А вогонь усе ближче. Білок кругом сила-силенна. Посміливішали. В декотрих, знаєте, хвости в огні пообгоріли, ті особливо хоробрі, нахабні, простіше сказати: лізуть просто на нас, штовхаються, натискують, дивись, ще в огонь спихнуть. Ось воно, як вогнище розкладати!

Лом у розпачі. Білки теж у розпачі. Признатися, й мені не солодко, але ж, не видаю себе, кріплюсь — капітан не повинен тужити. Аякже!

Раптом дивлюсь — одна білка націлилась, хвіст розпушила й стриб прямо на "Біду", на палубу. За нею друга, третя й, дивлюсь, — як горох посипались. За п'ять хвилин у нас на скелі стало чисто.

А ми що, гірші за білок, чи що? Я вирішив теж стрибати. Ну, скупаємось принаймні. Подумаєш, яке нещастя! Це навіть корисно перед сніданком — викупатись. А в мене так: вирішено — значить зроблено.

— Старший помічник, за білками — повний вперед! — скомандував я.

Лом ступнув, заніс уже ногу над безоднею, але раптом вивернувся, як кішка, й назад.

— Не можу. — каже, — Христофоре Боніфатійовичу, звільніть! Не буду стрибати, я краще згорю…

І бачу: справді згорить людина, а стрибати не буде. Природний страх перед висотою, хвороба до деякої міри… Ну, що його робити! Не кидати ж бідолаху Лома!

Інший би розгубився на моєму місці, але я не такий. Я знайшов вихід.

У мене був з собою бінокль. Чудовий морський бінокль з дванадцятикратним наближенням. Я наказав Лому поставити бінокля по очах, підвів на край скелі і суворим голосом питаю:

— Старший помічник, скільки білок у вас на палубі?

Лом почав лічити:

— Одна, дві, три, чотири, п'ять…

— Одставити! — крикнув я. — Без лічби прийняти, загнати в трюм!

Тут почуття службового обов'язку взяло верх над почуттям небезпеки, та й бінокль, що не кажіть, допоміг: наблизив палубу, Лом спокійно ступнув у прірву…

Я подивився вслід — тільки бризки знялися стовпом. А через хвилину мій старший помічник Лом уже вибрався на борт і почав заганяти білок.

Тоді і я стрибнув таким же чином. Але мені, знаєте, легше: я людина бувала, можу без бінокля.

А ви, юначе, зважте на цей урок, коли-небудь згодиться: зберетеся, приміром, з парашутом стрибати, неодмінно візьміть бінокль, хоч поганенький, хоч який-небудь, а все-таки, знаєте, трохи легше, не так високо.

Ну, стрибнув. Виплив. Забравсь і я на палубу. Хотів Лому допомогти, але він хлопець меткий, сам впорався.

Не встиг я віддихатись, а він уже зачинив люк, став у фронт і рапортує:

— Прийнято без лічби повний вантаж білок живцем. Які будуть розпорядження?

Отут, знаєте, подумаєш, які розпорядження.

На перших порах ясно: піднімати якір, ставити паруси та йти, поки не пізно, від цієї палаючої гори. Ну його до біса, цей фіорд. Дивитися тут більше нема на що, та до того ж ще й гаряче стало… Так що в цьому питанні в мене сумнівів не виникало. А от що з білками робити? Тут, знаєте, становище складніше. Чорт їх знає, що з ними робити? Добре, що хоч своєчасно в трюм загнали, а то, знаєте, проголодались капосні звірятка, почали гризти снасті. Ще б трошки — й став наново весь такелаж.

Ну звичайно, можна було б здерти з білок шкурки й здати в будь-якому порту. Хутро цінне, добротне. Не без вигоди можна б провести операцію. Але це якось негаразд: вони нас врятували, принаймні вказали шлях до порятунку, а ми з них останні шкурки! Не в моїх це правилах. А з іншого боку, везти з собою всю цю компанію кругом світу — теж приємного мало. Адже це значить годувати, поїти, доглядати. Аякже — це закон: прийняв пасажирів — створи умови. Тут, знаєте, клопоту не позбудешся.

Ну, я вирішив так: вдома розберемось. А в нас, у моряків, де той дім? У морі. Макаров, адмірал, пам'ятаєте, що сказав: "У морі — значить, вдома". Ось і я так. Гаразд, думаю, вийдемо в море, а там подумаємо. Запитаємо в крайньому разі інструкції у порту відправлення. Авжеж.

От і пішли. Йдемо. Зустрічаємось з рибалками, з пароплавами. Хороше! А надвечір вітерець подужчав, почався справжній шторм — балів десять. Море бушує. Як підніме нашу "Біду", як кине вниз! Снасті стогнуть, щогла скрипить. Білок в трюмі закачало з незвички, а я радію: "Біда" моя тримається молодчиною, на п'ять з плюсом складає штормовий екзамен. І Лом — героєм: надів зюйдвестку, стоїть, як влитий, біля керма й твердою рукою тримає штурвал. Ну, я постояв ще, подивився, полюбувався стихією і пішов до себе в каюту. Сів до столу, ввімкнув приймач, надів навушники й слухаю, що там в ефірі твориться.

Чудесна ця штука — радіо. Натиснеш кнопку, покрутиш ручку — й на тобі, все до твоїх послуг: музика, погода на завтра, останні новини. Інші, знаєте, "болiють" на футболі — теж, прошу: "Удар! Ще удар!.. І воротар виймає м'яч із сітки..." Одне слово, не мені вам розказувати: радіо — велика річ! Але я того разу якось невдало потрапив. Спіймав Москву, настроївся, чую: "Іван, Роман, Костянтин, Уляна, Тетяна, Семен, Кирило..." — наче в гості прийшов і знайомишся. Просто хоч не слухай. А в мене ще зуб був з дуплом, розболівся чомусь... мабуть, після купання — так розболівся, що хоч плач.

Ну, я вирішив трохи полежати, відпочити. Зовсім було зняв навушники, раптом чую: невже "СОС"? Прислухався: Т-Т-Т... Та, Та, Та, Т-Т-Т..." Так і є: сигнал біди. Судно гине, й тут десь, поблизу. Я завмер, ловлю кожний звук, хочу дізнатись детальніше: де? що? А тут саме хвиля накотила, та так піддала "Біду", що вона, бідолашна, зовсім лягла на борт. Білки завили. Але це б ще нічого. Тут значно гірше вийшло: приймач скік зі стола, зірвався, знаєте, бух об переборку й розлетівся на шматки, й бачу: не збереш. Передачу, звісно, як ножем одрізало. И таке важке почуття: недалеко з кимсь трапилося лихо, а де, з ким — невідомо.

Треба йти виручати, а куди йти — хто його зна? Й зуб ще гірше розболівся.

І от уявіть: саме він мене й виручив! Я, не довго думаючи, хапаю кінець антени — й прямо в зуб, у дупло. Біль пекельний, іскри з очей посипались, але зате прийом знову налагодився. Музики, правда, не чути, та мені, скажу по правді, та музика ні до чого. Яка там музика! А морзе зате — краще й не придумаєш: крапка — кольне непомітно, як шпилькою, а вже тире — наче хто шуруп туди закручує. Й ніякого підсилювача не треба, й ніякої настройки — хворий зуб з дуплом і без того має високу чутливість. Терпіти, звичайно, важко, але що поробиш: у такому становищі доводиться жертвувати собою.

І, ви не повірите, так усю передачу до кінця на зуб і прийняв.

Записав, розібрав, переклав. Виявляється, майже поряд з нами норвезький парусник зазнав аварії: сів на мілину на Доггербанці, має пробоїну, ось-ось піде на дно.

Тут думати ніколи, треба йти виручати. Я забув про зубний біль і сам почав розпоряджатися рятуванням. Піднявся на палубу, став до штурвала.

Йдемо. Ніч кругом, холодне море, хвилі б'ють, вітер свистить…

Ну, з півгодини пройшли, відшукали норвежців, освітили ракетами. Я бачу — діло кепське. Впритул, бортом до борту не станеш — розіб'є. Шлюпки в них усі знесло, а на кінцях перетягати людей в таку погоду теж рисковано: ще перетопиш, чого доброго.

Зайшов з одного боку, зайшов з другого — нічого не виходить. А шторм ще дужче розгулявся. Як налетить на це суденце хвиля, то його і не видно зовсім. Перекочується через палубу, самі щогли стирчать… Стоп, думаю, це нам з руки.

Я вирішив рискнути. Зайшов на вітер, повернув оверштаг і разом з хвилею на всіх парусах пішов фордевінд повним ходом.

Розрахунок тут був дуже простий: у "Біди" осадка невелика, а хвилі — як гори. Втримаємось на гребені — якраз і проскочимо над палубою.

Ну, знаєте, норвежці уже втратили надію, а я тут як тут. Стою на стерні, правлю так, щоб не зачепити за щогли, а Лом ловить потерпілих просто за комір, одразу по двоє. Вісім разів так пройшли й витягли всіх — шістнадцять душ на чолі з капітаном.

Капітан трошки образився: йому останньому належить залишати судно, а Лом з поспіху та в темряві не розібрав, підчепив його першим. Негарно вийшло, звичайно, ну та нічого, буває... І тільки зняли останню пару, дивлюся: котить дев'ятий вал. Налетів, ухнув — тільки тріски полетіли від нещасного суденечка.

Норвежці поскидали шапки, стоять, дрижать на палубі. Ну, й ми подивилися... Потім розвернулися, лягли на курс і пішли повним ходом назад, у Норвегію.

На палубі тіснота — не повернешся, але норвежці нічого, навіть раді. Та воно й зрозуміло: звичайно, й тісно, й холодно, а все ж краще, ніж купатися в таку погоду.

Так... Виручив, урятував норвежців. Ось тобі й "Біда"! Для кого "Біда", а для кого чудесний, як кажуть, порятунок від загибелі.

А все винахідливість! У далекому плаванні, юначе, якщо хочете бути хорошим капітаном, ніколи не втрачайте жодної можливості, використовуйте все для справи, навіть особисту недугу, якщо для того випаде нагода. Отакечки!

РОЗДІЛ IV

Про звичаї скандінавських народів, про неправильну вимову деяких географічних назв і про застосування білок у морській справі

Прийшли назад у Норвегію, в місто Ставангер. Ці моряки виявилися благородними людьми й прийняли нас чудово.

Мене й Лома поселили в найкращому готелі, яхту за свій рахунок пофарбували найдорожчою фарбою. Та що там яхту — білок і тих не забули: виписали на них документи, оформили як вантаж, а потім приходять і питають:

— Чим накажете годувати ваших милих тваринок?

А чим їх годувати? Я в цьому нічого не розумію, ніколи білок не розводив. Спитав у Лома, той каже:

— Точно не скажу, але пригадується мені, що горіхами й сосновими шишками.

І ось, уявляєте, яка випадковість: я вільно розмовляю по-норвезькому, а оці два слова забув. Крутяться на язиці, а пригадати не можу. Як одбило! Думав, думав: що його робити? Ну й придумав: послав Лома разом з норвежцями в бакалійну крамничку.

— Подивіться, — кажу, — може й знайдете щось підходяще.

Пішов він. Потім повернувся, доповів, що все гаразд: знайшов, мовляв, і горіхи й шишки. Мене, признатися, трохи здивувало, що в крамниці торгують шишками, але, знаєте, в чужій країні чого не буває! Може, думаю, для самоварів чи, там, ялинки прикрашати, мало для чого?

А ввечері приходжу на "Біду" — подивитись, як іде фарбування, заглянув у трюм, до білок, — і що б ви думали! Лом помилився, але страшенно вдало помилився!

Дивлюся: сидять мої білочки, як на іменинах, і з апетитом уминають горіхову халву. Халва в банках, і на кожній, на кришці, намальований горіх. А з шишками ще краще: замість шишок привезли ананаси. Воно й дійсно, хто не знає, легко може переплутати. Ананаси, правда, розміром більші, а в іншому схожі, й запах такий же. Лом там, у крамничці, як побачив, ткнув пальцем сюди-туди — от воно так і вийшло.

Ну, почали нас водити по театрах, по музеях, показувати різні визначні місця. Показали, між іншим, живу коняку. Це в них велика рідкість. Їздять там на автомобілях, ще більше ходять пішки. Орали в ті часи своїми силами, вручну, так що коні їм були непотрібні. Котрі молодші — повивозили, котрі старші — так передохли, а котрі лишилися, ті стоять у зоопарках, жують сіно і мріють.

І якщо виведуть коняку на прогулянку, одразу ж збирається натовп, усі дивляться, кричать, порушують вуличний рух. Все одно якби у нас жирафа задумала пройтися по вулиці, то теж, я думаю, старшина не знав би, яке світло на світлофорі давати.

Ну, а для нас коняка не дивина. Я навіть вирішив здивувати норвежців, схопив її за чубок, скочив, пришпорив каблуками.

Норвежці ахнули, а другого ранку всі газети вмістили статтю про мою хоробрість і фотографію: мчить коняка скоком, а я на ній. Без сідла, кітель розстебнувся, тріпоче на вітрі, кашкет збився, ноги теліпаються, а в коняки хвіст трубою...

Потім я зрозумів: поганенька фотографія, неварта моряка, але тоді зопалу не звернув уваги й був навіть задоволений.

І норвежці лишились задоволені.

Взагалі треба сказати, приємна ця країна. І народ там хороший, такий, знаєте, тихий народ, привітний, добродушний.

Я там, в Норвегії, не раз, звісно, й раніше бував, і замолоду, пам'ятаю, зі мною трапився випадок.

Висадились ми в одному порту, а звідти мій шлях лежав залізницею.

Приходжу на станцію. Поїзд не скоро. З чемоданами гуляти, скажу я вам, незручно й важко.

Розшукав я начальника станції, питаю.

— Де тут у вас камера схову?

А начальник, славний такий дідок, розвів руками.

— Вибачте, — каже, — спеціального приміщення для зберігання ручної клажі в нас не передбачено. Але це нічого, ви, — каже, — не соромтеся, залиште тут ваші чемоданчики, вони нікому не заважатимуть, запевняю вас...

Отак-то. А недавно дружок мій звідти приїхав. Багато чого, каже, змінилося і в звичаях і в поводженні. Ну аякже, знаєте: у війну німці там побували — новий порядок наводили. Тепер американці піднімають спосіб життя на належну височінь. Ну й, звісно, трохи обтерся народ, став моторнішим. У дружка мого, не встиг він оглянутись, просто з поїзда, із замкненого купе, чемодан потягли. Культура!

Ну, а в ті часи жили там ще по-давньому. Тихо жили. Але не всі. Були й тоді в Норвегії люди, так би мовити, передові, такі, що вкусили від

древа пізнання добра й зла. От, припустимо, власники великих магазинів, підприємств, фабрик. Ці й тоді розуміли, де що погано лежить.

І мене це теж зачепило безпосереднім, як кажуть, чином. Є там фірма одна — виробляє телефони, радіоприймачі... так ось, пронюхали ці фабриканти про мого зуба й занепокоїлись. Та воно й зрозуміло: адже коли всі почнуть на зуб приймати, ніхто й приймачів купувати не буде. Збитки ж які! Тут занепокоїшся! Ну, й вирішили, не довго думаючи, заволодіти моїм винаходом, та й зубом моїм заодно.

Спочатку, знаєте, так ото, по-хорошому, прислали ділового листа з пропозицією продати мій дефектний зуб. А я поміркував, подумав: "З якої рації?" Зуб ще нічого, кусати можна, а що з дуплом, то це вже, вибачте, моя справа. В мене он один знайомий є, то він навіть любить, якщо зуби болять.

— Звичайно, — каже, — коли болять, справді, й боляче й неприємно, але зате, коли біль пройде, дуже вже хороше!

Так. Ну, я відповів, що не продаю зуба, й кінець...

То, думаєте, вони заспокоїлись? Де там! Вирішили викрасти мого зуба. З'явились якісь негідники, ходять по п'ятах за мною, заглядають у рот, шепочуться... Ну, й стало мені не по собі: добре, якщо один зуб, так тому й бути, ану як для гарантії заберуть зовсім, з головою? Куди я без голови піду плавати?

От я й вирішив — далі від гріха. Запитав у порту відправлення інструкцій щодо білок, а сам, щоб захиститися від зловмисників, вжив особливих заходів: узяв дубову сходню, один кінець засунув під ворота пакгаузу, другий під двері кубрика й наказав Лому вантажити "Біду" баластом.

Яхта осіла до фальшборту, сходня зігнулась, як пружина, самим тільки краєчком тримається під дверима. Я перед сном оглянув, перевірив готовність цієї споруди й ліг спокійно спати. Навіть вахту не виставив: нема потреби. І от, знаєте, вдосвіта прийшли. Я чую обережні кроки, рип дверей, потім раптом — трах! — сходня вискочила з-під дверей, розігнулася...

Я виходжу й бачу: зробила моя катапульта своє діло, та ще й як! Тут на березі була радіостанція, то цих негідників закинуло на самий верх, на щоглу. Вони там зачепились штанами, висять і галасують на все місто.

Як вже їх знімали, не можу вам сказати, не бачив.

Тут якраз прийшла й відповідь з наказом здати білок у Гамбург. Був там знаменитий зоопарк Гаденбека, він скуповував різних звірів.

Я вам уже мав нагоду доповідати про деякі переваги спортивного плавання. В спортивному плаванні ти сам собі хазяїн: куди хочеш, туди й пливеш. А коли вже зв'язався з вантажем, тоді ти немов візник: віжки в руках, а везеш — куди накажуть.

Ось, припустимо, Гамбург... Та хіба б я пішов туди за своїм бажанням? Чого я там не бачив? Шуцманів, чи що? Ну, й до того ж, знаєте, ускладнюється плавання, з'являється всіляке комерційні листування, турботи про вантаж, митні формальності, а тим більше в Гамбурзі. Народ там, не в приклад норвежцям, тертий, неввічливий, так і дивись, живцем облуплять.

До речі, знаєте, я ніяк не збагну, чому це в нас твердо так вимовляється: "Гамбург"? Неправильно це, тамтешні жителі називають своє місто "Хамбург". Воно й звучить м'якше, а головне — більше відповідає дійсності.

Так, але коли наказано, треба підкорятися. Привів у Гамбург "Біду", поставив біля стінки, сам одягнувся чистенько й пішов розшукувати Гаденбека. Приходжу в звіринець. Там, знаєте, й слони, й тигри, й крокодил, і птиця марабу, й білка ця сама висить тут же в клітці. Та яка ще білка, не моїм рівня!.. Мої, ледарки, сидять у трюмі, об'їдаються халвою, а цій зроблена вертушка, й вона там увесь час, немов заводна, немов білка в колесі, так і стрибає, так і крутиться. Задивишся!

Ото ж, розшукав я самого Гаденбека, відрекомендувався й роз'яснив, що маю на борту повний вантаж білок, живцем, по вигідній ціні.

Гаденбек глянув на стелю, склав руки на животі, покрутив пальцями.

— Білки, — каже, — це такі з хвостиками й вушками! Як же, знаю. То у вас білки? Ну що ж, я візьму. Тільки, знаєте, в нас дуже суворо з контрабандою. Документи на них в порядку?

Тут я з вдячністю згадав норвежців і виклав на стіл документи.

Гаденбек дістав окуляри, взяв хустинку й не поспішаючи став протирати скельця. Раптом, звідки не візьмись, хамелеон. Стриб на стіл, висолопив язика, злизав документ, і тільки його й бачили. Я за ним. Та де там!

А Гаденбек сховав свої окуляри, розвів руками.

— Без документів, — каже, — не можу. Радий би, та не можу. У нас щодо цього дуже строго.

Я рознервувався, почав було сперечатися. Ну, бачу, робити нічого, пішов. Підходжу до пристані, дивлюся — на "Біді" щось не гаразд. Натовп ротозіїв кругом, на борту шуцмани, таможенники, портові

чиновники... Напосідають на Лома, а той стоїть між ними й сяк-так відлається.

Я проштовхався, заспокоїв їх і довідався, в чому справа, А справа набула зовсім несподіваного й неприємного характеру. Гаденбек, виявляється, вже подзвонив на митницю, а там підібрали статтю, обвинуватили мене в незаконному ввозі худоби й загрожують відібрати судно разом з вантажем...

А мені й крити нічим: справді, документи втрачені, спеціального дозволу на ввіз білок я не одержав. Якщо правду сказати, хто ж повірить? Доказів нема ніяких, а змовчати — ще гірше.

Одне слово, бачу: діло кепське.

"Ех, — думаю, — пан або пропав! Ви так, і я так!"

Оправив кітель, випростався на весь зріст і найголовнішому чиновникові заявляю:

— Вимоги ваші, панове чиновники, безпідставні, оскільки в міжнародних морських законах прямо передбачено пункт, згідно з яким обов'язкові речі, як-от: якорі, шлюпки, розвантажувальні й рятувальні пристрої, засоби зв'язку, сигнальні прилади, паливо й ходові машини в кількості, необхідній для безпечного плавання, Ніякими портовими зборами не оподатковуються й спеціальному оформленню не підлягають.

— Цілком з вами згоден, — відповідає той, — але не відмовтеся пояснити, капітане, до якої саме категорії названих предметів відносите ви своїх тварин?

Я було відчув, що загнаний на слизьке, але, бачу, відступати вже пізно.

— До останньої, пане чиновнику: до категорії ходових машин, — відповів я і повернувся на каблуках.

Чиновники спочатку оторопіли, потім пошептались між собою, і знову головний виступив уперед.

— Ми, — каже, — охоче відмовимось від наших законних претензій, якщо ви зумієте довести, що тварини, які перебувають на борту вашого судна, справді правлять вам за ходову машину.

Ви самі розумієте: довести таку річ нелегко. Де там доводити, — хоч би час відтягнути!

— Бачите, — кажу я, — відповідальні частини двигуна зараз на березі, в ремонті, а завтра, будь ласка, наведу вам докази.

Ну пішли вони. Але тут же біля "Біди", дивлюся, поставили поліцейський катер під парами, щоб я не втік під шумок.

А я, розумієте, заховався в каюту, пригадав ту білку, що в Гаденбека, взяв папір, циркуль, лінійку й почав креслити.

За годину ми разом з Ломом пішли до коваля й замовили йому два колеса, як у пароплава, а третє подібне до млинового. Тільки в млиновому східці зовні, а ми зробили всередині й з двох боків натягли сітку. Коваль попався моторний, кмітливий. Зробив усе в строк.

На другий день, зранку, привезли все це хазяйство на "Біду". Пароплавні колеса приладнали по бортах, млинове посередині, з'єднали всі три колеса спільним валом і запустили білок.

Гризуни, знаєте, одуріли від світла, від свіжого повітря, помчали, як скажені одна за одною по східцях всередині колеса. Вся наша машина

закрутилася, й "Біда" без парусів пішла так, що поліцейські на своєму катері ледве за нами поспішали.

З усіх кораблів на нас дивляться в бінокль, на березі юрби народу, а ми йдемо, тільки хвилі розбігаються в боки.

Потім розвернулися, стали назад, до причалу. Той самий чиновник прийшов, зіпсував собі настрій остаточно. Лається, кричить, а зробити нічого не може.

А ввечері на автомобілі прикотив сам Гаденбек. Виліз із машини, встав, подивився, склав руки на животі, покрутив пальцями.

— Капітане Врунгель, — каже, — це у вас білки? Як-же, пригадую. Як ви їх оцінюєте?

— Та бачите, — кажу, — не в ціні справа. Ви ж знаєте, документи на них загублені.

— Е, годі, — заперечує він. — Не турбуйтеся, капітане, ви не хлопчик, повинні розуміти — в нас з цим ділом просто. Ви ціну скажіть...

Ну, я назвав добру ціну; він поморщився, але, не торгуючись, тут же розплатився, забрав білок разом з колесами а напослідок питає:

— Чим ви їх годуєте?

— Халвою та ананасами, — відповів я й розпрощався.

Не сподобався мені цей Гаденбек. Та й Гамбург взагалі не сподобався.

РОЗДІЛ V

Про оселедців та про карти

У Голландію я зовсім не хотів заходити. Країна ця незначна й великого інтересу для мандрівника не являє. Там тільки і є три варті уваги речі: голландська сажа, голландський сир і голландські оселедці.

Мене, як моряка, зрозуміло, зацікавило це останнє, і я вирішив завернути в Роттердам, познайомитися з оселедцьовим ділом.

У них там воно поставлене на широку ногу. Там оселедців ловлять, солять, маринують, і свіжих оселедців заморожують, і живих оселедців можете купити й пустити в акваріум.

І ось що в цьому ділі особливо вражає: голландці, очевидно, знають якийсь секрет. Інакше як же ви поясните таку несправедливість: от шотландці, наприклад, пробували ловити. Закинули сіті, витягли — повно оселедців. Ну, й зраділи, розуміється, та, коли розібрались гарненько, роздивились, розкуштували, то виявилось, що оселедці попалися геть чисто всі шотландські.

Норвежці теж пробували. Норвежці — прославлені, першокласні рибалки, але цього разу і в них нічого не вийшло. Теж закинули сіті, витягли, подивилися — є оселедці, та тільки всі чисто норвезькі.

А голландці ловлять і ловлять уже котрий рік, і їм все попадаються голландські оселедці різних гатунків. Ну, й, звичайно, вони цим користуються: продають свої оселедці направо й наліво — і в Південну Африку, і в Північну Америку…

Я заглибився у вивчення цього питання, і тут мені зовсім несподівано вдалося зробити одне важливе відкриття, яке докорінно змінило первісний план мого походу. Після цілого ряду спостережень я встановив з винятковою точністю, що кожен оселедець — риба, але не кожна риба — оселедець.

А це що значить?

Це значить, що нема потреби витрачати величезні кошти, нема потреби набивати оселедцями бочки, вантажити на кораблі й вивантажувати знову там, де це треба. Чи не простіше зігнати оселедців у табун чи стадо, — як хочте називайте, — і гнати живцем до місця призначення?

Якщо кожний оселедець — риба, значить, утопитися він не може. Адже рибам властиво плавати, хіба ж не так? А з другого боку, якщо приб'ється якась стороння рибина, то не кожна ж риба — оселедець. Отже, її дуже легко виявити, відрізнити, відігнати, налякати, знищити, нарешті.

І там, де при старому способі перевезення потрібний був величезний пароплав з великою командою, із складними механізмами, при новій системі може справитись навіть таке невеличке суденце, як моя "Біда".

Це теорія, так би мовити. Але теорія приваблива, і я вирішив на практиці перевірити свої міркування. А тут як на те, й нагода трапилася: в Північну Африку, в Олександрію, посилали партію оселедців. Їх уже спіймали, збиралися солити, але я припинив цю справу. Оселедців випустили, зігнали в табун, ми з Ломом підняли паруси й пішли. Лом став на стерно, а я сів на самісінький ніс, на бушприт, узяв довгий хлист, і, як тільки помічу якусь сторонню рибину, я її по губах, по губах!

І, знаєте, чудово вийшло: йдуть наші оселедці, не тонуть, жваво йдуть. Ми за ними ледве встигаємо. І стороння риба не лізе. День так пройшли — нічого. А повернуло на ніч, і я відчув — важко: стежити втомлюєшся, очей невистачає, а головне, спати ніколи. Один з оселедцями зайнятий, другий на стерні, тільки встигай повертатися. Ну, добре б день, два, вже як-небудь постаралися б, а то дорога далека, попереду океан, тропічні широти… Одне слово, бачу, не впораємося, все діло провалимо.

Ну, я подумав і вирішив узяти на судно ще одну людину — матроса. І якраз, знаєте, місце зручне: в той час ми вже ввійшли в Англійський канал, тут Франція під боком, порт Кале, а в Кале завжди повно безробітних моряків. Можна вибрати кого хочете: й тесляра, й боцмана, й рульового першого класу. Я, недовго думаючи, підійшов ближче до берега, "Біду" поклав у дрейф, викликав лоцманський катер і відрядив Лома на берег по матроса.

Тут я, певна річ, зробив помилку: набір команди — справа серйозна, відповідальна. Лом, звичайно, хлопець старанний, але молодий, досвіду мало. Слід було б самому за це взятися, але, з іншого боку, і тут, на борту, теж, знаєте, гав ловити ніколи. Адже як-не-як, перегін живих оселедців — справа нова. І, як в кожній новій справі, є в ній свої труднощі. Тут дивись і дивись. Підеш, недоглянеш, а тут увесь табун розбіжиться. А тоді збитків не оберешся, знеславишся на весь світ, а головне, загубиш це чудове й корисне починання.

Адже знаєте, як це буває: не вийде з першого разу, а вдруге і не повірить ніхто, й спробувати не дадуть.

Ну, гаразд. Відрядив я Лома в Кале, виставив крісло на палубу, лежу. Одним оком читаю, другим позираю на оселедців. Пасуться рибки, граються, виблискують на сонці лусочками.

А надвечір повертається Лом і привозить з собою матроса.

Я дивлюся — на вигляд хлопець нічого. Не дуже молодий, але й не дуже старий; на зріст, правда, малуватий, але по очах видно, спритний, і борода в нього, як у морського розбійника. Тільки ті, кажуть, більше руді бувають, а цей типовий брюнет. Грамотний, не курить, одягнутий чисто, знає чотири мови — англійську, німецьку, французьку й російську. Це Лома найбільше привабило. Він, грішним ділом, почав уже забувати англійську мову. Прізвище нового матроса трохи чудне — Фукс, але знаєте, прізвище річ наживна, а мені ще Лом на вушко

шепнув, що Фукс — це скарб, а не матрос: чудово розбирається в картах.

Тут я вже зовсім заспокоївся: якщо в картах розбирається — значить, моряк, значить, на стерні може постояти, значить, і вахту при нагоді може нести самостійно.

Одне слово, я погодився. Записав Фукса в судову роль, роз'яснив обов'язки, наказав Лому відвести йому місце в трюмі. Ну, потім підняли паруси, розвернулись і пішли далі.

І, знаєте, якраз вчасно взяли людину. Доти нам щастило: вітер увесь час дув у корму, чистий фордевінд. А тут задув просто в ніс — "вмордувінд", як кажуть. Іншим часом я, може, поберіг би сили, залишився б у дрейфі, або якір кинув, але тут, самі розумієте: оселедці. Їм-то вітер — байдуже, ідуть собі повним ходом, наче нічого й не сталося, і нам, значить, відставати не можна. Ну, й довелося йти в лавіровку, зигзагами. Я висвистав усіх наверх. Лома поставив пасти оселедців, сам став біля штурвала, набрав ходу й скомандував:

— До повороту приготуватись!

Дивлюся — цей Фукс стоїть, як свічка, руки в кишенях, з цікавістю дивиться на паруси.

Ну, тут вже я просто до нього звернувся.

— Фукс, — кричу, — набивайте грот!

Він стрепенувся, подивився якось розгублено — і давай усе підряд запихати в кубрик: рятувальні круги, запасний трос, ліхтарі. Поворот, звичайно, не вийшов, прогавили…

— Одставити! — кричу.

Він тоді всі пожитки назад витаскав і поставив біля самого фальшборту.

Ну, я бачу, дістався матрос! Анітелень! Вже я до чого людина спокійна, але тут і мене злість взяла.

— Гей, ви Фукс, — кажу я, — який же ви, в чорта. матрос?

— А я, — відповів він, — не матрос, я тепер просто так, застряв на мілині, а друзі мені порадили клімат змінити…

— Дозвольте, — перебив я, — а мені ж Лом казав, що ви добре в картах розбираєтесь?

— О, це скільки завгодно, — відповідає він. — Карти — це моя спеціальність, карти — це мій хліб, тільки не морські, а, вибачте, гральні карти. Я, коли хочете знати, я карточний шулер за професією.

Я так і сів.

Ну, посудіть самі, що мені з ним робити?

Списувати на берег — це ще добу потратити. Вітер міцнішає, от-от підніметься шторм і оселедці розбіжаться. А з другого боку, возити з собою цього шулера баластом — теж нецікаво: він не тільки морські команди, він жодної снасті не знає. Я було розгубився.

Але тут у мене з'явилася блискуча думка. Я, знаєте, люблю інколи розкласти пасьянс на дозвіллі, й у мене знайшлась на судні колода карт. То я до кожної снасті прив'язав швидко по карті, привів яхту до вітру й повторив маневр.

— До повороту приготуватись! Розв'язати трійку пік, підтягнути чирвового валета, змотати жирову десятку...

І, знаєте, поворот удався на славу, й цей Фукс дійсно так в картах розбирався, в темряві часом і то масті не плутав.

Отак і пішли далі. Йдемо, лавіруємо. Вітер міцнішає. Так би воно ще нічого, але оселедці мене непокоять. Хто їх знає, як вони переносять погоду? А мені спішити нічого, вантаж не терміновий, то й навіщо рискувати? Я вирішив відстоятися в порту.

РОЗДІЛ VI,

який починається непорозумінням, а кінчається несподіваним купанням

Поблизу острова Уайт я звернув направо й пішов у Саутгемптон, в Англію. Кинув якір на рейді, Лома залишив стерегти оселедців, а ми з Фуксом сіли на ялик і причалили до берега. У чудовому місці висадились: трава підстрижена під гребінку, доріжки посилані піском, і скрізь такі красиві загородки й написи: "Тут не ходити, садиба Арчібальда Денді".

Тільки ми висадились, не встигли ногою ступити, нас оточили джентльмени у фраках, котелках, з білими галстуками. Чи то містер Денді із своїм сімейством, чи то міністр закордонних справ з почтом, чи то агенти таємної поліції — по одягу не розбереш. Ну, підійшли ближче, привіталися, розговорились і, знаєте, що виявилось? Виявилося, що це в них жебраки. В Англії так просто жебрачити суворо заборонено законом, а у фраці — будь ласка. Якщо хтось і подасть, вважається, що жебраків нема, а просто допоміг джентльмен джентльмену.

Ну, я роздав їм якісь копійки, йду далі. Раптом назустріч — ще один. Довгий, наче версту проковтнув. Порівнялися. Він скидає капелюх,

вклоняється церемонно. Ну, я, звісно, пошукав у кишені, виудив дві копійки й просто йому в циліндр. Я ждав подяки, а він, уявіть собі, спалахнув, фиркнув, вставив в око монокль і дуже по-зажно промовив:

— Арчібальд Денді, есквайр. З ким маю честь?

— Капітан далекого плавання Христофор Врунгель, — відрекомендувався я.

— Дуже приємно, — каже він. — Захищайтесь, капітане!

Я почав було просити вибачення, та де там! Бачу — пізно. Які вже тут вибачення! Він поставив циліндр на травичку, скинув фрак… Ну, і я, знаєте, вирішив постояти за себе: скинув кітель, зайняв бойову позицію.

Фукс теж не розгубився, взяв на себе роль судді, одійшов трошки вбік і на все горло крикнув:

— Секунданти, аут! Гонг!

Містер Денді застрибав, запихкав, закрутив кулаками. Схоже, як, знаєте, хлопчаки в паровоз граються. Кинувся на мене. Довелося й мені попрацювати кулаками.

Я не люблю давати волю рукам, але тут бокс, благородна сутичка, — я розмахнувся… і ледве встиг стримати удар.

Бачу — кепська штука: пропорції наших постатей зовсім різні, й куди б я не цілив — однаково влучу нижче пояса. А це, знаєте, це за правилами. Він же, навпаки, лупить повітря над моїм кашкетом. І теж — по-пустому. Перший раунд такі закінчився без результатів.

Але вирішувати бій все одно якось треба було, й тут нас виручив Фукс.

— Прошу, капітане, — каже він і підставляє плечі.

Я скочив на нього верхи й бачу — зовсім інша справа. Я тепер на рівні противника, так би мовити, й можу вступити в бій на законній підставі. Фукс піді мною стрибає, поривається в бій. Ну, я бачу, пора діяти.

— Давайте, Фукс! — кажу.

Йому, очевидно, було нелегко, але він бадьоро прохрипів:

— Гонг!

І ми почали знову…

Містер Денді бився блискуче. Я одержав жорстокий удар в перенісся, але тут згадав молодість, пришпорив Фукса, перейшов у інфайтинг і наніс противнику нищівний оперкут.

Він завмер на секунду, заплющив очі, опустив руки по швах і раптом повалився, як щогла. Фукс вийняв у нього з кишені жилетки годинник і почав голосно відлічувати секунди. Хвилин через сорок містер Денді отямився. Потер щоку, здивовано глянув на всі боки, помітив нас з Фуксом, схопився і став поправляти свій одяг.

Я вдруге відрекомендувався, попросив вибачення, пояснив причину непорозуміння. Ну, й, знаєте, помирилися. Познайомились. Потисли один одному руки, розговорилися, подружилися навіть. Потім оглянули його садибу, зайшли додому, випили по чашці чаю, посиділи біля каміна й пішли до мене на "Біду".

Містер Денді оглянув мою яхту, був дуже захоплений нею й почав лічити по пальцях.

— Сьогодні четвер... значить, завтра п'ятниця, післязавтра субота... Містер Врунгель, — вигукнув він несподівано, — вас послало саме провидіння! В неділю великі національні гонки. Ви повинні їх виграти. Я сам піду з вами, й цього разу містер Болдуїн буде осоромлений.

Я, кажучи по правді, одразу не збагнув, про що йде мова, але містер Денді мені все пояснив. У нього там, виявляється, є сусід, містер Болдуїн. І ось вони з цим Болдуїном у всьому змагаються: хто знатніший, у кого галстук красивіше зав'язаний, у кого люлька краща... Але все це так, між іншим, а головна, бач, суперечка йде між ними про яхти. Обоє, виявляється, запеклі парусники, і як тільки гонки — все ладні віддати, аби тільки втерти ніс один одному.

Ну, й, знаєте, цей Денді глянув на мою "Біду" оком знавця, оцінив її якості й зрозумів, що з таким судном у будь-яких гонках, при якій завгодно погоді перемога забезпечена. Одне слово, вмовляє мене взяти участь.

— Підемо, — каже. — Гонки цікаві, судно у вас чудове, й, повірте слову джентльмена, ви візьмете великий королівський приз і малий приз адмірала Нельсона.

Я за призами не дуже ганяюсь, але так, у гонках, чому ж не виступити? Судно чудове, команда надійна, ну і я не вперше за стерном. Шанси є...

Я вже було погодився, але тут пригадав: оселедці... Куди їх подіти? Ну, пояснив містеру Денді, шо не можу розпорядитися судном, що зв'язаний оселедцями по руках і по ногах. Він спочатку засмутився, але потім обіцяв і це владнати. Й, уявіть, справді владнав. Того ж дня я одержав дозвіл і ввів увесь табун у портсмутський адміралтейський док.

Потім ми підготували яхту: борти змазали салом, прибрали все зайве, як перед боєм, обтягнули такелаж. А ранком у день гонок містер Денді прийшов на "Біду" в білому кітелі, з люлькою в зубах. Він звелів навантажити на "Біду" два ящики сода-віскі, на випадок несподіваної поразки, вставив в око монокль, закурив і сів на кормі.

Ну, знаєте, як воно завжди на гонках: щогли, паруси, вимпели, на березі глядачі. Обстановка хвилююча. Я вже до чого спокійна людина, а теж трохи нервуюся. Вийшли на старт. Ждемо сигналу. Пішли! Паруси наповнилися вітром, яхти помчали. І мушу вам без похвальби сказати: старт я взяв блискуче. Усіх залишив позаду. Іду, розсікаю воду, передчуваю перемогу.

Майже всю дистанцію так і пройшов лідером. Але біля самого фінішу ми сплохували: не розрахували трошки, зайшли під бережок, потрапили у смугу безвітря, заштиліли. Паруси обвисли, бовтаються, негарно так, хоч ніздрею піддувай. Лом щогли скребе, закликає вітер, Фукс свистить з цією ж метою, але все це, знаєте, забобони, дурниці. Не вірю я в це. А "Біда" стоїть, конкуренти підпирають, і попереду — містер Болдуїн на своїй посудині.

Містер Денді подивився за корму й засумував: вилаявся, зірвав кришку з ящика, дістав пляшку — й лясь у денце!

Пробка вилетіла, як з гармати. При цьому "Біда" дістала такий поштовх, що помітно подалася вперед.

А я, дарма, що мені було прикро, врахував це й зробив відповідні висновки. Поки містер Денді заливав своє горе, я пригадав стару нашу приказку. Знаєте, кажуть: "Нема поганих суден; нема поганих вітрів, є погані капітани".

Але мене вже аж ніяк не можна віднести до цього останнього розряду. Не хвалючись, скажу — я капітан хороший. Ех, думаю, будь що буде. Пояснив завдання, дав команду…

Ми всі троє стали на кормі й одну за одною почали вибивати пробки.

Тут і містер Денді трохи підбадьорився. Дістав з кишені хустинку, взявся командувати. І, знаєте, з командою пішло ще краще.

— Кормова башта, вогонь! — кричить він.

Три пробки залпом вилітають з громоподібним звуком, падають у море підбиті чайки, содова ллється, вода за кормою кипить. Містер Денді махає хустинкою все частіше, все голосніше кричить:

— Кормова, вогонь! Вогонь!

Просто Трафальгарська битва. Куди там…

А "Біда" тимчасом просувається вперед за ракетним принципом, набирає хід.

Ось уже й мисок позаду, паруси взяли вітер, снасті натяглися, задзвеніли.

І ось ми знову відвойовуємо втрачену було перемогу, одного за одним обходимо всіх конкурентів. На березі болільники хвилюються, кричать. Ось лише один Болдуїн попереду… Ось порівнялися, обійшли на півноса, і на корпус… Тут оркестр на березі вдарив туш, містер Денді посміхнувся, скомандував:

— Кормова башта, салют! — і ліг крижем.

Другого дня тільки й розмов було, що про нашу перемогу. В газетах заголовки на всю сторінку, детальний опис цих дивовижних гонок. Невідомо, звідки взялись у нас друзі, прийшли з поздоровленням. Проте не тільки друзів, ми й ворогів нажили собі цією перемогою.

Містер Болдуїн постарався, і пішли, знаєте, нашіптування, балачки, почалися інтриги, й, зрештою, зчинився справжній скандал. Однак, скандал цей готувався потай, і ми, нічого не запідозрюючи, пішли одержувати призи.

Обстановка була урочиста. Королівський яхт-клуб у повному складі зібрався в приміщенні старовинної митниці, у ваговому залі.

Там особливо почесним вважається, коли призи важать більше призера. Мені теж запропонували стати на терези, але я стільки призів набрав, що вирішив зважити відразу всю команду. Так і стали за зростом: містер Денді, Лом, я і Фукс. А на другій шальці розставили цілий посудогосподарський магазин: золоті цебри, вази, кубки, склянки, чарочки. Потім підсипали медалей, жетонів, якихось дрібничок. І ось, в той момент, коли шальки терезів урівноважились, голова яхт-клубу почав проголошувати урочистий спіч. Що вже він говорив, не пригадаю зараз, але слова були дуже теплі й зміст достойний: "Безкровна перемога... кращі з кращих... Приклад для молоді..."

Я розчулився, мало сльозу не пустив.

Але не встиг голова закінчити, як підвівся містер Болдуїн.

— А чи відомо шановному лорду голові, що призер, капітан Врунгель, порушивши неписані традиції нашого клубу, в морському мундирі гарцював на коні? — спитав він і пустив по руках норвезьку газету з моєю фотографією, де я на коні.

Фотографія, як я вже казав, справді, не зовсім гідна моряка, і я не здивувався, коли в залі піднявся гомін. Але гонки ті я все-таки виграв, а переможців, як кажуть, не судять. У цьому дусі й голова відповів. Шум стих. Я вже думав, що все обійдеться, але не так сталось, як гадалось. Не обійшлось… Цей Болдуїн знову взяв слово:

— А чи відомо лорду голові, — казав він далі, — що згаданий містер Врунгель перехопив вантаж оселедців, адресований в англійські колонії, і що запропонований містером Врунгелем спосіб перевозки риби завдає шкоди судновласникам — підданим його величності англійського короля?

Це вже, знаєте, був козир сильніший за фотографію. Традиції традиціями, мундир мундиром — це все, звичайно, дуже шанують в Англії, але торгові інтереси ставлять там незрівнянно вище. І нема нічого дивного, що шум у залі посилився. Вже важко було розібрати окремі голоси й репліки, але містер Болдуїн і тут не заспокоївся. Він підвищив голос і вів далі:

— А чи відомо лорду голові, що згадані оселедці, котрі, як було встановлено, завдають шкоди англійським судновласникам, за протекцією Арчібальда Денді, есквайра, й при його прямій допомозі відстоюються в адміралтейських доках його величності? Чи відомо, нарешті, що згаданий Денді, есквайр, забувши про обов'язок і честь британця, став на хибний і злочинний шлях, пішов проти бога й короля і з недавніх пір є таємним агентом Москви?

Ну, знаєте, наче бомба розірвалася в митниці. В залі знялася паніка. Одні свистіли, інші аплодували, потім усі посхоплювалися з місць, розбилися на партії і пішли на зближення з погрозливим виглядом.

Тоді й містер Денді не витримав. Зіскочив з терезів і з гучним криком налетів на містера Болдуїна. Тут почалася загальна бійка. Перепало б і нам, але врятували призи. Недаром ми їх здобували!

Як тільки містер Денді зіскочив, наша шалька піднялася під саму стелю, і ми звідтіля, немов з ложі, спостерігали побоїще.

А побоїще, доповім я вам, вийшло неабияке. Кругом курява стовпом, тріск добротних англійських лобів, хрускіт старовинних англійських меблів...

Джентльмени розходилися, б'ють один одного по чому попало, весь зал засіяний вибитими зубами, манжетами, комірцями. Бійці падають один за одним. Страшне було видовище.

Скоро, однак, юрби бійців порідшали, битва втихла, ми спустилися по купах бездиханних тіл і попрямували до виходу.

В цю мить містер Болдуїн поворушився, тяжко зітхнув.

— А чи відомо... — прохрипів він сердито.

Тоді й голова отямився, звівся на лікті, подзвонив у дзвінок.

— Ні, невідомо, нічого невідомо! — смиренно промовив він і повалився як мертвий.

Знову стало тихо. Ми вийшли, зітхнули на повні груди, озирнулись навкруги й побігли на "Біду".

А там підняли якір, поставили паруси й повним ходом пішли в Портсмут — виручати наш табун.

На щастя, в доки ще не прийшла звістка про останні події. Нам відчинили порти, випустили оселедців і навіть побажали щасливого плавання. Ну, ми пішли не поспішаючи, а за годину на горизонті з'явився

острів Уайт. Ми обійшли його, зігнали оселедців щільніше й, стоячи на правому борту, довго дивилися, як тануть в тумані низькі береги Англії.

Я ще не заспокоївся після пережитих подій. Лом стояв засмучений — він чогось занудьгував ще на березі. Один Фукс був вдоволений.

Він устиг-таки схопити з терезів золотий ланцюжок я якорем на кінці й тепер розглядав його, розшукуючи пробу.

Скоро, однак, і Фукс засмутився.

— В нашому ділі за це б'ють свічниками, — несподівано сказав він, плюнув за борт і простягнув мені ланцюжок.

Я подивився і виявив причину його невдоволення: на ланцюжку, на крайньому кілечку, зовсім чітко було вибито:

"Завод штучних дорогоцінностей "Алхімік". Зроблено в Англії".

— Ну що ж, чудова робота й марка солідна, — сказав я, повертаючи Фуксу ланцюжок.

В ту ж мить парус хлопнув у мене за спиною, і не встиг я обернутися, як опинився за бортом.

Засліплений водою, я безладно замахав руками й несподівано ухопився за щось тверде. Розплющив очі, бачу — нога, а далі голова Лома, Лом теж тримається за ногу, а попереду Фукс. Цей тримається за свій ланцюжок, а ланцюжок тримається за борт "Біди": зачепився якорем.

Розумієте, яке становище! Яхта йде повним ходом, з ми троє за бортом! Замріялися, залишили стерно, а тут перекинуло парус і збило весь екіпаж.

Добре ще — цей ланцюжок: дарма, що фальшивий, а без нього яхта пішла б сама, з оселедцями.

Ну, я одразу оцінив обстановку й по можливості голосно скомандував:

— Так держати, та міцніше!

— Єсть так держати! — відповів Лом.

— Єсть так держати! — підхопив Фукс.

А я, не поспішаючи підтягся ближче, по Лому, потім по Фуксу, потім по ланцюжку — й на "Біду". Потім так само Лом, потім уже Фукс...

На палубі я ще раз оглянув ланцюжок і, уявіть — здивувався навіть! — жодне кільце не розтягнулось. Міцно роблять!

— Бережіть його, Фукс, — сказав я.

Потім видав екіпажу по чарці горілки, щоб зігрітися, призначив вахти, а сам ще постояв на борту, подивився на горизонт, згадав сумні події останніх днів.

— Прощай, добра Англіє, стара Англіє! — сказав я, а про себе подумав: "Культура!"

Постояв ще, викурив люльку й пішов спати.

А вранці, тільки почало світати, Лом прийшов будити мене на вахту й доповів, що "Біда" вийшла в Атлантичний океан.

РОЗДІЛ VII

Про методи астрономічних визначень, про військову хитрість й про два значення слова "фараон"

В Атлантичному океані в нас була одна незначна пригода, про яку, власне, й розповідати не варто було б. Але для збереження істини я і цього не втаю.

Ви знаєте, звичайно, що у відкритому морі, далеко від видимих берегів, судноводій визначає свій шлях за небесними світилами й за хронометром. Світила — це Сонце, Місяць, планети й нерухомі зірки. Вони нам дані, так би мовити, самою природою. Ну, а хронометр — це інша справа. Хронометр — це плід невтомної праці багатьох поколінь людства, і, як показує сама назва, служить він для вимірювання часу.

Складне це діло — вимірювання часу. Он на Заході, в тій-таки Англії, наприклад, досі ще академіки сперечаються: є він, той час, чи нема його зовсім, а тільки здається, що є. А якщо нема, то й вимірювати начебто нічого, та й ні для чого. А, по-моєму, тут діло ясне: коли на такі суперечки вистачає часу, то, значить, є він і навіть з гаком. А от щодо вимірювання — згоден, складне це питання. І не зразу, звичайно, досягли тут належної досконалості.

В минулому для цієї мети використовували пісочні склянки. Потім з'являлися ходики, будильники, кишенькові годинники.

За будильниками в наш час не плавають — вважають, що це не точно, а, на мою думку, в гіршому разі й будильник підійде.

Он мій тезко Колумб зовсім без годинника плавав, однак відкрив Америку.

Ну, ходиками, я згоден, на судні користуватися не зручно: там, знаєте, треба підвішувати до гир підкови, цеглини, утюги… Ану, як шторм підніметься? Тут до них і не підступишся. А будильник… Чому ж?

Але якщо вже не заведено за будильниками плавати — нічого не поробиш. І я, коли готував похід, спеціально придбав собі чудовий ручний хронометр.

Придбав і поклав у каюті. Користуватися ним не доводилось: ішли весь час поблизу берегів. А тут — хочеш не хочеш — треба зорієнтуватись. Ну, спускаюся в каюту, беру свій хронометр і виявляю дивну зміну в його характері: був прилад, як я казав, ручний, а тут, знаєте, полежав без догляду й здичавів зовсім, чорт знає, що показує: сонце сходить, а на ньому полудень, сонце на полудень, а на ньому шоста година. Вже я по ньому й стукав, і тряс, і крутив — ніщо не допомогло.

Бачу, кепська справа: йдемо, а куди — невідомо. Так, знаєте, й заблудитися можна.

Але тут порятунок прийшов сам собою і прийшов звідти, звідки я його зовсім не ждав.

Ми, коли були в Англії, добре запаслися продовольством. Набрали сухих продуктів, консервів, живності. Між іншим, був у нас ящик курей з Грініча.

Так. Ну, звичайно, в дорозі ми їх поїли й на той час в ящику тільки й лишилось два молодих півники — чорний і білий.

І ось я стою з секстантом в руках, обдумую методи астрономічних спостережень, — раптом, розумієте, обоє мої півники хором:

— Кукуріку!..

Я моментально зробив спостереження; ну, а далі вже неважко зрозуміти: раз грінічські півники заспівали, значить, зараз у Грінічі світанок, сонце сходить. Ось вам і точний час. А знаючи час, і зорієнтуватись неважко. Отак-то!

Я, однак, зробив і перевірку: ввечері знову вийшов з секстантом, і саме опівночі за Грінічем мої півники знову дуетом:

— Кукуріку!

Так можна було й далі з допомогою півників плавати, але тут я ще й інший спосіб знайшов.

Чудовий спосіб! Я навіть думаю якось на дозвіллі дисертацію написати на цю тему й збагатити таким чином науку.

Коротко мій спосіб зводиться ось до чого: ви берете годинник, який завгодно, хоч стінний, хоч баштовий, можна навіть іграшковий, це все одно. Аби тільки в нього були стрілки й циферблат. Причому зовсім не обов'язково, щоб стрілки рухались: навпаки, цілком необхідно, щоб вони не рухались. Хай стоять. І от припустимо, вони показують, як мій хронометр, рівно дванадцяту годину. Чудесно! Звичайно, протягом більшої частини доби користуватися таким хронометром не доведеться, та, зрештою, це й ні до чого, зайва розкіш; зате двічі на добу — опівдні й опівночі — ваш хронометр абсолютно точно покаже час. Тут лише треба не пропустити моменту, коли подивитись, а це вже залежить від особистих здібностей спостерігача.

Ось таким чином я знову приручив свій хронометр, й саме вчасно.

Запаси в нас зовсім вийшли, консерви набридли, й треба було подумати не про визначення місця судна, а про призначення на печеню наших півників.

Але тут нова неприємність: виникло питання, з якого саме починати. Дуже вже, знаєте, дружні були півники. Чорного засмажиш — білий скучатиме, білого засмажиш — чорний занудьгує...

Я роздумував над рішенням цієї проблеми, серйозно роздумував, але так і не прийшов до належних висновків. Ну, думаю: "Розум добре, а два краще". Створив комісію: я і Фукс.

Знову з усіх боків обміркували це питання, але також, знаєте, безрезультатно. Так і не знайшли конструктивного рішення. Довелося розширити комісію. Кооптували Лома. Призначили засідання. Я виклав суть справи, ознайомив збори з історією питання, підняв, так би мовити, матеріал... І недаремно. Лом несподівано такі тверезі думки висловив, таку винахідливість проявив у цій справі, що одразу все, як кажуть, стало на свої місця.

Він і хвилини не думав. Так, знаєте, не вагаючись, і каже:

— Ріжте чорного.

— Дозвольте, — кажемо ми, — білий же скучати буде?

— А чорт з ним, хай скучає! — відказує Лом. — Нам до цього яке діло?

І, знаєте, довелося згодитись. Так і зробили. І, мушу відверто сказати, Лом не помилився. Півник був чудовий, жирний, м'який, — ми просто пальчики облизували, коли його їли. А втім і другий був не гірший.

Ось так, знаєте, благополучно, не поспішаючи, ми обігнули Бретань і вступили в Біскайську затоку.

Біскайська затока, як відомо, прославилась бурями, й недаром.

Не потаю, я відчував деяку тривогу, коли перетинав її, але мені пощастило цього разу. Пройшов, як по дзеркалу, та й далі все було гаразд, доти, поки ми не ввійшли в Гібралтар. Але тут, у Гібралтарі, вскочили в халепу. Йдемо не поспішаючи, женемо оселедців, милуємось видами неприступних гір. З англійської фортеці, як належить, нас запитали:

— Уот шіп? Що за корабель?

Ну, я відповів:

— Яхта "Біда", капітан Врунгель.

Просуваюся далі, й тут, на порозі Середземного моря, почалося: щось таке свиснуло, ухнуло. Я бачу — в парусі дірка в півметра, кругом вогонь, вода з гуркотом підіймається до неба, а справа, навперейми нам, мчить ескадра.

Ну, я одразу зрозумів: пірати невідомої національності.

От, я бачу, ви посміхаєтесь. А даремно, юначе. Ви гадаєте, що тільки в старовинних романах пірати лишилися? Помиляєтесь, дорогий. Піратів і тепер чимало на світі. Тільки колись, років двісті тому, пірати, коли на діло йшли, свій прапор піднімали. А в наші дні прапори піратські поховали в скрині, а прийоми піратські з усіх скринь повитягали. Он, поткніться лише на схід, до Тайваню, то й незчуєтесь, як потрапите піратам у лапи. Ну, а в той час на Заході така ж була картина. Тепер чанкайшісти в Тихому океані шкодять, а тоді франкісти в Середземному

морі безчинствували, по суті ж і ті й ті одним миром мазані. Та й ціна їм однакова — долар за пару. А де вже долар встряв — там добра не жди.

Одне слово, я бачу, становище складне: бій приймати не можна. При зустрічі з переважаючими силами ворога морська тактика рекомендує відійти з лінії баталії.

А куди відійдеш? Вітер слабкий, парус з діркою, працює на півсили.

Тут, знаєте, вихід один: застосовувати військову хитрість.

— Закурюй, хлопці! — гукнув я бадьорим голосом і вийняв свій кисет.

Екіпаж у мене не курить, але тут, у напруженій обстановці бою, Лом і Фукс одразу послухалися — скрутили козячі ніжки й почали димити.

Я теж роздув своє кадило й, не минуло трьох хвилин, як димова завіса щільною стіною закрила нас від очей ворога.

Погодьтеся: ловко придумано! Але це ще не все.

Це, батечку, лише початок.

Ну, сховались — добре. Але ж нашу завісу все одно здує вітром. Що тоді робити? Я, знаєте, подумав і наважився.

— Паруси геть, екіпажу сховатись у жилих приміщеннях! — скомандував я.

Лом з Фуксом забралися в каюту, задраїли всі люки, нашвидку, сяк-так законопатили щілини, а я зібрав усе, що було найважче, зв'язав і на блоці підняв на щоглу. Центр ваги, зрозуміло, перемістився вгору,

вантаж переважив, судно втратило остійність, завалилось на лівий борт, і "Біда" перекинулась догори дном. Я, звичайно, опинився в воді, але одразу ж виліз, ліг на кормі й жду. Тут нашу завісу знесло, й піратська ескадра в повному складі виявилась на віддалі ста сажнів.

Настав, як кажуть, вирішальний момент бою. "Ну, — думаю, — пан або пропав". Виставив над кілем свою люльку, а сам дивлюсь одним оком. І ось бачу: з флагманського судна ескадри нас помітили, семафорять відкритим текстом:

"Влучним вогнем нашої артилерії противник знищений. Наказую відступити на вихідні позиції, бо в районі дій флоту виявлена бригада підводних човнів найновішої конструкції. Адмірал дон Канальо".

Ледве там розібрали сигнал, піратські кораблі кинулися врозтіч, як курчата від шуліки. Та воно й зрозуміло, знаєте: "Біда" навіть у такому неприродному стані зберегла досить грізний вигляд.

Ну, а тоді я пірнув, відчепив вантаж від щогли; яхта вдруге зробила поворот оверкіль і вернулась у нормальний стан. Лом і Фукс вилізли. Питають:

— Ну, як?

— Та ось, — кажу, — дивіться самі.

А, власне кажучи, вже й дивитися не було на що: тільки димок на горизонті. Я подивився в бінокль їм услід і пішов переодягатися.

Ну, потім підправили паруси, привели до ладу судно, прибрали й взялися за оселедців. І якраз вчасно взялися. Поки тут були стрілянина, шум, деякі окремі оселедці проявили недостойну легковажність: відбилися від табуна й зникли в невідомому напрямі. А з іншого боку, скориставшися нашою вимушеною бездіяльністю, до табуна прибилося

стільки сторонньої риби різних порід, що я спочатку навіть розгубився: тут і макрель, і сардинки, й бички, й хамса, — так, знаєте, і зганьбити себе неважко. Ну хто ж мені вдруге доручить фрахт, якщо я прийняв вантаж голландських оселедців першого сорту, а здаю якусь кашу, третій сорт, нерозбір! Ну, я попрацював годину-другу хлистом, руки, правда, одмахав, зате розігнав усю цю сторонню публіку, відновив деякий порядок у ввіреному мені табуні й повів "Біду" прямим курсом у Єгипет, у порт призначення. Так.

Ну, пішли. Цього разу без пригод, рівно через два дні благополучно прибули в Олександрію, стали на якір, викликали торгового агента, а самі поки що влаштувалися на палубі. Відпочиваємо, дивимося на всі боки, ділимося враженнями.

Проте, скажу я вам, у той час і поділитись було нічим.

Тепер інша справа. Тепер Єгипет — країна як країна й народ як народ — своїми ногами стоїть на своїй землі. У давнину теж Єгипет славився, Олександрія теж славилась на весь світ. А в той наш захід порт цей не являв для цікавого мандрівника абсолютно ніякого інтересу. Тільки розмови, що, мовляв, Єгипет — країна фараонів і таке інше. А зайдеш — і подивитися нема на що. Порт як порт — широка торгівля, вивіз бавовни, біля набережної глибина двадцять шість футів. Прапор, правда, й тоді був єгипетський, але порядки були англійські, й кораблі англійські, й полісмени англійські. Тільки й різниці, що жебраки там без фраків ходили. Які там фраки! Інший роботяга, землероб, рибалка, чиновники навіть і ті босі ходили, а то, вибачте, майже й зовсім без штанів!

Так. Ну, нарешті з'явився агент. Перевірив запис у вантажних документах, відвів нам місце в порту й почав приймати вантаж. Ми здали оселедців, як належить, за рахунком, підбили підсумок, і тут у мене просто серце впало: вірите, майже половина табуна розгубилася в дорозі!

Випадково відбилися, відстали чи свідомо дезертирували — цього я вже не можу сказати. Але факт лишається фактом — півтабуна як не було! Ой, дивлюся — погано.

Звичайно, можна б сперечатися, виправдуватись, посилатися на непередбачені обставини, але все це несолідно, непереконливо. Одне слово, засмутився я страшенно, зажурився, але тут раптом у мене сяйнула думка.

— Дозвольте, — кажу я, — де ж це чувано, щоб такий вантаж, як оселедці, здавався поштучно? Потрудіться зважити їх, а тоді вже заявляйте претензії.

Ну, той бачить — не на простака натрапив, узяв вантаж на терези й, повірите, виявилась значна прибавка у вазі! Вас може здивує цей факт. Однак, якщо розібратися, то тут і дивуватись нема чому. Я заздалегідь знав, що так буде, й мені неважко пояснити вам причину цього явища. Подумайте, зважте обставини справи, й ви зрозумієте, що інакше й бути не може: спокійна мандрівка, чудове харчування, зміна клімату, морські купання… Все це зміцнює організм. Ну, зрозуміло, оселедці поправились, поповнішали, набрали жирку.

Так що спроба моя вдалася блискуче, і, закінчивши розрахунки, я вирішив відпочити, провітритись на березі й оглянути тутешні визначні місця.

Вирушили в глиб країни, в пустелю. По пустелі там ходить тролейбус, але в тролейбусі їхати нецікаво, й ми вирішили скористатися місцевими засобами пересування. Я сів на двогорбого верблюда, Лом — на одногорбого, а Фукс — на осла. Вийшла досить мальовнича група.

Так, цілим караваном і прибули в Каїр. А в Каїрі — ось там інша справа. Там і тоді був справжній Єгипет, і від кожної п'яді землі віяло ароматом глибокої давнини. Аякже! Там і пустеля Сахара, й бедуїни, й

фінікові пальми, а головне — гробниці фараонів, сфінкси та інші пам'ятники сивої давнини. Ми першим ділом поїхали оглядати піраміди. Заплатили, скільки там слід, взяли вхідні квитки, стриножили тварин і пішли.

Йдемо підземними коридорами. Там, знаєте, все так і стоїть незаймане п'ять тисяч років. Обстановка розкішна: чистота, електричне освітлення, на кожному перехресті — чистильник чобіт, на кожному розі — ларьок з морозивом… загалом, непогано жили покійники.

Ну, ми почитали ієрогліфи, глянули на золотий саркофаг, на мумію і пішли назад. Вийшли, глядь — Фукс пропав. Підождали, підождали — нема Фукса. Зібралися йти на розшуки, а тут він сам біжить назустріч і держиться за вилицю. Я подивився — у нього синяк на всю щоку.

— Хто ж це вас, Фукс? — питаю я.

— Та я там шматочок саркофага відколупнув на пам'ять, а фараон як стукне! — захникав Фукс.

— Та ви збожеволіли, Фукс! — кажу я. — Він же мертвий, той фараон.

— Авжеж мертвий! Живісінький, та ще не один, їх там ціла рота, отих фараонів.

— Яких це фараонів, єгипетських?

— Чому єгипетських? Англійських. Он крокують.

Тут я побачив загін поліцейських і зрозумів, що Фукс має рацію. Дійсно, справжнісінькі фараони: в шоломах, з кийками…

РОЗДІЛ VIII,

у якому Фукс дістав заслужену кару, потім лічить крокодилів і, нарешті, виявляє виключні здібності в галузі агрономії

Повернувшись на судно, я вичитав Фуксу:

— Щоб мені цього більше не було: ніяких "на пам'ять!" Зрозуміло?

Ну, Фукс розкаявся, обіцяв поводитись обачливіше. Синяк у нього вже пройшов, і ми вирушили вверх по Нілу.

Йдемо. Отут вже нічого не скажеш: Африка в найкращому вигляді. Куди не глянеш — лотоси, папіруси, по берегах гуляють полохливі антилопи, інколи трапляються навіть леви. У воді пирхають бегемоти, тут же ліниві черепахи гріються на сонці. Як у зоопарку.

Лом і Фукс, як маленькі діти, розважаються, дражнять дрючками крокодилів, а я зберігаю повну серйозність, веду судно, лавірую, дивлюся, де б знайти підхоже село на березі.

Цей рейс по Нілу я, юначе, як ви розумієте, зробив не ради пустої цікавості. Спочатку план мого походу був такий: Атлантика, Панама, Тихий океан...

Через оселедців довелося порушити цей план, збочити дещо, і тепер попереду нас лежав важкий перехід по Індійському океану.

А там, в океані, знаєте, ні магазинів, ні ларків нема; вийдуть запаси, тоді клади зуби на полицю. І ось, як людина передбачлива й ощадлива, я вирішив перед цим важким рейсом якнайкраще і найдешевше спорядити експедицію. Так.

Нарешті бачу невелике селище. Так, наче й чистенько і народ привітний. Підійшов до берега, причалив і разом з усім екіпажем пішов на базар.

Місцеве населення зустріло нас чудово. Й ціни на ринку, як виявилось, не дуже високі, так що ми запаслися якнайкраще: придбали пару солоних слонових хоботів, ящик страусових яєць, фініки, саго, корицю, гвоздику та інші пряності. Навантажили все це на яхту, я підняв відхідний прапор, збираюся в дорогу, але тут Лом доповідає рапортом, що Фукс знову зник. Підождали — нема Фукса.

Ну, я хотів було без нього йти, але потім подумав і пожалів. Хлопець він нічого! Шахраюватий, правда, зате дуже старанний і добрий. А тут, в Єгипті, народ довірливий, спокуси на кожному кроці, постежити за хлопцем нікому. Ну, й звихнеться, пропаде, закінчить каторгою... Одне слово, пішов я його виручати. Йду, раптом бачу — на краю селища натовп, звідки долітають сміх та зойки. Я зацікавився, гукнув Лома, піддав ходу, підбігаю і бачу: Фукс мій в сумному становищі. Скрутився калачиком, зарив голову в пісок, прикрився капелюхом. А над ним, розумієте, страус. Щипає його за м'які місця і лупить ногами, як футбольний м'яч. Кругом безсторонні глядачі дивляться, аплодують, неначе в цирку, заохочують цього птаха, регочуть, кричать... Ну я, знаєте, крикнув на страуса. Він злякався, сів тут же й теж голову в пісок. Так і сидять рядом.

Тоді я взяв Фукса за комір, підняв, струснув, поставив на ноги й допитав рішуче про причини такого дивного становища. І що ж виявилось? Не вплинуло моє напучення: знову согрішив хлопець. Бачить — гуляє страус на волі, ну, й, знаєте, не втерпів: підкрався ззаду, висмикнув у нього перо з хвоста "на пам'ять"... А страус — дарма, що боязкий птах, але тут скипів.

Фукс мені й перо показав. Я хотів було повернути його страусові, але, знаєте, не став затримуватися, а головне, думаю: по-перше, у

страуса нове виросте, а, по-друге, страус сам з ним розрахувався — вирвав здоровий клапоть з штанів, так що квит.

Ну, обговорили цей випадок, посміялися, звичайно, попрощалися з місцевим населенням, повернулися на судно, підняли паруси й пішли назад, вниз по Нілу. Спустилися спокійно, не поспішаючи, вийшли до моря і вздовж бережка пішли на схід. Звідти наш шлях лежав у Червоне море, через Суецький канал.

В канал увійшли вранці. Взагалі-то там лоцмани кораблі проводять. Але я людина бувала. Суецьким каналом ходити мені не вперше, я там кожен камінець знаю. Ну, й вирішив даремно не витрачатися — пішов без лоцмана. Йдемо. Фукс на носі, взяв на себе дивитися вперед, я на стерні, а Лом підвахтовим: готує на камбузі сніданок. Він був майстром кулінарної справи; часом такого наготує, що ситий по горло, а все одно сядеш, покуштуєш. Ось і того разу. Зранку, знаєте, Лом підв'язав фартух, засукав рукави, затопив камбуз... Я заглянув до нього — куди там: тут і без того спека, а у нього наче кузня на повному ходу, пекло справжнісіньке. Вогонь так і пашить, в каструлях кипить, печеня рум'яниться, а головне — аромат. Підливочки, соуси — це в нього був коронний номер. І такі пахощі пішли над Суецьким каналом, що з усіх боків зібралися звірі — не закусити, то хоч понюхати. Стоять по берегах, дивляться на нас, облизуються. І, знаєте, здорово виходить! Ми дві справи робимо водночас: по-перше, йдемо своїм напрямком, а, по-друге, в безпосередній близькості вивчаємо місцеву фауну. А фауна там багатюща! З Аравії завітали тигри, кабани, приповзли варани, а з африканського берега — леви, слони, носороги. Жираф теж прийшов з пустелі, понюхав і милується нашим суденцем. Не знаю, які вже там у нього виникли думки, але, судячи з усього, він прийняв нашу яхту за плавучу закусочну. Звісив шию, як підйомний кран, йде за нами берегом, слинку пускає. А тут Лом якраз закінчив куховарство, накрив стіл на три персони. Все як належить — тарілочки, виделочки, чисту скатертину постелив і виходить із камбуза з мискою в руках. И уявіть: жуйне зацікавилось, лізе мордою просто в миску; Лом на нього кричить, лається, а жираф — тварина невихована, добре слово на нього не

впливає, тягнеться до миски, як нічого не бувало, зуби вискалив і вже облизується. І зробити нічого не можна: звернути нікуди, канал вузький, берегом не підеш. Вдатися до фізичних засобів впливу — це стерно треба кинути, а тут місце дуже відповідальне: рисковано. Фукс — той захопився вивченням фауни, не бачить і не чує нічого, а в Лома руки зайняті... Тут один порятунок — ретирада.

— Відступайте, Лом! — наказав я.

— Єсть відступати! — відповів Лом і давай відступати в каюту по трапу.

А в жирафа, знаєте, яка шия! А тут він ще витягнув її й теж за Ломом у каюту. Лом забився в самий кінець, і жираф не відстає. І от чую, Лом рапортує:

— Дійшов до місця!

Ну, я зрозумів — діло кепське, так і без сніданку залишимось. Рискнув усе ж таки: кинув на хвилинку стерно, зачинив миттю двері, прищипнув жирафу шию. І вплинуло, знаєте, краще від усяких слів: жираф уперся всіма чотирма ногами, висмикнув шию з кубрика, випростався на весь зріст. Але, мабуть, образилась тварина: озирнулась навкруги, заіржала й зжерла флюгер.

Ну, це шкода невелика: флюгери в мене були запасні, а сніданок таки врятували, що не кажіть. І жирафу, якщо розібратися, не так уже й образливо. Звичайно, ми його, так би мовити, в шию виштовхали, як непрошеного гостя, але все-таки не голодним пішов. Вони там звикли в пустелі, каміння і те з голодухи глодають, так що флюгер для нього теж, знаєте, не що-небудь, а в деякій мірі делікатес.

Так. Обміркували й цей повчальний випадок, поснідали з величезним апетитом і пішли далі.

До ночі пройшли Суец, тут заштиліли й простояли майже дві доби. Та воно, знаєте, й до речі. Відпочили, поправили паруси, рангоут, обтягнули такелаж, генеральне прибираннячко організували. А вранці подув вітерець. Ми підняли паруси й вийшли в Червоне море.

Спочатку спокійно йшли правим бакштагом, а потім вітерець став міцнішати, й нас здорово потріпало. Налетів самум із Сахари. Гаряче, як у бані, духота страшенна, зиб, і Фукс, знаєте, не витримав, закачало його. Він спочатку кріпився, мовчки зносив усе, потім одразу якось скис. Навіть до койки не доповз, улігся тут же, на палубі, на ящику з провізією, лежить, стогне, обмахується страусовим пером. Жалко хлопця, однак нічим не допоможеш. Морська хвороба — нестрашна, але невиліковна недуга.

А в іншому — все в порядку. Цей самум навіть на руку нам: жене "Біду" повним ходом. Йдемо добре. Так і одмірюємо милю за милею. Я подивився, проклав курс, залишив Лома на стерні, а сам пішов здрімнути в каюту. З моєю комплекцією в цих широтах краще нести нічну вахту, а Лом, він і вдень постоїть, не розтане. Так.

Ну, а на ніч спека дещо спала, мій старший помічник Лом пішов спати в каюту, а я став на стерно, веду судно.

Ніч в тих місцях гарна, до неймовірності: вгорі місяць гойдається, як ліхтар на ланцюжку; море палає блакитним таємничим світлом. Наче в казці. Постоїш годинку-другу, й поповзе в голову всіляке чортовиння: різні там килими-літаки, дракони, привиди. Я отак замріявся, раптом чую — Фукс невиразно бурмоче щось. Прислухавсь... Еге, тут, здається, не морською хворобою, тут тропічною лихорадкою пахне! Чую — марить, бідолаха, шепоче:

— Христофоре Боніфатійовичу, крокодил... Ще крокодил. Ще крокодил...

Ну, я закріпив стерно, спустився в каюту, відімкнув аптечку, дістав порцію хіни, виходжу, а Фукс не вгамовується:

— Двадцять сім крокодилів, двадцять вісім крокодилів, тридцять крокодилів…

— Годі, Фукс, досить уже вам крокодилів лічити. Проковтніть-но краще, — кажу я.

І тільки ступив, мені під ногу попалась якась гадина. Я подався назад, посковзнувся, впав, хіну розсипав. Тут хтось мене за палець — хап! Ну, знаєте, тут уже й я перелякався, закричав. На крик вискочив Лом, і тільки ступив на палубу, — чую: теж кричить.

А Фукс, як годинник, лічить:

— Сорок п'ять крокодилів… п'ятдесят крокодилів…

Тут є від чого панікувати. Але я взяв себе в руки, схопився, чиркнув сірника — й, повірите, бачу: справді, повна палуба крокодилів. Крокодиленята дрібні, новонароджені й не страшні по суті, але все-таки, знаєте, неприємні тварини. З ними я вже не став церемонитись, узяв швабру й давай просто за борт, в рідну стихію.

А коли палуба трохи очистилась, я поцікавився, звідки ж це нашестя. І бачу — лізуть із щілини, з ящика. Ну, тоді я все зрозумів: нам у тому селищі помилково чи навмисне замість страусових яєць відвантажили крокодилячі. А тут спека, та ще Фукс зверху влігся, висидів, от вони й полізли.

Встановивши причину такої надзвичайної пригоди, я легко позбавився її наслідків. Не став навіть ящик розпаковувати. Провів просто дошку від тієї щілини за борт — наче місточок, і вони повним ходом, як по конвейєру, один за одним так і лізли до самого Адена. А

потім вже, в Адені, розкрили ящик, дивимось — самі шкаралупки лишилися. Отак-то.

Позбувшись крокодилів і відновивши порядок на судні, я дещо заспокоївся. Але ненадовго: доля готувала нам нові випробування.

Ми йшли вздовж берегів Ерітреї. Лом спав у каюті, Фукс — на палубі. Ураган вщух, усе провіщало спокій. Раптом, перед самим світанком чую десь у морі жахливий крик.

— Усі наверх! Людина за бортом! — крикнув я. — Стерно на борт, поворот оверштаг!

Екіпаж миттю вживає необхідних заходів: полетіли в море рятувальні засоби — круги, кулі, кінці… І ось піднімають на борт потерпілого.

Дивлюсь — унтер-офіцер у мокрому вигляді. Зовнішність непоказна, однак, обтрусився, прокашлявся і взяв під козирок.

— Сержант італійської армії Джулико Бандитто до ваших послуг.

— Та які вже тут послуги! — кажу я. — Скажіть, дорогий мій, спасибі, що так обійшлося, та розкажіть, як ви сюди потрапили й що мені з вами робити?

— Прогулюючись в нетверезому стані, здутий вітром у море. Прошу вас, капітане, висадити мене в будь-якому місці на італійському березі.

— Е, батечку, — кажу я, — далеченько ж вас занесло!.. Італія то онде…

— Італія всюди, — перебив сержант. — І тут, — показує направо, — Італія, і тут, — показує наліво, — Італія... Весь світ — Італія!

Ну, я сперечатися не став. Думаю: "Хміль у нього ще не пройшов, то навіщо з п'яним розмовляти?"

Знову ж, довелося взяти до уваги, що в ті роки такі-от молодчики в Італії взяли верх над народом і весь світ збиралися до рук прибрати. Й досягли навіть дечого: в Абіссінії, в Сомалі, в Ерітреї італійський чобіт у той час міцно тримався. І невдогад було цим джуликам і бандитам, що їхній головний бандит до того високо чоботи задере, що так, догори чобітьми, його й повісять...

Ну, а тоді ходив він ще догори головою і чужу землю топтав ось так, як тепер янкі Італію топчуть.

І загалом, я заперечувати не став. Думаю: "Позбудусь швидше такого гостя, і то добре".

— Гаразд, — кажу, — Італія то й Італія. Куди вас точніше — сюди чи туди?

— А он, — каже, — туди, до тих скель, прошу вас.

Ну, я нічого не підозрюючи, пристаю до скелястого берега, подаю сходню. Тут мій сержант знову бере під козирок:

— Дякую вам, пане капітане. А тепер потрудіться зійти з судна.

— Годі вам, батечку, ніколи мені та й ні до ного. Ідіть собі...

— Ах так? — каже він, дістає свисток, і раптом, розумієте, із-за скель налітає рота головорізів. Клац-клац! — і, дивлюся, весь мій екіпаж у наручниках, і я в тому числі.

Взяли нас за барки й повели по сильно пересіченій місцевості. Навкруги скелі, гори, неродючий грунт… Ну, привели в табір, доповіли. Ми стоїмо, ждемо.

Нарешті виходить полковник з тарілкою в руках, стоїть, уминає макарони.

— Ага, — каже, — вторглися на італійську територію. Все ясно: судно конфіскувати, людей поставити на польові роботи, а про дальше — запитати Рим.

Ну, й погнали нас на роботу. За день ми намучились, проголодались. Добре хоч що Фукс запустив руку в торбу до мула, добув жменю вівса — тільки й попоїли.

А пізно ввечері приходить сержант Джулико. Пожалів все-таки, віддячив за порятунок: приніс тарілку макаронів із свого пайка.

Неприємно приймати такі подачки, але голод, як кажуть, не тітка. Я розділив макарони по-братньому, Лом — той на відсутність апетиту ніколи не нарікав — накинувся, а Фукс, дивлюсь, чваниться: понюхав і ніс відвертає.

— Хіба це макарони? — каже він. — Це ж погана підробка. Ай, пане сержанте, у вас тут такий благодатний клімат, а ви всіляку погань їсте й кукурудзу сієте! Та тут можна таку макаронну плантацію розвести, що на всю Італію вистачить! Ви передайте полковнику: я, коли дозволять, зроблю дослідну посадочку. В мене й розсада є — на судні лишилась.

Я очі витріщив: до чого ж бреше хлопець! А Джулико — цей уші розвісив і справді побіг доповідати полковнику. Й що б ви думали: віддали нас у розпорядження Фукса, відвели йому ділянку, принесли з "Біди" макаронів, кругом поставили варту. Сам полковник прийшов.

— Садіть, — каже, — але дивіться: обдурите — шкуру здеру!

Я бачу — цей дійсно здере, ну й вирішив застерегти Фукса.

— Киньте ви це діло, — шепчу я, — адже нічого не вийде, крім неприємностей…

А він лише рукою махнув:

— Не турбуйтеся, Христофоре Боніфатійовичу. Тільки тихо!

Й от, розумієте, розкопали ми, не поспішаючи, грядки. Фукс перед очима в усіх наламав макаронів, посадив, поливає. І уявіть, через три дні зійшли! Спочатку такі зелененькі паростки, потім листочки…

Фукс ходить, підгортає, розказує італійцям:

— Це вам не якась там дешева підробка, це натуральний продукт! Ось виростуть вище, досягнуть зросту людини, тоді ви їх косите, листя обламуєте на корм худобі, а стебла кидаєте просто в каструлю і маєте чудову страву.

И повірили італійці. Та й я, признатися, повірив. Переконливо. Ростуть. Факт! І ось цей полковник питає:

— А чи не можна засіяти все поле?

— Чому ж ні, можна, будь ласка, — каже Фукс, — тільки посівного матеріалу замало. А якщо ваші сіяти, їх треба спиртом поливати, інакше не зійдуть.

— Ну, що ж, мої молодці поллють, — каже полковник і дає розпорядження.

На другий день викотили цистерну спирту, висипали всі макарони, що були в них, поробили ціпи, обмолотили, засіяли й почали поливати. Але тільки, знаєте, на поле небагато перепало, все більше в рот солдатам. Увечері й полковник прибув, теж пригубив, і такі пішли веселощі по всьому табору: пісні, галас, бійки почались. А вночі зійшов місяць, табір затих, тільки хропіння чути над полем. А ми швиденько на берег, на "Біду". Підняли паруси й пішли.

— Ну, — кажу, — Фукс, вам би агрономом бути, а не матросом. Як це ви досягли такої досконалості? Це ж чудо, щоб макарони проросли.

— Ніякого чуда, Христофоре Боніфатійовичу, просто вправність рук, — відповідає Фукс. — У мене жменя вівса лишилась у кишені, а з вівсом не лише макарони, — недокурки й ті зійдуть.

Ось воно як. Загалом благополучно вислизнули. Ну, а на другий день я обігнув мис Гвардафуй і пішов прямо на південь.

РОЗДІЛ IX

Про старі звичаї й про полярну кригу

Океан зустрів нас рівним пасатом. Йдемо день, ідемо другий Вологий вітер дещо пом'якшує спеку, однак інші ознаки свідчать, що ми в тропічній зоні. Синє небо, сонце в зеніті, а головне — летючі риби Казково красиві рибки! Пурхають над водою, як бабки, й дражнять душу

старого моряка. Недаром, знаєте, летюча риба — символ океанського простору.

Ось ці рибки, хай їм грець, воскресили в мені спогади юності, перше плавання... Екватор...

Екватор, як вам відомо, лінія уявна, однак, цілком певна. Перехід її з давніх-давен супроводжується невеликим самодіяльним спектаклем на кораблі: нібито морський бог Нептун з'являється на судно й після нетривалої бесіди з капітаном тут же, на палубі, купає моряків, які вперше відвідали його володіння.

Я вирішив згадати минуле й відродити цей старовинний звичай. Тим паче, що декорації нескладні, костюми теж — з цього боку вистава труднощів не завдає. Проте з акторським складом просто заріз. Я, знаєте, єдиний бувалий моряк на судні, я ж і капітан, і хоч-не-хоч мені ж доводиться зображати Нептуна.

Але я знайшов вихід: зранку наказав виставити бочку з водою, потім удав з себе хворого й аж до видужання за всіма правилами здав Лому командування судном. Лом висловив мені співчуття, проте з задоволенням заломив кашкет на капітанський манір і наказав Фуксу чистити мідні частини.

А я замкнувся в каюті й захопився підготовкою: зробив бороду з швабри, змайстрував тризубець, корону, а ззаду причепив хвіст на зразок риб'ячого. Й мушу без хвастощів сказати, вийшло чудово. Я, знаєте, подивився в дзеркало: ну куди там — Нептун та й годі. Як живий!

І от, коли за моїми розрахунками "Біда" пересікла екватор, я в повному вбранні піднявся на палубу...

Результат вийшов незвичайний, але дещо несподіваний. Відсутність попередньої репетиції спектаклю й незнання старих морських звичаїв спрямували уяву мого екіпажу в небажаний для мене бік.

Я вийшов.

Мій старший помічник Лом гордо стояв біля штурвала, пильно вдивляючись у горизонт. Фукс, обливаючись потом, старанно "драїв мідяшку". Летючі риби, як і раніше, пурхали над хвилями.

Спокій панував на палубі корабля, і мій вихід у перший момент лишився непоміченим.

Ну, я вирішив звернути на себе увагу: грізно вдарив тризубцем і заричав. Тут обоє вони стрепенулися і завмерли від подиву. Нарешті, отямившись, Лом нерішуче зробив крок мені назустріч і збентеженим голосом промовив:

— Що з вами, Христофоре Боніфатійовичу?

Я чекав цього запитання і заздалегідь підготував відповідь у віршованій формі:

Я Нептун! Мені, як чуду,

Тут підвладна вся вода,

Риби, вітри, холоди.

Рапортуйте, добрі люди,

Це ж куди пливе "Біда"?

На обличчі Лома з'явився переляк, який потім перейшов у відчайдушну рішучість. Лом кинувся, як леопард, облапив мене своїми ручищами й поволік до бочки.

— Піддержати капітана за ноги! — скомандував він на ходу.

А коли Фукс виконав наказ, Лом додав уже трохи спокійніше.

— Старика тарахнув сонячний удар, необхідно освіжити йому голову.

Я пробував відбиватися, пробував переконувати їх, що за віками встановленими звичаями, не мені, а їм треба купатися з нагоди проходження екватора, але вони не слухали. І от, розумієте, притягли мене до бочки й взялися зануряти в воду.

Корона моя розмокла, тризубець упав. Становище сумне й майже безвихідне, але я зібрався з останніми силами й в момент між двома зануреннями бадьоро скомандував:

— Одставити мочити капітана!

Й, уявіть собі, вплинуло.

— Єсть одставити мочити капітана! — гаркнув Лом, витягнувши руки по швах.

Я бухнув у воду… Самі ноги стирчать. Міг би й захлинутися, та, добре, Фукс догадався: завалив бочку на бік, вода вилилась, а я застряв. Сиджу, як рак-самітник, не можу віддихатися. Ну, потім оговтався й виліз, теж отак, рачачим маніром, кормою вперед.

Ви самі розумієте, якої шкоди моєму авторитетові завдала ця подія. А тут ще, як на біду, ми загубили пасат. Наступив мертвий штиль, і бездіяльність запанувала на судні. Й от, знаєте, як тільки ранок, Лом з Фуксом влаштовуються на палубі, ноги під себе, по-турецьки, карти в руки й ріжуться без перепочинку в підкидного дурня.

Я подивився день, подивився другий і припинив це діло. Я взагалі ворог азартної гри, а тут особливо, оскільки це захоплення загрожувало зривом дисципліни. Ви ж бо зважте: Фукс шахраює, кожний кон лишає Лома в дурнях, та ще в підкидних! Яка вже тут повага!

А з другого боку, просто так заборонити гру — помруть від нудьги. А про мене, хай уже краще помічник дурень, ніж покійник.

Тоді я запропонував їм шахи. Це, що не кажіть, гра мудреців, загострює розум, розвиває стратегічні здібності. До того ж спокійний характер цієї гри дозволяє обставити її по-сімейному.

І ось ми поставили на палубі стіл, витягнули самовар, над головою розтягнули тент із паруса і в такій обстановці за чашкою чаю, з ранку до ночі віддавалися безкровним поєдинкам.

Отак одного разу ми з Ломом засіли зранку догравати незакінчену партію. Спека стояла пекельна, й Фукс, вільний від гри, поліз купатися.

Король Лома безпомічно тулився в кутку. Я вже наперед смакував насолоду заслуженої перемоги, коли раптом різкий крик за бортом порушив хід моїх думок. Глянув — бачу, над водою капелюх Фукса. (Він купався в головному уборі, побоюючись сонячного удару). Одчайдушно галасуючи, Фукс б'є по воді руками й ногами, здіймає хмари бризок і з усією швидкістю, що йому дозволяли розвивати його ходові якості, наближається до "Біди". А за ним, розсікаючи лазурну гладінь моря, безшумно лине над водою спинний плавець велетенської акули.

Наздогнавши нещасного, акула перевернулася на спину розкрила свою страшну пащу, і я зрозумів, що Фуксу настав кінець. Не усвідомлюючи своїх дій, я схопив із стола перше, що потрапило під руку, й з усієї сили шпурнув у морду морського хижака.

Результат вийшов разючий і надзвичайний: зуби чудовиська раптово зімкнулися, і в ту ж секунду, припинивши переслідування, акула закрутилася на місці. Вона вистрибувала з води, мружилася і, не розтуляючи щелепів, крізь зуби відпльовувалася в усі боки.

Фукс тим часом благополучно добрався до судна, вибрався на борт і, знесилений, підсів до столу. Він намагався щось сказати, але від хвилювання горло його пересохло, і я поспішив налити йому чаю.

— Вам з лимоном? — питаю. Простягнув руку до блюдечка, а там нема нічого.

Тоді я все зрозумів. У хвилину смертельної небезпеки лимон потрапив мені під руку й вирішив долю Фукса. Акули, знаєте, незвиклі до кислого. Та що там акули, ви самі, юначе, спробуйте весь лимон одразу — так щелепи зведе, що й рота не розкриєте.

Довелося заборонити купання. Запас лимонів у нас, правда, ще зберігся, але не можна ж сподіватися, що завжди влучиш так вдало. Влаштували душ на палубі, обливали один одного з відра, але ж це все півзаходи, й спека замучила нас зовсім. Я навіть дещо схуд, і не знаю, чим би це все скінчилось, якби одного чудового ранку не повіяв, нарешті, вітерець.

Виснажений бездіяльністю екіпаж проявив незвичайну енергію. Ми в одну мить поставили паруси, й "Біда", набираючи ходу, пішла далі на південь.

Вас, може, здивує взятий мною напрям? Не дивуйтеся, гляньте на глобус: іти навколо світу вздовж екватора довго й важко. Багатьох місяців дороги вимагає такий похід. А от біля полюса ви легко можете хоч п'ять разів на день обійти земну вісь кругом, тим більше, що І дні там, на полюсі, бувають до шести місяців тривалістю.

От ми й прямували до полюса і з кожним днем спускалися все нижче. Пройшли помірні широти, наблизились до Полярного Кола. Тут уже, знаєте, холодок дається взнаки. Й море не те: вода сіра, тумани, низька хмарність. На вахту виходиш у шубі, вуха мерзнуть, на снастях бурульки.

Проте ми й не думали про відступ. Навпаки, користуючись попутними вітрами, ми з кожним днем спускалися асе нижче й нижче.

Легка зиб не завдавала нам турботи, екіпаж почував себе хороше, і я з нетерпінням ждав того моменту, коли на горизонті відкриється льодовий бар'єр Антарктики.

Й ось одного разу Фукс, який мав орлиний зір, несподівано вигукнув:

— Земля на носі!

Я було подумав, що в мене чи в Лома ніс не в порядку. Провів навіть долонею, втерся. Ні, все чисто.

А Фукс знову кричить:

— Земля на носі!

— Може, по носу земля? — кажу я. — То ви, Фукс, так би й казали. Пора звикнути. Та тільки не бачу я вашої землі…

— Так точно, по носу земля, — поправився Фукс. — Он там, бачите?

— Не бачу, признатися, — сказав я.

Але минуло ще з півгодини — й що б ви гадали? Точно. Тут уже й я помітив темну смужку на горизонті, й Лом помітив. Справді, схоже на землю.

— Молодець, Фукс, — кажу я, а сам беру бінокль, придивився і бачу — помилка! Не земля, а крига. Велетенський айсберг столовидної форми.

Ну, я взяв курс прямо на нього, й за дві години, виблискуючи тисячами вогнів у промінні сонця, що світило цілу добу, айсберг виник у нас перед носом.

Наче стіни кришталевого замка, височіли над морем голубі уступи. Холодом і мертвенним спокоєм віяло від крижаної гори. Зелені хвилі з рокотом розбивалися біля її підніжжя. Ніжні хмаринки чіплялися за вершину.

Я трохи художник в душі. Величні картини природи хвилюють мене надзвичайно. Схрестивши руки на грудях, я завмер від подиву, споглядаючи крижане громаддя.

І ось, де не взявся худющий тюлень, висунув з води свою безглузду морду, безцеремонно видерся по схилу, розлігся на кризі й давай, розумієте, чухати боки!

— Пішов геть, дурню! — крикнув я.

Думав — піде, а він хоч би що. Чухається, сопе, руйнує урочисту красу картини.

Тут я не витримав і зробив невибачний вчинок, наслідком якого ледве не стало безславне закінчення нашого походу.

— Подати рушницю! — кажу я.

Фукс шмигнув у каюту, виніс гвинтівку. Я прицілився... Бух!

І раптом гора, що здавалася непохитною твердинею, з страшенним гуркотом розкололася пополам, море закипіло під нами, крижані скалки загриміли по палубі. Айсберг зробив отаке сальтомортале, підхопив "Біду", й ми волею долі опинилися на самісінькій вершині крижаної гори.

Ну, потім стихії трохи заспокоїлись. Заспокоївся і я, оглянувся. Бачу — становище кепське: яхта застряла серед нерівностей криги; сіла так, що й не зрушиш, кругом непривітний сірий океан, а внизу, біля підніжжя крижаної гори погойдується той самий тюлень-негідник, дивиться на нас і посміхається зухвало.

Екіпаж, дещо приголомшений всією цією історією, мовчить. Жде, очевидно, пояснень незрозумілого явища. і я вирішив блиснути запасом своїх знань і тут же, на кризі, прочитав невелику лекцію.

Ну, пояснив, що айсберг взагалі небезпечний сусід для корабля, особливо літньої пори. Підтане підводна частина, порушиться рівновага, переміститься центр ваги, — й вся ця громадина держиться, так би мовити, на чесному слові. І тут не те що пострілу, тут голосного кашлю буває досить, щоб рухнула вся ця природна споруда. І нічого дивного нема, якщо айсберг перевертається... Отак-то.

Ну, екіпаж вислухав з належною увагою мої пояснення. Фукс скромно промовчав, а Лом із властивою йому безпорадністю поставив дещо неделікатне запитання.

— Гаразд, — каже, — як він перевернувся — це діло минуле, а ви, Христофоре Боніфатійовичу, скажіть, як його назад перевертати?

Тут, юначе, справді подумаєш: як її перевертати, таку громадину? А робити щось треба. Не вік же сидіти на кризі.

Ну, я заглибився в роздуми, почав обмірковувати наше становище, а Лом тимчасом підійшов до справи дещо несерйозно, з кондачка: переоцінив свої сили й вирішив самостійно спустити яхту на воду. Взяв, розумієте, сокиру, розмахнувся і відколов глибу тонн на двісті.

Він, очевидно, хотів підрубати таким способом нашу крижану підставку. Намір дуже похвальний, але зовсім не обгрунтований. Недостатні пізнання в галузі точних наук не дозволили Лому передбачити результати його зусиль.

А результати вийшли якраз протилежні. Як тільки брила відкололася від нашої гори, гора, зрозуміло, стала легшою, набрала деякого додаткового запасу плавучості, спливла. Словом, до того часу, коли я виробив план дій, верхівка айсберга разом з яхтою завдяки зусиллям Лома піднялася ще футів на сорок.

Тут Лом опам'ятався, розкаявся в своїй легковажній поведінці й з усією старанністю, на яку він був здатний, взявся виконувати мої накази.

А мій план був простіш простого: ми поставили паруси, натягнули шкоти й разом з айсбергом повним ходом пішли назад, на північ, ближче до тропіків. І тюлень з нами поплив.

І ось, знаєте, тижня не минуло, наша крижинка почала танути, зменшуватись у розмірах, потім одного чудового ранку хруснула, зробила повторний переворот, і "Біда", як із стапеля, м'яко стала на воду. А тюлень, розумієте, опинився нагорі, але не втримався,

посковзнувся і плюх мішком до нас на палубу! Я схопив його за шкуру, відшмагав ременем для остраху й відпустив. Хай плаває.

А Лом тимчасом зробив поворот. "Біда" знову лягла на курс "зюйд", і ми вдруге пішли до полюса.

РОЗДІЛ X,

в якому читач знайомиться з адміралом Кусакі, а екіпаж "Біди" — з муками голоду

Знову сірі хмари, тумани, знову шуби довелось надягти…

Й ось одного разу в морозну погоду ми йдемо не поспішаючи. Раптом як бухне! Вибух не вибух, грім не грім — не розбереш.

Підождали, прислухались — тиша, потім знову: бабах! І знову тиша.

Я зацікавився, замітив напрям і повів "Біду" назустріч загадковому явищу.

Й от бачимо: на горизонті — подоба плавучої гори. Підходимо. Ні, не гора, просто хмара туману. Раптом з середини його здіймається стовп води, фонтаном падає в море, при цьому глухий гуркіт знову розноситься по океану й стрясає "Біду" від кіля до клотика.

Страшнувато стало, але цікавість і прагнення збагатити науку розгадкою незрозумілого явища перемогли в мені почуття обережності. Я став на стерно і ввів судно в туман. Іду, дивлюся — бурульки з бортів починають падати, та й так помітне значне потепління. Сунув руку за борт — вода мало не кипить. А перед носом у тумані вимальовується щось величезне, наче скриня, і раптом ця скриня апчхи!

Ну, тоді я все зрозумів: кашалот, розумієте, зайшов з Тихого океану, застудився серед криги Південного полюса, підхопив грип, лежить тут і чхає. А коли так, то й не дивно, що вода нагрілася: захворювання простудного характеру звичайно супроводжується підвищеною температурою.

Можна б загарпунити цього кашалота, але незручно використовувати хворобливий стан тварини. Не в моїх це принципах. Навпаки, я взяв на лопату добру порцію аспірину, націлився, і тільки хотів сунути йому в пащу, раптом, розумієте, налетів вітерець, набігла хвиля. Ну, й, знаєте, промахнувся, не влучив. Аспірин розсипався і замість рота та в дихало — в ніздрі, так би мовити.

Кашалот зітхнув, завмер на секунду, заплющив очі — й раптом знову як чхне, та просто на нас. Ну вже чхнув то чхнув! Яхта злетіла під самі хмари, потім пішла на зниження, перейшла в штопор і раптом… бух!

Від удару я знепритомнів, а коли отямився, дивлюся — "Біда" лежить боком, на палубі величезного корабля. Фукс заплутався в снастях. Лом — той зовсім вивалився від поштовху й сидить тут же поряд у дещо незручній позі. А назустріч нам під захистом далекобійних гармат виступає величною ходою невеличка група панів у чинах, зважаючи на мундири, не нижче адміральських.

Я відрекомендувався. Пани, з свого боку, пояснили, що вони є міжнародним комітетом по захисту китів від вимирання. І тут же на палубі вчинили мені допит: хто, звідки, яка мета мого походу, чи не зустрічав я китоподібних, а якщо зустрічав, то яких заходів вжив для захисту їх від вимирання.

Ну, я розказав своїми словами: так, мовляв, і так, похід спортивний, кругосвітній, зустрів одного кашалота в хворобливому стані й подав посильну допомогу, рекомендовану в таких випадках медициною.

Вони вислухали, пошепталися, поставили біля яхти охорону й пішли на пораду. І ми сидимо, ждемо, теж радимось.

— Оголосять подяку. Може, медаль дадуть, — каже Лом.

— Що медаль! — заперечує Фукс — Як для мене, то краще б що-небудь грішми…

Ну, а я утримався, промовчав.

Година так минула, друга, третя. Скучно стало. Я пішов туди, на нараду. Пустили. Я сів у куточку й слухаю. А в них уже дебати йдуть. Якраз, знаєте, взяв слово представник однієї східної держави, адмірал Кусакі.

— Наша спільна мета, — сказав він, — охорона китоподібних від вимирання. Які ж засоби є у нас для досягнення цієї благородної мети? Ви всі добре знаєте, панове, що єдиним дійовим засобом є знищення китоподібних, бо коли їх не стане, то й нікому буде вимирати. Тепер розберемо випадок, що став предметом нашого обговорення: капітан Врунгель, питання про якого стоїть на порядку денному, як він сам визнає, мав повну можливість знищити зустрінутого ним кашалота. А що зробила ця жорстока людина? Вона ганебно ухилилася від виконання свого високого обов'язку й дозволила бідній тварині вимирати скільки їй захочеться! Чи можемо ми закривати очі на такий злочин? Чи можемо ми пройти мимо такого кричущого факту? Ні, панове, ми не можемо. Ми повинні покарати злочинця. Ми повинні відібрати його судно й передати моїм співвітчизникам, які чесно виконують завдання нашого комітету…

Тут перебив його представник іншої держави, західної, от тільки прізвище забув, — Грабентруп, здається.

— Все правильно, — каже він, — покарати треба, але тільки пан адмірал забув найістотніше: кашалот, на відміну від інших китоподібних,

має череп видовженої будови. Таким чином, образивши кашалота, цей Врунгель образив усю арійську расу. То як же ви гадаєте, панове, арійці стерплять це?

Ну, я вже й слухати далі не став, бачу й так: потрапили з вогню та в полум'я. Вислизнув тихенько, пішов до своїх, доповів про результати розвідки. Й дивлюся — зажурився мій екіпаж. Сидять сумні, ждуть вирішення долі.

Цілий день китолюбні адмірали сперечалися. Нарешті, пізно ввечері, прийняли резолюцію. Ми приготувалися до найгіршого і в думках уже розпрощалися з "Бідою", але побоювання наші були дещо передчасні. Ухвалу прийняли непевну:

"Для вивчення питання створити спеціальну комісію, а яхту "Біда" з екіпажем тимчасово залишити на одному з найближчих ненаселених островів".

Я, звісно, заявив протест, та що користі? Мене й не спитали. Підчепили краном "Біду", опустили на скелі; нас теж висадили, підняли прапори, погуділи Ій пішли. Я бачу — робити нічого. Доводиться коритися грубій силі й влаштовуватись по-береговому, з урахуванням нашого становища. А становище, слід вам сказати, скрутне: яхта лежить на самому краєчку скелі, щогла стирчить над морем, сумовитий прибій плеще біля підніжжя скелі.

Ну, ми спорядились і пішли обслідувати наш острівець. Ходили, ходили — нічого хорошого не знайшли. Скрізь холодно, непривітно, самі скелі кругом.

Єдине, з чим добре, то це з паливом. Не знаю вже звідки, тільки нанесло на цей острівець уламків загиблих кораблів.

А з другого боку, нам і паливо ні до чого. Запаси наші кінчаються, кругом ані флори, ані фауни, а камінням, скільки його не вари, все одно ситий не будеш.

"Апетит, — кажуть, — приходить з їдою". Можливо. Але в мене — в цьому розумінні дещо незвичайний організм. Коли голодний, тільки тоді й відчуваю наявність апетиту.

З метою боротьби проти цієї ненормальності я підтягнув тугіше пояс, терплю. Лом і Фукс теж на голод скаржаться. Пробували рибу ловити — не клює. Лом згадав, що в старовину в таких випадках борщ із підметок варили, дістав штормові чоботи, два дні варив — ніякого результату. Та воно й зрозуміло, знаєте: адже колись чоботи з волової шкури робили, а в нас весь штормовий одяг із синтетичного каучуку. Звичайно, в дощ, у сиру погоду воно зручніше, не промокає, а щодо кулінарних якостей такого взуття, прямо треба сказати: ні смаку в нього, ні поживності.

Ну, й, зрозуміло, сумно стало. Ходимо ми кругом яхти, дивимось на горизонт і один на одного поглядаємо. Примара голодної смерті постає перед нами. Ночами переслідують кошмари...

Й ось одного разу дивлюся — підходить до нашого острівця крижина. А на крижині пінгвіни. Вишикувалися в одну шеренгу, як на параді, вклоняються.

Я теж вклонився. А сам думаю: як би з вами, панове пінгвіни, познайомитися ближче? Берег тут крутий, не спустишся, а пінгвіни, хоч як їх заманюй, самі не прилетять. Крила ж у них бутафорські, так, більше для форми. А, з другого боку, й випустити шкода: пташки жирні, вгодовані, так і просяться на печеню.

Стали ми на краю скелі й поглядаємо на них з пожадливістю. Крижина ця уткнулася в нашу скелю, просто під щоглою. Пінгвіни

загаласували, тупочуть ногами, махають крилами, теж дивляться на нас.

І от, знаєте, я поміркував трошки, зробив необхідні усні розрахунки й вирішив змайструвати таку собі машину — пінгвінопідйомник, чи що.

Ну, взяли порожню бочку, прибили до неї запасний штурвал, продовбали дірку в дні, насадили на щоглу, а зверху перекинули штормтрапи, зв'язані безконечною стрічкою. Випробував я цю споруду на холостому ході. Бачу — повинна працювати. От тільки принади нема. Хто їх знає, чим ці пташечки цікавляться. Спустив черевик — нуль уваги. Спустив дзеркало — ті ж наслідки. Шарф, м'ясорубку пробував — ніщо не помагає.

І тут у мене з'явилася блискуча ідея.

Я згадав — висить у нас в каюті картинка "Розварний судак під польським соусом". Це мені один художник подарував. Дуже натуральне зображення. І ось, знаєте, спустив я цю картинку на шнурку. Пінгвіни зацікавились, рушили до краю крижини. Передній сунув голову в трап, тягнеться далі — до судака. Тільки просунув плавники, я крутнув бочку... Один є!

Й так славно діло пішло! Я сиджу верхи на щоглі, кручу бочку однією рукою, другою знімаю з конвейєра готову продукцію, передаю Фуксу, той Лому, а Лом лічить, записує й випускає на берег. Годин за три весь острів заселили.

Ну, закінчили пінгвінозаготівлю, й зовсім по-іншому життя пішло. Пінгвіни бродять по скелях, кругом пташиний гомін, метушня... Шумно, весело... Лом пожвавішав, підв'язав фартух, зібрався куховарити. Першого пінгвіна засмажили на рожні, й ми тут же, стоячи, покуштували, заморили черв'ячка. Потім почали допомагати Лому, наносили дров цілу гору. Він відібрав що сухіше, розклав вогонь. Ну,

доповім я вам, і вогонь! Дим стовпом, наче з вулкана, скелі розжарилися, мало не світяться. Тут на вершині острова був невеликий льодовичок, так він від жару розтанув, розумієте, розігрівся, й створилось отаке кипляче озеро. Ну, я вирішив скористатись і влаштувати баньку. Спершу попрали, розвісили одяг для просушки, а самі сидимо, паримось. І тут я недоглядів. Не слід було б особливо захоплюватись. Антарктика все ж таки. Погода там нестала, треба б було врахувати це, а я знехтував цим, сам ще дрівець підкинув. Я люблю, знаєте, баньку гаряченьку. Тут незабаром і наслідки виявились.

Скелі гарячі, не ступнеш. Жар пішов угору, гуде, як у димарі. Й, зрозуміло, порушилась рівновага повітряних мас. З усіх боків налетіли холодні атмосферні течії, нагнало хмари, линуло. Раптом як гримне!

РОЗДІЛ XI,

у якому Врунгель розлучається із своїм кораблем і з своїм старшим помічником

Оглушений і осліплений, я не зразу прийшов до пам'яті. Потім отямився, дивлюся — півострова разом з яхтою як не бувало. Тільки пара йде. Кругом бушують вітри, носиться клубами туман, море кипить, і варені рибки плавають. Не витримав розжареній граніт швидкого охолодження, тріснув і розлетівся. Лом, бідолаха, мабуть, загинув у катастрофі, й судно загинуло. Одне слово, кінець мріям. А Фукс — той викрутився. Дивлюся, вчепився в якусь дошку й крутиться на ній у вирі.

Ну, тут, знаєте, і я — раз-раз наввимашки! — підплив до підхожої дошки, влігся і жду. Потім море трохи стихло й вітер спав. Ми з Фуксом понабирали вареної риби до повного вантажу, скільки дошки витримали, зблизились один з одним і віддалися на волю стихії. Я скрутився калачиком на дошці, ноги й руки підібгав, лежу. Й Фукс так само влаштувався. Пливемо рядком по волі хвиль у невідомому напрямі, перекликаємось:

— Хау-ду-ю-ду, Фукс? Як у вас?

— Олл райт, Христофоре Боніфатійовичу! Все в порядку!

В порядку, то воно в порядку, але все-таки, доповім я вам, сумне це було плавання. Холодно, голодно й тривожно. По-перше, невідомо, куди винесе, та й чи винесе куди? А по-друге, тут і акули можуть бути, так що лежи на дошці, не рухайся. А почнеш маневрувати — привернеш увагу хижаків. Налетять — і не помітиш, як руки або ноги недолічишся. Отак-то.

Ну, пливемо так, нічого не робимо й сумуємо. День пливемо, два пливемо... Потім я вже й з ліку збився. Календаря з собою не мав, і ми з Фуксом для контролю кожний окремо дні лічили, а ранками звірялися один з одним.

І ось однієї ясної ночі Фукс спав, а я, змучений безсонням, вирішив провести спостереження. Звичайно, без приладів, без таблиць ступінь точності такого визначення дуже відносний, але одне мені вдалося встановити безумовно: якраз тієї ночі ми пересікли лінію дат.

Ви, напевно, чули, юначе, що море в цьому місці нічого особливого не являє і саму лінію побачити можна лише на карті. Але для зручності плавання якраз тут витворяють деякі фокуси з календарем: при плаванні з заходу на схід два дні лічать тим же числом, а при плаванні із сходу на захід виконують протилежну дію — один день зовсім пропускають і замість "завтра", лічать зразу "післязавтра".

І ось вранці я буджу Фукса й після взаємних привітань кажу йому:

— Ви майте на увазі, Фукс, що в нас сьогодні — завтра.

Він на мене очі витріщив. Не погоджується.

— Що ви, — каже, — Христофоре Боніфатійовичу! В чому, в чому, а в арифметиці ви мене не зіб'єте.

Ну, я спробував пояснити йому.

— Бачите, — кажу, — арифметика тут ні до чого. В плаванні слід керуватись астрономією. Ви от ніч спали, а я тимчасом по Рибах зробив визначення.

— Я, — кричить Фукс, — теж з допомогою гастрономії, по рибах! Вчора в мене три риби було, а сьогодні одна рибина та хвіст… А в мене пайок точний: півтори риби на день.

Ну, бачу — явне непорозуміння. Я мав на увазі сузір'я Риб, а Фукс не розслухав половини й по-своєму зрозумів. Я спробував йому пояснити.

— Ось, — кричу, — Фукс! Дивіться, що у вас просто над головою?

— Шляпа.

— Та не шляпа, — кажу. — Сам ви шляпа! Зеніт у вас над головою.

— Нічого в мене не дзвенить! — кричить Фукс. — А у вас якщо дзвенить, то не тривожтесь, це буває від голоду.

— Гаразд, — кажу, — під вами що?

— Піді мною дошка.

— Та ні, — кажу я, — не дошка, а надир…

— Ні, моя гладенька…

Одне слово, бачу, так нічого не вийде. Добре, думаю, дай я з іншого боку підійду до питання.

— Фукс, — кричу, — як по-вашому, яка приблизно широта нашого місця?

Інший би, більш досвідчений в науках слухач, прикинув би на око, визначив би широту по зчисленню; ну, сказав би там: сорок п'ять градусів зюйд… А Фукс ступнями виміряв свою дошку.

— Сантиметрів сорок п'ять буде!

Словом, я зрозумів: нічого з моїх лекцій не вийде. Обстановка не та. Та й не до лекцій, признатися. Ну, й, щоб не викликати безцільних суперечок, я наказав зовсім перестати лічити дні. Якщо винесе куди, врятуємось, то нам скажуть і день, і число, а тут, у морі, по суті, байдуже, коли тобою акула поласує: вчора чи післязавтра, третього числа чи шостого.

Одне слово, довго чи недовго, як кажуть, пливли ми, пливли, й ось прокидаюсь я одного разу, дивлюся — земля на горизонті. По обрисах — нібито Сандвічеві острови. Надвечір підійшли ближче, так і є: Гаваї.

Вдало, знаєте. Чудова це місцевість. За старих часів, правда, тут було не дуже спокійно: хтось когось тут їв. Капітана Кука он з'їли.

Ну, а тепер інакше, тубільці давно вже вимерли, білим їсти нікого, а білих їсти нікому, так що тихо. А в іншому — тут просто рай земний: багата рослинність, ананаси, банани, пальми. А головне — пляж Уайкікі. З усього світу туди збираються купальники. Там прибій дивний. На його хвилях місцеві жителі, стоячи на дошках, каталися.

Звичайно, це теж колись було… Але все-таки, знаєте, молодці: стоячи! А ми що? Лежимо, борсаємось, як кошенята. Мені навіть ніяково

стало. Й от я випростався на весь зріст, руки розставив, й уявіть — удержався. Чудово вдержався!

Тоді й Фукс на своїй дошці встав. Держиться за капелюх, щоб не злетів, балансує. І ось таким способом, на зразок морських півбогів, ми мчимо в бурунах, у бризках піни. Берег ближче, ближче, ось хвиля лопнула, розсипалась, а ми, як на санчатах, так і викотилися на пляж.

РОЗДІЛ XII,

в якому Врунгель і Фукс дають невеликий концерт, а потім поспішають у Бразілію

На березі нас обступили якісь дачники в купальних костюмах. Дивляться, аплодують, фотографують, а в нас, признатися, вигляд досить жалюгідний. Дуже вже якось незвично без форми та знаків розрізнення. Так незручно, що я вирішив утаїти своє ім'я та становище й лишитися, так би мовити, інкогніто...

Так. Ну, приклав пальці до губ, показую Фуксу жестом: мовчіть, мовляв. Але якось невдало, незграбно це у мене вийшло, неначе поцілунок рукою... На березі новий вибух захоплення, оплески, всі кричать:

— Браво! Віват!

А я нічого не розумію, проте удаю, нібито я зовсім і не здивований, мовчу, а сам жду, що далі буде.

Тут підходить якийсь хлопчисько в піджаку й починає пояснювати публіці:

— Ось, мовляв, хоча й існує поширена думка, ніби тубільці Сандвічевих островів з часів цивілізації вимерли, однак це невірно.

Дирекція пляжів Уайкікі, прагнучи зробити приємність публіці, відшукала двох живих гавайців, які щойно продемонстрували прекрасний вид старовинного національного спорту.

Я слухаю, мовчу, й Фукс мовчить. Цей, у піджаку, теж помовчав, потім прокашлявся і пішов чесати, як по книжці:

— Тубільці Сандвічевих островів, гавайці, або канакі, як їх ще називають, відзначаються стрункою будовою тіла, лагідним характером і природними музикальними здібностями…

Я на себе оцей опис прикинув, бачу, щось не те. Ну, характер у мене справді лагідний, а щодо будови тіла та музикальних здібностей — це вже він даремно… Я хотів було заперечити, але промовчав. А він не вгамовується, веде далі:

— Сьогодні ввечері ці канакі дадуть концерт на гаванських гітарах. Квитки продаються в касі літнього театру, ціни помірні, в фойє танці, буфет, прохолодні напої…

Так. Ну, він ще поговорив, потім бере нас під руки, відвів убік, питає:

— Ну, як?

— Та нічого, — відповідаю я, — дякую вам.

— От і чудово! А де ви зупинилися, дозвольте поцікавитись?

— Поки, — кажу, — в Тихому океані, що далі буде, не знаю. Не подобається мені, признатися…

— Ну, що ви! — заперечує він. — "Тихий океан" — першокласний готель. Кращий ви навряд чи знайдете. Запевняю вас. А тепер, вибачте, пора вже їхати, за півгодини початок.

І от, знаєте, посадовив він нас у машину, повіз кудись. Там нам дали гітари, прикрасили квітами, вивели на естраду, підняли завісу…

Ну, я бачу, треба співати. А що співати? Я, наче на зло, засоромився, всі пісні позабував. І Фукс, до чого вже тертий хлопець, а теж розгубився, дивиться на мене, шепче:

— Заспівуйте, Христофоре Боніфатійовичу, я підтягну.

Посиділи ми хвилин десять, мовчимо. А публіка в залі хвилюється, обурюється — того й дивись, почнеться скандал. Ну, я заплющив очі, думаю: "Ех, будь, що буде…" Ударив по струнах та басом:

Сиділа пташка на траві…

А що далі співати, й не знаю.

Добре, Фукс виручив — підтягнув дискантом:

Підкралась тут корова…

А далі вже ми обоє, хором:

Ухопила за ногу.

Пташко, будь здорова!..

Й, уявіть, бурхливі оплески зірвали.

Потім вийшов на естраду конферансьє.

— От, — каже, — ця старовинна тубільська пісня, слова якої розповідають про забутий спосіб полювання на птахів, якнайкраще відображає дух гавайської музики...

Так. Ну, потім ще на "біс" проспівали, розкланялись і пішли в контору. Там заплатили нам за виступ. Вийшли ми, а куди йти? І пішли ми назад до моря. Все-таки, що не кажи, рідна стихія, та й костюми наші пляжу найбільш відповідають.

Йдемо по пісочку. На пляжі ні душі. Пізно вже. Потім бачимо якихось двоє все-таки сидять. Ми підійшли до них, розговорилися. Вони на порядки нарікають.

— Чорт знає, що таке! — кажуть. — Ми артисти, підписали контракт зображати тут гавайців. Місяць цілий вчилися на дошках по морю їздити, пісні розучили, а от самі бачите...

Тут я все зрозумів. Хотів було дати пояснення, коли раптом, розумієте, вітер шпурнув мені під ноги обривок газети. А я давненько газети в руках не тримав. Не погребував, підібрав. Став під ліхтарем і заглибився у читання. і, чи повірите, дивлюся — фотографія, на фотографії — мій старший помічник Лом, тут же "Біда" й трагічний опис катастрофи біля берегів Бразілії. І про Фукса та про мене кілька слів. Та які ще слова! Я навіть сльозу пустив — до того зворушливо: "Відважні мореплавці..." "Пропали безвісти..."

Так. І тут же поряд у газеті оголошення:

"Користуйтеся повітряним сполученням тихоокеанських ліній. Регулярні рейси в Штати і в Бразілію".

— От що, Фукс, — кажу я, — підіть-но купіть квитки на літак у Бразілію та замовте що-небудь з одягу. Мені кітель і шинель, а собі — за власним розсудом.

Фукс радий старатися, помчав, а я тут, на пляжі, лишився — цих фальшивих гавайців розважати... А то підуть ще в театр, виясниться все ця справа, скандал вийде, затримка, неприємності...

— Послухайте, — пропоную я, — день у вас все одно пропав, отже, замість того, щоб отут сидіти, візьмемо краще човника та покатаємось. Дивіться — погода яка, тепло, місяць світить...

Ну, й умовив. А тут і Фукс повернувся, доповідає про успіхи:

— Костюми замовив, сьогодні ж будуть готові, а от з квитками, Христофоре Боніфатійовичу, погано. Взяв один квиток на завтрашній вечір, а більше нема, всі місця розпродані...

— Гаразд, — кажу я, — ми це становище потім обдумаємо, а зараз поїдемо покатаємось.

Ну, взяли човник та поїхали. Й так славно покаталися! Ніч каталися, весь день каталися, оглянули всі околиці й повернулися якраз вчасно: дві години до відльоту літака лишилось. Попрощались ми з цими артистами, побігли до кравця, а він, негідник, запиячив чи що, але нічого не пошив.

Я, знаєте, підвищив голос, вичитую йому, а він тільки руками розводить.

— Даруйте, — каже, — я ж вас учора чекав, учора б і приходили, а сьогодні в мене ніщо не готове.

Я бачу — добра не буде з такою логікою.

— Давайте, — заявляю, — що є. Не в трусах же мені летіти, справді!

Ну, він порився в шафі, дістає макінтош.

— Ось, — каже, — все, що залишилося з готового. Це мені торік один джентльмен замовив, та чогось не забирає.

Я подивився — матеріал добротний і покрій модний.

— Гаразд, — кажу, — я беру, одержуйте, скільки треба.

Забрав макінтош і пішов.

— Ви б, — радить Фукс, — його все-таки приміряли. А то, бува, не підійде.

Ну, я бачу, розумна порада. Став тут же в тінь баньяна, розгорнув обновку, накинув. Дивлюсь, розумієте, нове нещастя: той джентльмен, замовник, або був удвічі вищий за мене, або на виріст шив, я вже й не знаю. Тільки на мені макінтош дещо дивно сидить.

І робити нічого. Назад нести, — все одно нічого не підбереш, знизу відрізати — дуже вже некрасиво буде, в літак у такому вигляді ще, чого доброго, не пустять, а так носити — це й кроку не ступиш, у полах заплутаєшся. Але придумати щось треба, та скоріше, а то літак відлетить, квиток пропаде, і зовсім тут застрянеш.

І тут, знаєте, Фукс, молодець, не розгубився.

— О, — каже, — та це ж чудово! Ми в цьому макінтоші на один квиток удвох полетимо. Тільки дозвольте, присядьте трошечки… Так… Підставте плечі…

Ну, й, знаєте, виліз на мене, нап'яв це пальтечко, застебнув на всі гудзики, обсмикнув.

— А тепер, — каже, — повний вперед, та швидше, а то щось нами полісмен цікавиться.

Пішли.

Прийшли в аеропорт, до літака. Фукс показав квиток, нас провели на місце. Ну, якось сіли, — власне, я сів, а Фукс стоїть на сидінні й головою підпирає стелю.

Я подивився в щілину, бачу — й інші пасажири на місцях. Усього, крім нас, п'ятеро. В літаку чистота, дзеркала — повний комфорт, і публіка наче пристойна…

Потім заревіли мотори, літак розбігся, хлоп, хлоп по воді, піднявся. Летимо, ніч навкруги. В небі зорі. Мотори ревуть, а загалом усе спокійно. Пасажири поснули, я теж задрімав, один Фукс не спить.

До ранку так пролетіли, а вранці прокинулись. Я дивлюся в свою щілину, прислухаюся — в кабіні помітне пожвавлення, всі липнуть до вікон, показують, один одному і, як видно, милуються видами Кордільєрів. Фукс теж нахилився до вікна, а я волею обставин змушений пропускати таке рідкісне видовище й сидіти в темряві, немов якийсь злочинець у тюрмі.

І так, знаєте, прикро стало та нудно! Я сам себе втішаю: думаю, хай дивляться на здоров'я, а я знайду заняття. Дістав люлечку, набив, закурив, замислився. Раптом чую — паніка в кабіні. Пасажири позіскакували з місць, кричать і частіше за все чути слово "пожежа".

Я відчуваю, Фукс мене б'є п'ятами по боках, наче осла. Я його вщипнув, а сам виглянув подивитись… і все зрозумів. Дим від моєї люльки валить із усіх отворів і дійсно створює враження пожежі.

РОЗДІЛ XIII,

в якому Врунгель спритно розправляється з удавом і шиє собі новий кітель

Я швидко витряс попіл, люльку — в кишеню, притиснув вогонь каблуком. Сиджу, мовчу. А тут льотчик просунув голову в кабіну, і в мене трохи відлягло від душі. Все-таки, думаю, бувала людина, напевно й не таке ще бачив — не розгублювався, заспокоїть їх, і все владнається… А він, уявіть, і сам злякався.

Дивлюся, зблід, охнув, ухопився за якийсь важіль… Трах! Ну, потім гуркіт моторів затих, тільки чути — вітер свистить. Потім бухнуло десь угорі, як з гармати, кабіна здригнулася, рвонулась і тихо почала приземлятися.

Пасажири дивуються, а я зразу зрозумів, у чому річ. Тепер цим нікого не здивуєш. А в той час це було останнє слово техніки: зробили такий пристрій на літаках. Зветься: "Йди вниз". Коли яка аварія — вибух, пожежа, або крило одірветься — льотчик одним рухом відділяє кабіну, і вона самостійно спускається на парашуті. Корисний пристрій, що й казати, але в даному випадку застосування його було явно передчасним.

В іншій обстановці я б посперечався з льотчиком, вказав би йому на помилку, але тут, самі розумієте, нічого не вдієш. Літак летить далі, генеральним курсом, тільки крила виблискують. Ми поволі сідаємо нижче й нижче. Дим від люльки трохи розвіявся, але пасажири й не думають заспокоюватись. Навпаки, дивлюся — хвилювання

збільшується, переходить у тиху паніку, й Фукс нервується: так і дивись — схопиться з місця.

Один я зберіг спокій і міркую: рейс, звичайно, перерваний, квитки далі не дійсні, але один із нас, як не крути, все одно "заєць" і при посадці доведеться давати пояснення. А це небажано. Почнуться розпитування, розшуки винуватого, зобразять справу так, що я причина аварії, а тоді не збудешся клопоту.

І я, знаєте, вирішив прикинутися стороннім. А тут і момент дуже зручний: увага пасажирів послаблена, кожний думає про себе, дехто зовсім знепритомнів, і якраз над нами люк у стелі кабіни...

Вам, юначе, не доводилось плавати по Амазонці? Ні. От і чудово, й не поривайтеся. Не рекомендую.

А мені, знаєте, довелося.

Вилізли ми з Фуксом через люк, роздивились. Бачимо — під ногами ріка, кабіна спускається нижче... нижче... Сіли.

Ну, я нахилився над люком, кричу:

— Гостинно просимо, панове! Радий вітати вас у цих диких і неприступних місцях.

Тут і пасажири почали вилазити поодинці. Бачать — посадка відбулася благополучно, почали заспокоюватись, дивляться на нас пильно. Ну, я бачу, настав момент взаємного знайомства. Ви самі розумієте, правду я сказати не можу, доводиться викручуватись.

— Так от, — кажу, — панове, я, дозвольте відрекомендуватись, професор географії Христофор Врунгель. Подорожую тут з науковою

метою. А це мій слуга й провідник індієць Фукс. Будьмо знайомі. Я тут обжився, звик. Ви вже дозвольте мені вважати вас своїми гостями.

— Будь ласка, будь ласка, — відповідають вони. — Дуже приємно.

А сам бачу — не вірять. Скоса поглядають на нас… Та й зрозуміло: який там професор у трусиках? Я відчуваю, треба їх зайняти розмовою, сказати щось значне, відвернути увагу.

— Пробачте, — питаю, — а тут усі прибулі?

Вони переглянулися, потім хтось заявляє:

— Був ще один високий джентльмен.

— Був, був, — підтвердили інші, — він ще загорівся…

— Ах, он як! Особливо цікаво. Ану, Фукс, — кажу, — спустіться вниз, подивіться, чи не потрібна допомога потерпілому.

Фукс заліз у кабіну, потім вилазить і подає щіпку попелу: ось, мовляв, все, що лишилося.

— Ах, — кажу, — яке нещастя! Високий джентльмен, мабуть, згорів дотла. Ну, нічого не вдієш, мир праху його… А тепер, панове, давайте витягнемо парашут, він ще пригодиться.

Ну, розібрали стропи, тягнемо, як невод. Я командую:

— Раз, два, взяли! Віра помалу…

Бачу, вони стараються, але з незвички діло погано йде.

Раптом дивлюся — покидали стропи, тікають назад на корму, так би мовити, скупчилися там і тремтять від страху. Фукс, той зовсім сховався в люк, визирає звідти, показує на парашут. А баришня, пасажирка, встала навшпиньки, розчепірила пальці, махає руками, наче летіти зібралася, кричить:

— Ой, мамо!

Ну, я оглянувся й бачу — дійсно "мама"! Удав, розумієте, заліз у парашут, величезний удав, метрів на тридцять. Скрутився клубком, як у гнізді, дивиться на нас, вибирає жертву.

А в мене ніякої зброї, тільки люлька в зубах...

— Фукс, — кричу я, — подайте-но що-небудь важке!

Той висунувся з люка, подає якийсь снаряд. Я прикинув — нічого, солідна штучка.

— Давайте ще! — кричу, а сам встав, приготувався, націлився...

І удав теж націлився. Роззявив пащу, як печеру... Я розмахнувсь — і просто туди.

Та тільки що для удава такий дріб'язок? Проковтнув, розумієте, як ні в чому не бувало, навіть не скривився. Я другий снаряд туди ж, він і його проковтнув. Я кинувся до люка, кричу Фуксові:

— Давайте швидше все, що є!

Раптом чую за спиною страшенне шипіння.

Обернувся, дивлюсь — удав роздувається, шипить, із пащі летить піна…

"Ну, — думаю, — зараз кинеться!"

А він, уявіть, замість цього несподівано пірнув | пропав.

Ми всі завмерли, ждемо. Хвилина минає, друга. Пасажири на кормі починають ворушитись, шепчуться. Раптом ця баришня знову стає в ту саму позицію і — на всю Амазонку:

— Мама!

І ось бачимо — спливає щось над водою: блискучий балон велетенських розмірів, дивовижної форми, дуже оригінального забарвлення. І все, знаєте, пухне, пухне…

От, думаю, нове діло! Що б то могло бути? Навіть страшно стало. Потім дивлюся — в цього балона живий хвіст. Б'є по воді й так і сяк… Я, як побачив хвіст, так усе й зрозумів: снаряди оті були вогнегасниками. Ну, зустрілись у стравоході плазуна, зіткнулися там, стукнулись один об другий, розрядились і накачали удава піною. Там, знаєте, який тиск, у вогнегасниках! От і роздулась змія, набрала зайвого запасу плавучості, чує, що справи погані, хоче пірнути, а живіт не пускає…

У мене страх як рукою зняло. Я підійшов до люка.

— Давайте, — кажу, — Фукс, виходьте наверх. Небезпека минула.

Фукс виліз, милується небувалим видовищем, а пасажири, як почули, що боятись нічого, кинулись поздоровляти один одного, тиснуть мені руки. Тільки й чути:

— Спасибі, професоре дорогий! Як це ви його?

— Та що там! — відповідаю я. — Тут на Амазонці до всього звикнеш. Удав — це дрібниця, ще й не таке буває…

Ну й, знаєте, після цього випадку мій авторитет укріпився. А тут, на щастя, і з костюмами справа владналася. У баришні цієї знайшлася коробочка з рукоділлям. Я взяв голку, пошив собі кітель з парашута. Матеріал чудовий, а замість гудзиків я болти пристосував, одгвинтив від кабіни. Непогано вийшло, міцно, красиво, от тільки без гайкового ключа не роздягнешся. Ну, та це вже дрібниця, звикнути можна. А Фуксу готовий комбінезон знайшли в аварійному запасі, точнісінько такий, як у нього був, тільки новіший.

Потім сякі-такі паруси змайстрували, щоглу поставили, зробили кермо. Пасажири стоять вахту, пливемо, промишляємо черепах, ловимо рибку. Ця баришня куховарити навчилася… Загалом начебто все нічого, от тільки судно непристосоване: хистке, й хід у нього неважний.

Так. Ну, пливемо все-таки, просуваємось сяк-так на схід, до берегів Атлантики. Місяця півтора так пливли. І чого тільки не надивилися в дорозі: й мавп, і ліан, і каучукових дерев!.. Для допитливого мандрівника, звичайно, інтересно, але важко! Відверто скажу: важко.

Тут і взагалі-то клімат не дуже завидний, а ми ще в дощову пору потрапили. Парить, як у бані, день і ніч тумани, спека, кругом комарня хмарами; добре ще, лихоманку ніхто не схопив.

РОЗДІЛ XIV,

на початку якого Врунгель став жертвою віроломства, а наприкінці знову потрапляє на "Біду"

Нарешті все-таки прибули в порт Пара. Причалили, висадились. Містечко, по совісті кажучи, неважненьке, так собі містечко. Брудно, курява, спека, по вулицях собаки блукають. Але після лісових хащів Амазонки й це в деякій мірі вогнище культури. Хоч і то сказати — культура там дещо своєрідна: народ лютий, войовничий, всі з ножами, з револьверами, по вулиці пройти страшно...

Ну, побрились ми, почистились після важкого походу. Супутники наші розпрощалися, сіли на пароплави й роз'їхались хто куди. Хотіли й ми з Фуксом швидше звідси вибратись, та нічого не вийшло: без документів не випускають. Ну, застряли ми з ним, як раки на мілині, на чужому березі, без притулку, без певних занять, без засобів до існування. Думали робітку якусь знайти — та де там! Тільки і є вакансії на гумових плантаціях, але це знову треба на Амазонку, а ми вже там побували, вдруге чогось не тягне.

Поблукали по місту сюди-туди, та й сіли на бульварчику під пальмою обміркувати становище.

Раптом підходить поліцейський і запрошує нас до губернатора. Це, звичайно, приємно, але я не любитель усіх цих офіціальних прийомів і зустрічей з високопоставленими особами. Але тут нічого не зробиш: запрошують — значить, треба йти.

Ну, приходимо. Дивимось — сидить у ванні отакенна туша з віялом у руках, пирхає, мов бегемот, хлюпається, сопе. А з боків — два ад'ютанти в парадній формі.

— Ви, — питає губернатор, — хто такі, звідки?

Я в загальних рисах змалював становище, пояснив, як це все сталося, відрекомендувався.

— Це, — кажу, — мій матрос Фукс, найнятий в Кале, а я капітан Врунгель. Чули, напевно?

Губернатор як почув, охнув, бухнув у ванну зовсім з головою, віяло своє впустив, пускає бульби, захлинається, мало не загинув. Спасибі, ад'ютанти не дали потонути, врятували. Ну, він віддихався, відкашлявся, побагровів.

— Як, — каже, — капітан Врунгель? Той самий? Це що ж тепер буде? Безпорядки, пожежа, революція, догана по службі? Ну, знаєте, звичайно, захоплений вашою мужністю і нічого не маю проти вас особисто, але як особа офіціальна наказую вам негайно покинути ввірену мені територію, і я в цьому ніяких перешкод не чинитиму... Ад'ютант, видайте капітану дозвіл на виїзд.

Ад'ютант радий старатися, вмить написав папірець, шльопнув печатку, подає. А мені тільки цього й треба. Я вклонився, взяв під козирок.

— Дякую, — кажу, — ваше превосходительство! Дуже вдячний за люб'язність. Цілком задоволений вашими розпорядженнями. Дозвольте відкланятись?

Повернувся і вийшов. Пішов і Фукс за мною. Йдемо прямо до пристані. Раптом чую — ззаду якийсь шум, тупіт. Я оглянувся, бачу — чоловік сорок у цивільному, в крислатих капелюхах, у чоботях, з ножами, з ручними кулеметами біжать за нами, здіймають куряву, обливаються потом.

— Ось вони, ось вони! — кричать.

Дивлюся — нас переслідують. Миттю зважив співвідношення сил і бачу — робити нічого, треба тікати. Ну, біжимо... Добігли до якоїсь будочки. Я, знесилений, зупинився дух перевести, серце так і колотить

— втомився. Аякже… і вік, і спека. А Фукс — тому хоч би що, він легкий був на ходу. Проте, дивлюсь, і він засмучений подіями, зблід, очі бігають. Потім раптом повеселішав і так фамільярно ляскає мене по спині.

— Ну, — каже, — капітане, стійте тут. Я один побіжу, а вас не зачеплять.

І кинувся бігти, тільки п'яти виблискують.

Такого вчинку я від нього, признатися, не чекав, був прикро вражений навіть. Ех, думаю, хай буде, що буде… Єдиний порятунок — лізти на пальму. Поліз. А ця юрба усе ближче. Я озирнувся, бачу — народ дебелий, лютий, невихований. Ну й злякався, признатися. Так злякався, що навіть слабість відчув. Бачу — кінець прийшов. "Хоч би вже скоріше", думаю. Вчепився за пальму, повис, завмер і ось, чую — вони вже тут, поряд, сопуть, топчуться. І розмови чую: з розмов я зрозумів, що це за народ. Я думав, бандити, розбійники, мисливці за скальпами, а виявилось — просто жандарми, тільки переодягнені. Не знаю, чи то спека вплинула, чи якась інша причина, але губернатор, виявляється, спохватився, пожалкував про свою люб'язність і наказав нас розшукати й лінчувати на всякий випадок.

Тільки, бачу, зволікають вони з цим ділом. Хвилину жду, десять хвилин. Не чіпають. У мене вже руки стомилися, тремтять, от-от зірвусь, упаду. Гаразд, думаю, все одно кінець. Ну, й зліз із пальми… й, уявіть, незачепили. Постояв, підождав — не чіпають. Пішов не поспішаючи — не чіпають, розступились навіть, як від вогню.

Ну, тоді поплентався я знову на бульвар, сів під тією пальмою, де ми з Фуксом сиділи, й задрімав. Та так задрімав, що не помітив, як і ніч минула. А вранці, на світанку, з'явився Фукс, розбудив мене, привітав.

— Бачите, капітане, — каже, — не зачепили вас.

— Але чому, поясніть?

— А ось, — сміється він, заходить ззаду й знімає з моєї спини плакатик: череп з блискавкою, дві кістки й напис: "Не торкатися — смертельно!"

Де вже він цей плакатик підчепив, не берусь вам сказати, але треба думати, що в тій будочці, на бульварі, трансформатор стояв. Інакше звідки б...

Так. Ну, посміялися ми, поговорили. Фукс, виявляється, даремно часу не гаяв — узяв квитки на пароплав. А на пристані я показав свою перепустку, й нас відпустили без розмов. Навіть каюту дали та щасливої дороги побажали.

Ми розташувалися по-панськи й поїхали у Ріо-де-Жанейро пасажирами.

Прибули благополучно, висадились. Розпитали про все.

Виявляється, "Біду" тут, недалеко, викинуло на берег. Пошкодило, звичайно, але Лом показав себе молодчиною, все привів до ладу, поставив судно в стапелі, а сам зажив пустельником. Все очікував розпоряджень, а мені, ви самі розумієте, розпоряджатися було трудненько.

Ну, ми з Фуксом найняли місцевий екіпаж — такий собі кошик на колесах, — підхльоснули волів, поїхали. Їдемо берегом і спостерігаємо сумну, але повчальну картину тутешніх звичаїв: чоловік двісті негрів носять кофе й цукор із складу на берег і прямо мішками у воду: шубовсть, шубовсть! У морі не вода, а сироп. Кругом мухи, бджоли. Ми подивилися. Поцікавились, що це за дивна розвага така. Нам пояснили, що ціни на цукор низькі, товар дівати ніде, ну й таким ось способом поправляють економіку, піднімають рівень життя. Одне слово, мовляв,

усе нормально, й інакше нічого не поробиш. Так. Поїхали ми далі й ось бачимо — наша красуня "Біда" стоїть на бережку, жде твердої командирської руки, а поряд якийсь здоровило розгулює. Справжній розбійник: капелюх, наче парасолька, на боці сікач, штани з бахромою. Побачив нас — кинувся. Ох, думаю, заріже!

Але не зарізав, ні. Це Лом, виявляється, обжився тут, нарядився за місцевою модою.

Ну, зустрілися, поцілувалися, поплакали навіть. Вечорок протеревенили: він про свої лихі пригоди розповів, ми — про свої.

А зранку вибили клиння з-під кіля, спустили яхту на воду, підняли прапор. Я, признатися, навіть сльозу зронив. Адже ж це, юначе, велика радість — опинитися на рідній палубі. А ще більша радість, що справа триває. Можна рушати сміливо в дальшу дорогу. Тільки й лишилося — відхід оформити.

Ну, це вже я взяв на себе. Приходжу до начальника порту "командante дельбахія" по-їхньому, подав папери.

І от цей командante, як побачив мене, одразу надувся, як жаба, й давай кричати:

— Ах, то це ви капітан "Біди"? Соромтеся, юначе: тут гора доносів на вас. Ось адмірал Кусакі скаржиться: якийсь острів ви там зруйнували, кашалота скривдили… й губернатор повідомляє: самовільно покинули порт Пара…

— Як же так, — кажу, — самовільно? Дозвольте, — і подаю свою перепустку.

А він і дивитись не став.

— Ні, — каже, — не дозволю. Нічого не дозволю. Самі неприємності через вас… забирайтеся геть!.. — Потім як гаркне: — Лейтенанте! Завантажити яхту "Біда" піском аж до повного потоплення!

Ну, я пішов. Заспішив на судно. Приходжу. А там уже й пісок привезли і якийсь чиновник крутиться, розпоряджається.

— Це вашу яхту наказано завантажити піском? То ви, — каже, — не турбуйтесь, я не затримаю, в одну хвилинку зробимо…

Ну, признатися, я гадав, що тут уже неодмінно кінець. Потоне яхта, потім діставай. Але, уявіть, і тут зумів використати обставини в сприятливому дусі.

— Стривайте, голубе! — кричу я. — Ви яким піском хочете вантажити? Адже ж мені треба цукровим, перший сорт.

— Ах, он як! — каже він. — Ну, що ж, будь ласка, ми зараз.

І знаєте, ті ж самі негри побігли, як мурашки, завантажили яхту, забили трюм, надбудови, на палубу навалили цукру, просто в мішках.

"Біда" моя, бідолашна, сідає глибше, глибше, — потім — буль-буль-буль… І дивимось — тільки щогли стирчать. А потім і щогли зникли.

Лом із Фуксом угорі дивляться на загибель рідного судна, в обох сльози на очах, а я, навпаки, в чудовому настрої. Наказав розкинути табір тут же на березі. Пожили ми три дні, а на четвертий цукор розтанув, дивимось — яхта наша спливає повільно. Ну, ми її почистили, помили, підняли паруси й пішли.

Тільки розвернулися, дивлюсь — на берег біжить комендантe з шаблею на боці, кричить:

— Не дозволю!

А поруч вистрибом давній знайомий, адмірал Кусакі, теж лається:

— Хіба це робота, пане командante? За таку роботу, будь ласка, гроші назад.

"Ну, — я думаю, — лайтеся собі на здоров'я". Помахав їм ручкою, розвернувся і пішов повним ходом.

РОЗДІЛ XV,

в якому адмірал Кусакі намагається найнятися на "Біду" матросом"

З Бразилії наш шлях лежав далі на захід. Але через материк, самі розумієте, не підеш, і довелося відхилитися на південь. Я проклав курс, розставив вахти й пішов. Йшли цього разу чудово. Вітерець дув, як на замовлення, з-під носа буруни, за кормою доріжка, паруси дзвенять, снасті натягнуті. Миль по двісті за добу відлічували, а самі склавши руки сиділи. Лом з Фуксом розлінувалися зовсім, дисципліна почала падати, і я вирішив зайняти екіпаж роботою.

— Ану, — кажу, — Лом, досить вам загоряти. Займіться-но мідними частинами. Надрайте так, щоб вогнем горіло.

Так. Ну, сказав. Лом козирнув: єсть, мовляв.

Натер цегли, бере ганчірку, й пішла робота.

Тільки я спустився в каюту здрімнути, чую — занепокоєння на палубі. Схопився, кинувся до трапа, а назустріч Фукс. Блідий, тремтить.

— Прошу, — каже, — Христофоре Боніфатійовичу, на палубу. В нас, здається, пожежа.

Вискочив я. Дивлюсь — і справді: горить палуба в двох місцях. А Лом, як нічого не сталось, сидить трохи осторонь від вогню і надраює мідну уточку. Тільки я придивився, бачу — й тут палуба спалахнула.

Я, знаєте, розгубився навіть.

— Лом, — кричу, поясніть у чому справа?

А той встав, бере під козирок і спокійно так рапортує:

— Згідно з вашим наказом, драю мідні частини так, щоб вогнем горіло. Які будуть розпорядження?

Я було хотів дати прочухана Ломові, та вчасно стримався. Бачу сам винуватий. Аякже, знаєте — письменник чи, там, артист може, звичайно, дозволити собі деякі вільності у виразах, а в нас у морській справі — точність передусім. Нам вірші писати ніколи. Віддаєш розпорядження — думай, що говориш, а то натрапиш на такого, як Лом, — людина він уважна, акуратна, звик виконувати команду в буквальному значенні, до того ж і силонька в нього богатирська, — так, знаєте, й до аварії недалеко.

Ну, бачу, треба виправляти наслідки своєї помилки. Й розпорядився миттю:

— Одставити драїти мідні частини! Пробити пожежну тривогу!

Фукс кидається до дзвона. Лом, згідно з розписом тривоги, лишається біля місця виникнення пожежі, а я на стерні. Дзвону багато, а користі ніякої. Вогонь шириться. Горить, як факел. Так і дивись, до парусів дійде. Ну, я бачу, діло кепське. Розвернувся кругом, став проти

вітру. Й помогло, знаєте. Здуло вогонь. Він у нас за кормою поколихався отаким вогняним шлейфом, обірвався і погас. Фукс заспокоївся. І Лом зрозумів, що перестарався. Отак-то.

Ну, а потім лягли на попередній курс, замінили дефектні частини палуби, без дальших пригод обігнули мис Горн, пройшли повз Нову Зеландію і благополучно прибули в Сідней, в Австралію.

І ось, уявіть, підходимо до портової стінки й кого зустрічаємо? Гадаєте, кенгуру, качкодзьоба, страуса-ему? Ні! Підвалюємо. Дивлюся — на березі натовп, а в натовпі, в першому ряду, — адмірал Кусакі власною персоною.

Як він туди потрапив, звідки, навіщо, — чорт його знає! Одне безсумнівно, що це саме він. Мені, признатися, стало неприємно й навіть, знаєте, якось не по собі.

Ну підійшли, стали. Адмірал загубився в натовпі. А я, як тільки подали сходні, так одразу на берег, у порт. Відрекомендувався представникам влади, доповів про прибуття, поговорив з чиновниками. Спочатку, як годиться, про погоду, про здоров'я, про місцеві новини, а потім між розмовою закидаю вудочку: може, думаю, вдасться, дізнатися, що тут цей Кусакі робить і яку ще капость готує.

Чиновники, однак, нічого не сказали, послалися на необізнаність. Ну, я побалакав з ними ще й пішов прямо до капітана порту. Привітався і пояснив відверто: мене, мовляв, один японський адмірал переслідує.

— Один? — каже той. — Ну, мій дорогий, вам пощастило. Я сам від цих японських адміралів не знаю де дітись, і нічого не можу вдіяти. Не наказано ні допомагати, ні протидіяти. Чим іншим радий служити. Чи не бажаєте віскі з лимонадом? Обідати до мене будь ласка, сигару може викурите? А з адміралом ви вже самі якось уладнуйте…

Отак-то. Одне слово, бачу — неприємна історія. Тепер, звичайно, японський адмірал для нас не фігура. Та, по правді кажучи, ми їх і тоді не дуже боялися, але все-таки, знаєте, справу мати з ними, прямо скажемо, не дуже любили.

От я вам про Італію мав нагоду розповісти. Там верховоди мріяли всю Африку до рук прибрати, половину Європи, чверть Азії… А на сході японські бояри (самураї по-їхньому) теж розмріялися — подай їм увесь Китай, увесь Сибір, половину Америки…

Взагалі-то, звичайно, мріяти нікому не заборонено. Корисно навіть часом пофантазувати. Але коли такий ось фантазер начепить погони та сяде на бойовому кораблі біля зарядженої гармати — тут і неприємність може статися… Розмріється та прицілиться, прицілиться та бабахне. Добре, як промахнеться. Ану, як влучить? Та тут таке може трапитись, що проти ночі краще й не згадувати.

Ось тому-то ми й намагались таких фантазерів стороною обходити. Але прямо скажу — не завжди це нам удавалося. Такі вперті серед них траплялися мрійники, що часом і не відчепишся. Ось і мені такий дістався — пан Кусакі, адмірал. Коли зустрілися тоді в китолюбному комітеті, він причепився, як реп'ях.

І, безсумнівно, не тільки в мої справи адмірали ці носа совали. Їм до всього було діло: там нацькувати когось на кого-небудь, там обібрати під шумок, там понишпорити, там понюхати для інтересу: де нафтою пахне, де рибою, де золотом? І, звісно, не ми тільки розуміли це. Але там на цих фантазерів крізь пальці дивилися — не допомагали й не перешкоджали. Так би мовити, для розводу берегли, для остраху й для забезпечення взаємної безпеки.

Ну, це я вам можу пояснити, а з капітаном порту такі розмови недоречні. Подякував я йому, попрощався. Так і пішов ні з чим. І заходів вжити не зміг.

Повернувся на яхту, сів чайку попити. Й ось дивлюся — піднімається на борт маленький чоловічок, за всіма ознаками японський кулі. В поганенькому піджачку, з кошичком у руках. Боязко так підходить і пояснює, що тут, в Австралії, гине з голоду й проситься на службу матросом. Та так настирливо.

— Підете, — каже, — Тихим океаном, там тайфуни, тумани, недосліджені течії… Не впораєтесь. Візьміть, капітане! Я моряк, я вам буду корисним. Я і прачкою можу бути, й парикмахером. Я на всі руки…

— Гаразд, кажу, — зайдіть через годину, я подумаю.

Пішов він. А рівно через годину дивлюся посольська машина зупиняється недалечко.

Ну, я взяв бінокль і бачу — вилазить звідти мій японець, бере кошик і не поспішаючи прямує до судна. Вклоняється так шанобливо й знову тієї ж пісні:

— Візьміть… Не впораєтесь…

— От що, — кажу, — переконали ви мене. Бачу сам, що доведеться брати матроса. Але тільки не вас, голубе.

— Чому ж?

— Та так, знаєте, колір обличчя у вас дуже неприродний. У мене щодо цього погляди дещо застарілі, але цілком певні: по-моєму, якщо вже брати арапа, то чорного! Негра взяв би, папуаса взяв би, а вас — ви вже не ображайтеся — не візьму.

— Ну, що ж, — каже він, — коли так, нічого не зробиш. Пробачте, що я вас потурбував.

Вклонився і пішов. Незабаром і ми зібралися прогулятись. Привели в порядок одяг, побрились, причесались. Яхту прибрали, каюту замкнули. Йдемо всі троє по вулиці, спостерігаємо різні прояви місцевого побуту. Цікаво, знаєте, в чужій країні. Раптом бачимо — дивна картина: сидить чистильник-негр, а перед ним рачки наш японець. І цей негр начищає його чорною ваксою. Та ще як! Там, знаєте, чистильники кваліфіковані, з-під щіток іскри летять... Ну, ми вдали, нібито нам байдуже, пройшли мимо, відвернулись навіть. А ввечері прийшли на судно — Фукс із Ломом втомилися, а я лишився на вахті, жду, знаєте, того негра; думаю, як би його зустріти найкраще.

Раптом подають мені пакет від капітана. Виявляється, нудьгує старий, запрошує на завтра зіграти партію гольфа. Я, признатися, навіть і не знав, що це за гра. Ну, думаю, чорт з ним. Хай програю, зате прогуляюсь, розімнуся на березі... Одне слово, відповів, що згоден, і почав збиратися.

Розбудив Лома, питаю:

— Що треба для гольфа?

Він подумав, потім каже:

— На мою думку, Христофоре Боніфатійовичу, потрібні трикотажні гетри й більше нічого. Є в мене рукави від старої тільняшки. Візьміть, якщо хочете.

Я взяв, приміряв. Штани одяг з напуском, китель підколов шпильками в талії, й чудово вийшло: такий хвацький спортсмен — чемпіон та й годі.

Але для спокою я все ж таки заглянув у посібник по гольфу, ознайомився. Бачу, гра зовсім пуста: м'яча ганяти по полю від ямки до ямки. Хто менше ударів зробить, той і виграв. Але самими гетрами тут

не обійдешся потрібні всякі палиці, ключки, дрючки — чим бити, та ще помічника — хлопчика треба мати, тягати все це хазяйство.

Ну, пішли з Ломом шукати спорядження. Весь Сідней вздовж пройшли — нічого підхожого. В одній крамничці знайшли хлисти, але тонкі, в другій нам поліцейські кийки запропонували. Ну та ці вже мені якось не по руці.

А вже настає ніч. Місяць світить. Якісь таємничі тіні лягають обабіч дороги. Я. вже надію втратив. Де тут шукати? Хіба сучків наламати?

І от, бачимо — сад з високою огорожею і за огорожею різні дерева. Лом мене підсадив, перелізли, йдемо між кущів.

Коли раптом дивлюся — крадеться негр, здоровило, й під пахвою тягне цілий оберемок палиць для гольфа. Точнісінько такі, як у посібнику показано.

— Гей, шановний, — кричу я, — чи не продасте мені свій спорт-інвентар?

Але він чи не зрозумів, чи з несподіванки — тільки гикнув страшним голосом, схопив дрючок, махнув над головою — і на нас… Я, скажу не соромлячись, злякався. Але тут Лом виручив: згріб його в обійми й шпурнув на дерево. Поки він злазив, я підібрав оті палиці, розглядаю, бачу — точнісінько такі, як у посібнику намальовано. А робота яка! Я, знаєте, просто замріявся, розглядаючи, та тут Лом мене вивів із задуми:

— Пішли, — каже, — Христофоре Боніфатійовичу, додому, а то щось дуже сиро тут, коли б не простудилися

Ну, перелізли знову через огорожу, вийшли, повернулися на судно. Я заспокоївся: костюм є, ключки є, тепер один хлопчик лишився… Та от совість трохи неспокійна: негоже людину ні з того ні з сього так

знедолювати. Але, з другого боку, він сам перший на нас напав, та й ключки ці мені всього на деньок потрібні — в аренду, так би мовити... Одне слово, з інвентарем справа якось утряслася.

А з хлопчиком ще краще владналося: вранці, тільки розвиднілося, чую — хтось кличе смиренним голосом:

— Масса капітан, а масса капітан!

Я виглянув.

— Я, — кажу, — капітан, заходьте. Чим можу служити?

Й бачу: приятель, учорашній японець, власною персоною, але вже під личиною чорношкірого. Добре, я його маскування бачив, а то б і не впізнав, — до того він вдало свою зовнішність обробив: зачіска — перманент під каракуль, фізіономія до блиску начищена, на ногах солом'яні тапочки й ситцьові штани в смужку.

— Вам, — каже, — масса капітан, я чув, негр-матрос потрібний.

— Так, — кажу, — потрібний, тільки не матрос, а бой для гольфа. Ось тобі ключки, забирай, та й підемо...

Пішли. Капітан порту на мене вже чекав. Сіли ми з ним у машину. Проїхали з годину.

— Ну, — каже мій партнер, — почнемо, мабуть! Ви вже, сподіваюсь, як джентльмен, не обманете мене в рахунку?

Він поклав свій м'ячик у ямку, розмахнувся, вдарив. Ударив і я. В нього прямо пішло, а у мене вбік. Ну й загнав я свій м'яч до чорта на роги. Кругом кущі, яри, байраки, місцевість, що й казати, мальовнича,

однак сильно пересічена. Негр мій замучився, та й не дивно: палиці важкі, спека, духота. З нього піт градом ллється і, знаєте, весь його грим поплив, вакса розтала, й він уже не на негра, а на зебру став схожий: вся фізіономія жовта з чорним, смугаста. Втомився і я, признатися. І от бачу — струмок тече, а там струмки рідкість.

— Давай-но, — кажу, — ось тут відпочинемо, поговоримо. Тебе як звуть?

— Том. масса капітан.

— Дядько Том, значить. Ну, ну. Ходімо, дядьку Том, умиємось.

— Ой, ні, масса, вмиватися мені не можна: табу.

— А, — кажу, — ну, коли табу, то як хочеш. А то б умився. Поглянь-но, ти весь полиняв.

Не слід було б мені це говорити, та вже вихопилось, не вернеш. А він промовчав, тільки очима блиснув і сів, ніби палиці перекладає.

А я до струмка. Вода холодна, чиста — кришталь. Освіжаюся, пирхаю, як бегемот. Потім оглянувся, дивлюся — він підкрадається, і найважчий дрючок у руці. Я було крикнув на нього, та бачу — пізно. Він, знаєте, розмахнувся — і в мене цим дрючком. Якби влучив — і череп геть. Але я не розгубився: шубовсть у воду!

Потім виглянув, бачу, — він стоїть, зуби вищирив, очі горять, як у тигра, ось-ось кинеться…

Раптом щось зверху лясь його по зачісці! Він так і сів. Я підбігаю, шукаю рятівника — нема нікого, тільки дрючок цей лежить… Підняв я його, оглянув, бачу — замість фірменної марки на ньому тубільський святий зображений. Ну, тут я зрозумів: замість ключок для гольфа я

вчора бумеранги в папуаса відібрав. А бумеранг, знаєте, яка зброя? Ним без промаху треба бити, а промахнувся — дивись пильно, а то повернеться і якраз отак угатить по черепу. Отак-то.

Ну, оглянув я дядька Тома. Чую — пульс є, значить не смертельно. Взяв його за ноги й потягнув у затінок Тут, розумієте, у нього з кишені вивалюються якісь папірці. Я підібрав, бачу — візитні карточки. Ну, читаю, і що б ви думали? Чорним по білому так і написано:

ХАМУРА КУСАКІ

АДМІРАЛ

"Ось ти, — думаю, — де, голубчику! Ну, полеж, відпочинь, а мені ніколи, гру треба продовжувати, а то партнер образиться".

Так. Ну, пішов далі, жену м'яча й сам не радий, що зв'язався з цим гольфом, але відступати не в моїй вдачі. Б'ю, лічу удари. Важкенько, знаєте. З помічником ще сяк-так, а самому просто заріз: ударити треба сильніше й м'яча відшукати, й палиці тягати. Ноги ниють, руки не слухаються. Загалом і в цілому виходить, що не я м'яч жену, а він мене. Ну й загнав: кругом болітце, осока, якась річка тече, купини на березі…

"Так, — думаю, — зараз до річки дожену, відпочину, скупаюся".

Розмахнувся, вдарив. Коли раптом усі ці купини підскочили й давай стрибати…

Це, виявляється, не купини були, а стадо кенгуру. Видно, злякалися — і врозтіч. А м'яч мій одній кенгурисі з усього розмаху в сумку. Вона заверещала та як припустить… І хвостом і ногами працює. Передніми лапами тримається за сумку й повз мене стриб, стриб…

Ну що тут робити? Я кинув палиці — й за нею. Не можна ж м'яч загубити.

Й така вийшла скачка з перешкодами, що досі згадувати весело.

Сучки під ногами хрустять, каміння розлітається... Я втомився, але не здаюсь, не випускаю її з поля зору. Вона присяде відпочити, і я присяду; вона в путь, і я в путь...

І от тварина, знаєте, розгубилася, збилася з курсу від страху. Їй би в хащу, в кущі, а вона на чисте місце, на шосе, прямо до Сіднея.

Ось уже й місто видно, зараз вулиці почнуться. Народ на нас дивиться, кричить, поліцейський на мотоциклі женеться, засвистів... Тут, видно, злякавшись, тварина робить отаку фігуру в повітрі, на зразок мертвої петлі. М'яч мій вискакує з сумки, я кидаюсь за ним, нахиляюсь і в ту ж мить одержую відчутний поштовх трохи нижче спини. Ну, доповім я вам, і відчуття! Просто, як кажуть, "ні встати, ні сісти".

Але я все-таки встав, обтрусився. Тут народ кругом: співчувають, пропонують допомогу, а мені не допомога, палиця потрібна: м'яч тут, і ямка вже недалеко, а бити нічим. Ну, й змилостився один джентльмен, дав свою тростинку. На вісімдесят третьому ударі я закінчив гру.

Капітан порту просто розахався.

— Разючий, — каже, — результат! Ви подумайте: така важка ділянка, й невже всього вісімдесят чотири удари?

— Так точно, — відповідаю я, — вісімдесят три, не більше не менше...

А про кенгуру я промовчав. В посібнику про кенгуру нічого не сказано, в правилах гри теж. І виходить, що коли тварина ненавмисне подала допомогу, то це вже, знаєте, її справа.

РОЗДІЛ XVI

Про дикунів

Поговорили ми з капітаном порту про місцеві новини, про визначні місця. Він мене в музей запросив. Пішли.

Там справді є на що подивитися: модель качкодзьоба натурального розміру, собака динго, портрет капітана Кука…

Але тільки я зосереджу увагу на якій-небудь деталі, мій супутник тягне мене за рукав і далі веде.

— Ходімо, — каже, — я вам найголовніше покажу: живий експонат, вождь дикунів у повному озброєнні, особливо цікаво…

Ну, входимо в зал. Там зроблений такий загінчик, немов у зоопарку, й розгулює здоровенний папуас з дивовижною зачіскою на голові… Побачив нас, вигукнув войовничо, змахнув дрючком над головою… Я було подався назад. А потім пригадав тих артистів, у Гонолулу й, по правді кажучи, согрішив. "І цей, — думаю, — теж, напевно, артист". Ну й вирішив розпитати потихеньку, без свідків, як це він до такого життя дійшов.

Розпрощався чемненько з капітаном.

— Дякую, — кажу, — за компанію, дуже тут інтересно. Проте вас я не смію затримувати, а сам, з вашого дозволу, ще подивлюся…

І залишились ми з папуасом на самоті. Розговорилися.

— А ви, — питаю, — признайтеся, справжній папуас чи так?

— Ну, що ви, — відповідає той, — справжнісінький папуас, син вождя, вчився в Оксфорді, в Англії. Закінчив університет з золотою медаллю, захистив дисертацію, одержав звання доктора прав, повернувся на батьківщину… А тут роботи за фахом нема… Жити нема з чого, от і найнявся сюди.

— Он як! І добре заробляєте?

— Та ні, — відповідає він, — невистачає. Вночі ще за сумісництвом міський сад стережу. Там краще платять і робота легша. Там тихо. Ось тільки вчора якісь дикуни напали, одібрали бумеранги. Сьогодні не знав, з чим і на службу йти. Добре, що догадався: в мене із студентських років набір палиць для гольфа лишився, з ними й пішов. І нічого, не помічає публіка…

Так. Ну, розпрощалися. Тут би можна й покинути Австралію, але в мене лишився обов'язок честі, так би мовити: повернути зброю вождю папуасів і подивитися, що з моїм адміралом.

І от, знаєте, зібрались ми по-похідному, яхту здали під нагляд портових властей, а самі вирушили всі троє.

Йдемо в глиб країни по слідах недавніх подій, читаємо книгу природи: ось тут я за кенгуру гнався, ось тут ручай, тут бумеранг лежав, тут сам Кусакі… Однак нема ні того, ні іншого. А ось я останні палиці кинув. Але й тут, знаєте, пусто. Як корова язиком злизала.

Ну, поблукали, обшукали все навкруги. Такий самий результат. Тільки з дороги збилися. В морі я добре орієнтуюсь, а на суші, буває, і заблуджусь. А тут навкруги пустеля — орієнтирів нема. До того ж спека й голод… Фукс з Ломом нарікають потихеньку, а я кріплюся: становище зобов'язує, як не кажіть. Тижнів три так блукали. Змучились, схудли. Й самі не раді, що пішли, та тепер уже нічого не вдієш… І от, знаєте,

одного разу розбили ми бівуак, прилягли відпочити, а духота, як у бані Ну й розморило, заснули всі.

Не знаю, скільки вже я проспав, але тільки чую крізь сон: шум, метушня, войовничі вигуки. Прокинувся, продер очі, дивлюся — Фукс тут, під кущем, спить міцним сном, як немовля, а Лома нема. Глянув навкруги — ніде нема. Ну, тоді беру бінокль, оглядаю горизонт і бачу — мій старший помічник Лом сидить біля вогнища, а кругом, розумієте, дикуни й, беручи до уваги їх поведінку, їдять мого старшого помічника...

Що робити? Я тоді складаю долоні рупором і на все горло кричу:

— Одставити їсти мого старшого помічника! Крикнув і жду...

І от, чи повірите, юначе, чую, немов луна, долинає відповідь:

— Єсть одставити їсти вашого старшого помічника!

І дійсно, дивлюся — одставили. Закидали вогонь, піднялися і всі разом попрямували до нас.

Ну, зустрілися, поговорили, вияснили непорозуміння. Виявилось, папуаси з північного берега. У них тут і селище було недалечко, й море тут же, а Лома вони й не збиралися їсти. Навпаки, почастувати нас хотіли, а Лом їх умовив далі від бівуаку вогонь розкласти: боявся потривожити наш сон. Так-то.

Ну, підкріпились ми. Вони питають:

— Куди, звідки, з якою метою?

Я пояснив, що ходимо по країні й скуповуємо місцеву зброю старовинних зразків для колекції.

— А, — кажуть, — якраз вчасно потрапили. Взагалі-то у нас цього добра не буває. Це хазяйство ми давно в Америку вивезли, а самі на гвинтівки перейшли. Але зараз випадково є невелика партія бумерангів…

Ну, й пішли ми в село. Принесли вони ті бумеранги. Я як глянув, так одразу й впізнав свою спортивну зброю.

— Звідки це у вас? — питаю.

— А це, — кажуть вони, — один сторонній негр приніс. Він тепер став військовим радником нашого вождя. Але тільки його зараз нема, й вождя нема — вони в сусіднє село пішли, обговорюють там план походу.

Ну, я зрозумів, що мій войовничий адмірал тут окопався, і бачу — треба забиратися, поки не пізно.

— Скажіть, — питаю, — а де у вас найближча дорога в Сідней або в Мельбурн, або взагалі куди-небудь?

— А це, — відповідають вони, — тільки морем. По суші й далеко й важко, заблудитесь. Якщо хочете, можете тут пірогу зафрахтувати. Вітри тепер хороші, за два дні доберетесь.

Я вибрав посудину. Й дивовижна, доповім я вам, посудина виявилась. Парус наче ворок, щогла — як рогатина, а збоку, за бортом — щось схоже на лавочку. Якщо свіжий вітер, то не в човні треба сидіти, а на цій лавочці якраз. Мені, признатися, на такому судні ніколи не доводилось плавати, хоч я в парусній справі не новак. Але тут робити нічого, як-небудь, думаю, впораюся.

Навантажив бумеранги, взяв припаси на дорогу, розмістив екіпаж. Я біля керма, Лом з Фуксом за бортом, замість баласту. Підняли паруси й пішли.

Тільки відійшли, дивлюся — за нами в погоню цілий флот. Попереду велика пірога, а на передньому плані мій мандрівний рицар: сам адмірал Кусакі в формі папуаського вождя.

Я бачу — доженуть. А здаватися, знаєте, не цікаво. Якби самі папуаси, з ними б я порозумівся — все-таки австралійці, народ культурний, а цей... хто його знає. Попадешся отак, живцем зжере... Одне слово, бачу, як не крутись, а треба приймати бій.

Ну, зважив обстановку й вирішив так: вступати в бій, проливати кров — навіщо це? Дай-но краще я їх викупаю. Таким воякам перше діло — голову освіжити. А тут вітер боковий, міцний, команда в них уся за бортом, на лавочках. Так що обстановка найсприятливіша. Ну, і якщо зробити такий, знаєте, довгий штир та швидко розвернутися...

Одне слово, за дві хвилини переобладнав судно, зробив поворот і повним ходом пішов на зближення. Йдемо на контркурсах. Ближче, ближче. Я трошки вліво беру руля, і, знаєте, як мітлою змів баласт з флагманської піроги, з другої, з третьої... Дивлюся — не море кругом, а суп із фрикадельками. Пливуть папуаси, борсаються, сміються, — так розкупалися, що й вилазити не хочуть.

Один Кусакі невдоволений: видерся на пірогу, кричить, сердиться, фиркає... А я, знаєте, просемафорив йому: "Щасливого плавання", розвернувся і пішов назад до Сіднея.

А там, у Сіднеї, повернув бумеранги власнику, попрощався з партнером по гольфу, підняв прапора.

Ну, звичайно, народ проводжав, принесли фрукти, тістечка на дорогу. Я подякував, віддав швартови, підняв паруси й пішов.

РОЗДІЛ XVII,

в якому Лом знову покидає судно

Цього разу невдало все вийшло. Тільки минули береги Нової Гвінеї, нас наздогнав тайфун дивовижної сили "Біда", як чайка, металась по хвилях. Пірне, вискочить знову пірне. Гори води падають на палубу. Снасті стогнуть. Ну, що ви хочете — тайфун!

Раптом яхта, як дзига, закрутилася на місці, а через секунду вітер зовсім стих. Лом і Фукс, не знаючи підступності тайфуну, полегшено зітхнули. Ну, а я зрозумів, у чому справа, й, признатися, дуже занепокоївся. Потрапили в самий центр урагану. Тут, знаєте, добра не жди.

Ну й почалося. Після короткочасного затишшя вітер знову засвистів, як тисяча чортів, паруси лопнули з жахливим тріском, щогла зігнулась, як вудочка, переламалася пополам, і весь рангоут разом з такелажем полетів за борт. Загалом, потріпало нас добре.

А коли розлютований океан трохи заспокоївся, я вийшов на палубу й роздивився. Зруйнування були величезні й непоправні. Запасні паруси й кінці, правда, зберігались у нас в трюмі, але на самих парусах без щогл, самі розумієте, не підеш. І тут, далеко від великих океанських доріг, нас ждала страшна доля: ми роками могли мотатися серед океану. А це, знаєте, перспектива не з приємних.

Загроза повільної смерті нависла над нами і, як завжди в таких випадках, я пригадав своє довге життя, своє миле дитинство.

Й от, уявіть собі, спогади ці дали мені ключ до порятунку.

Ще бувши хлопчиком, я любив клеїти й запускати повітряних зміїв. Ну й, згадавши про це чудесне заняття, я піднісся духом. Змій! Паперовий змій — ось порятунок!

Кошики від прощальних підношень пішли на каркас. Ну, а потім ми зварили клейстер, зібрали все паперове, що було на судні, — газети, книжки, всіляку комерційну кореспонденцію — і взялися клеїти. Й скажу вам без похвальби, змій вийшов на славу. Вже хто-хто, а я в цьому ділі спеціаліст. Ну, а коли це спорудження висохло, ми вибрали довгий канат, виждали вітерець, запустили... І нічого, знаєте, чудово потягло, пішла наша яхта й знову почала слухатися стерна.

Я розгорнув карту, вибираю місце, куди зайти для ремонту. Раптом чую дивні якісь звуки. Потріскує щось на палубі. Стривожений, піднімаюсь і бачу страшну картину: кінець, на якому тримався наш змій, зачепився за брашпіль, до моменту мого приходу перетерся і, як кажуть, на волосині тримається.

— Аврал! Всі наверх! — скомандував я.

Лом і Фукс вискочили на палубу. Стоять, ждуть моїх розпоряджень.

Але розпорядитися було нелегко. Тут, самі розумієте, треба б було накласти вузол. Але вітер посилився, канат натягнувся, як струна, а струну, знаєте, не зав'яжеш.

І я вже думав — усе пропало. Але тут богатирська сила Лома знайшла належне застосування. Він, розумієте, береться однією рукою за канат, другою за скобу на палубі, напружує біцепси. На канаті з'являється слабина...

— Так держати, не відпускати ні в якому разі! — скомандував я, а сам став накладати вузол.

Але тут несподівано шквал налетів на нас з корми, змій рвонувся, скоба вискочила з палуби, як морковка з грядки, й Лом злетів під хмари, ледве встигнувши крикнути:

— Єсть так держати!

Приголомшені, ми з Фуксом подивилися вслід. А Лома вже й не видно зовсім. Майнула в хмарах чорна цятка, й наш хоробрий товариш покинув нас серед океану…

Нарешті я опам'ятався, глянув на компас, визначив напрям, оцінив на око погоду. Й, мушу сказати, висновки вийшли неважні: свіжий вітер силою в шість балів із швидкістю двадцяти п'яти миль на годину відносив мого помічника до берегів Країни Ранкового Сонця. Ми ж знову безпомічно моталися по хвилях, позбавлені двигуна й управління.

Я засмутився, пішов з горя спати й, тільки трохи задрімав, чую — Фукс мене будить. Ну, я протер очі, піднімаюсь і, чи повірите, бачу: кораловий острів справа по курсу. Все як належить: пальми, лагуна… Тут, знаєте, якщо пристати, можна й паруски якісь змайструвати. Одне слово, фортуна, як кажуть, нам посміхнулася, та ба, посмішка ця, як виявилось, була фальшивою.

Поміркуйте самі: вітерець гонить нас не поспішаючи, ось ми порівнялися з островом, ось він поряд, рукою подати… Але це тільки так говориться, а спробуй знайти руку на двісті сажнів… Одне слово, ясно: проносить мимо.

Інший на моєму місці розгубився б, але я, знаєте, не з того десятка. Морська практика рекомендує в таких випадках закидати на берег якір на кінці. Рукою, звичайно, не закинеш: тут потрібна гармата або ракета. Ну, зрозуміло, я кидаюсь у каюту, шукаю згадані предмети, перерив, перекопав усе — нема, розумієте, ні ракет, ні гармати: недоглядів, не захопив, коли вирушали. Лізуть під руки здебільшого предмети туалету: галстуки, підтяжки… З них, знаєте, гармати не зробиш.

Але тут знову невеличка екскурсія в минуле підказала мені план подальших дій.

Я, бачите, не можу сказати, що в дитинстві відзначався зразковою поведінкою. Навпаки, із загальновизнаної точки зору, я хоча хуліганом і не був, але пустуном був, не криюсь. І такий інструмент, як рогатка, ніколи не залишав моєї кишені… Отак-то.

Згадав я це діло, й мене немов осяло: гармату, звичайно, з підтяжок не зробиш, а рогатку — чому б ні? Й ось я хапаю шість пар тугих резинових підтяжок і влаштовую на палубі отаку рогатку збільшених розмірів.

Ну, а далі зрозуміле: заряджаю її невеличким якорем, потім ми разом із Фуксом лебідкою натягуємо її якнайтугіше. Я командую:

— Увага!

Потім обрубую кінець, і якір здіймається, несучи з собою тонкий, але міцний канат. І бачу — порядок! Якір узяв.

А через півгодини ми вже були на березі, й наші сокири дзвеніли, порушуючії урочисту тишу незайманого лісу.

Звичайно, важкенько довелось удвох, але справилися. Добре справилися.

Тайфун пошкодив нас неабияк, довелося, знаєте, заново проконопатити борти, просмолити всю яхту, а головне — поставити новий рангоут і такелаж. Довелося попрацювати на славу. Але зате все полагодили. А з щоглою просто чудово в нас уладналося: вибрали невеличку стрункy пальмочку, викопали разом з корінням, та так і поставили всю. Зверху закріпили, як належить, вантами, а внизу, в трюмі, замість баласту насипали землі, полили й, знаєте, прийнялася наша щогла.

Ну, потім викроїли паруси, зшили, підняли й пішли.

Керувати судном з таким оснащенням, зрозуміло, трохи незвично, зате є й вигоди: листя над головою шумить, зелень радує око… Потім плоди на пальмі дозріли, й так це приємно, знаєте: стоїш на вахті, спека, мучить спрага, але досить вам трошки піднятись по щоглі, й у руці у вас молодий кокосовий горіх, повний свіжого молока. Просто не яхта, а плавуча плантація…

Йдемо так, поправляємось на фруктовій дієті, держимо курс до місця можливої посадки Лома. День ідемо, два йдемо. Й от на третій день по носу в нас відкрилася земля. В бінокль видно: порт, вхідні знаки, місто на березі… Зайти б, звичайно, непогано, але я, знаєте, утримався, не пішов. Там взагалі-то іноземців не дуже привітно тоді приймали, а в мене, тим більше, особисті рахунки з паном Кусакі. Ну його до біса.

РОЗДІЛ XVIII

Найсумніший, тому що в ньому "Біда" гине, й на цей раз уже без вороття

От я й пішов стороною. Іду. День пройшов — нічого, а вночі опустився туман. Такий туман — нічого не видно, хоч око виколи. З усіх боків сигнали, гудки, сирени виють, дзвонять дзвони… Тривожно, але зате, знаєте, весело. Та тільки не довго тривала ця веселість. Чую, летить на нас бистрохідне судно. Придивився, бачу — міноносець на повному ходу. Я — право на борт. Дивлюсь, і він право на борт. Я вліво, й він вліво…

І от, розумієте, страшенний удар, борти затріщали, вода хлинула на палубу, й "Біда", розсічена пополам, почала повільно занурюватися в безодню.

Ну, бачу, кінець!

— Фукс, — кажу, — беріть рятувальний круг і пливіть прямо на вест. Тут недалеко.

— А ви? — питає Фукс.

— А мені, — кажу, — ніколи. Ось запис треба зробити в журналі, з судном попрощатися, а головне, мені туди не по дорозі…

— І мені, Христофоре Боніфатійовичу, теж не по дорозі. Не тягне мене туди.

— Даремно, Фукс, — відказую, — там усе-таки берег, різні красоти, священна гора Фузіяма…

— Та що красоти! — відмахнувся Фукс. — Там з голоду ноги витягнеш. Роботи не знайдеш, а за старим фахом, по картярській лінії, ми в порівнянні з ними нічого не варті. Облуплять живцем, старцями пустять. Я вже краще з вами.

І так мене зворушила ця вірність, що я відчув приплив сил. "Ех, — думаю, — рано панахиду правити!" Оглянув розміри пошкоджень, дістав сокиру.

— Аврал! — командую. — Всі наверх! Снасті геть, рубати щоглу!

Фукс радий старатися. Таку енергію проявив, що я просто здивувався. Та й то сказати: ламати — не будувати, душа не болить.

Ну, й не встигли ми озирнутись, пальма наша вже за бортом. Фукс зіскочив туди, я йому передав деякі цінності. Кинув рятувальний круг, компас разом з нактоузом, пару весел, анкерок води, з гардероба дещо…

А сам все на палубі, на "Біді". Й от відчуваю, настає остання хвилина: корма здибилась, корпус занурюється, зараз порине...

В мене сльози бризнули з очей... І тут, знаєте, я хапаю сокиру й власною рукою вирубую кормову дошку з літерами...

Ну, а потім у воду й — до Фукса на пальму. Сідаю верхи й спостерігаю, як океан поглинає залишки мого багатостраждального судна.

Й Фукс спостерігає. І бачу — в нього теж сльози на очах.

Я простяг йому руку.

— Нічого, — кажу, — не сумуйте, ми ще з вами поплаваєм. Чи таке ще буває...

Так. Ну, знаєте, подивилися ще на те місце, де хвилі зімкнулись над судном, і почали влаштовуватись. І, уявіть, улаштувалися не без комфорту.

Звичайно, після яхти трохи бракує комфорту, але все ж найнеобхідніше було в нас. Установили компас, сяк-так зробили невеличкий парус із старої тільняшки, рятувальний круг на гілку повісили, а кормову дошку я замість письмового стола пристосував.

Загалом, усе добре, от тільки ногам мокро.

Й ось одного дня бачимо — ззаду, за кормою, димок. Я вже думав — знову той міноносець, але виявилося, що то просто "купець", бродячий пароплав під англійським прапором. Я не хотів просити допомоги: як-небудь, думаю, сам доберусь. Але тут таке вийшло.

Я, коли помітив судно, одразу ж дістав письмове приладдя і став робити відповідний запис у вахтовому журналі. А капітан цього пароплава, з свого боку, помітивши нас, узяв підзорну трубу й, розуміється, виявив не зовсім блискучий стан нашого судна, якщо можна назвати судном таке спорудження.

Але він усе ж вагався, чи йти нам на допомогу, оскільки ми не виявляли ознак паніки й не подавали відповідних сигналів...

Ось тут-то, розумієте, обставини й склалися так, що він несподівано змінив своє рішення.

Я, бачите, якраз у цей час закінчив запис і поставив свій тимчасовий стіл, так би мовити стійма. Й ось літери блиснули. Капітан побачив слово "Біда" й прийняв його за заклик на допомогу або за сигнал біди, чи що. Ну, повернув до нас, а через півгодини нас уже підняли на борт, і ми з капітаном за чаркою рому обговорювали цей забавний випадок...

Так. Пальму я йому подарував, він її в салоні наказав поставити, весла, компас теж віддав, а собі залишив круг і кормовий напис. Все-таки, знаєте, згадка.

Ну, посиділи. Він розповів, що йде в Канаду по ліс, потім про новини поговорили, потім він пішов, а я залишився ще почитати свіжі новини.

Сиджу, перегортаю газети. Ну, що там в газетах! Здебільшого реклами, комікси, вигадки, всяка дезінформація... І раптом — заголовок на всю сторінку:

"НАЛІТ З ПОВІТРЯ... ЗЛОЧИНЕЦЬ УТІК!"

Я зацікавився, зрозуміло. Читаю і бачу — весь цей галас через Лома. Він, виявляється, на своєму змієві знизився біля самої Фузіями. Тут,

звичайно, зібрався натовп, змія розірвали на шматки, розібрали на пам'ять.

А змій той був з газет! Ну й взялася за цю справу поліція. Обвинуватили Лома в незаконному провозі забороненої літератури. Я не знаю, чим би це скінчилося, але тут, на щастя, небо заволокло хмарами, пролунали глухі підземні удари... Натовп охопила паніка, й всі розбіглися, нажахані.

На схилі священної гори тільки й залишились мій старший помічник і чини японської поліції.

Стоять, дивляться одне на одного. Земля під ними коливається... Це, розуміється, незвичний стан для поверхні нашої планети, й у багатьох він викликає різні прояви страху. Але Лом — він, знаєте, все життя на борту, звик до качки... Ну й не зумів належно оцінити грізну силу цієї події, пішов не поспішаючи вверх по схилу гори. А тут, розумієте, як то кажуть, "Земля розверзлася", й широка тріщина пролягла між утікачем і погонею. А потім все покрилося сажею і темрявою невідомості"

Поліція загубила сліди Лома й тепер розшукує його. Але марно.

РОЗДІЛ XIX,

в кінці якого несподівано появляється Лом і співає про себе

От власне, і все, про що я дізнався з газет. Але, знаєте, і цього досить, щоб засмутитись. І так не солодко. Чи це жарт! Судно втратив, а тут ще товариш і помічник потрапив у таку історію. Якби була яхта, плюнув би на Кусакі й пішов би виручати Лома. А тепер жди, поки прийдемо в порт призначення. І звідти треба якось вибиратись, і в касі в нас із Фуксом не густо, й пароплав іде повільно.

Я — до капітана.

— Чи не можна, — кажу, — прибавити ходу?

— Радий би, — відповідає той, — та в мене кочегарів мало, не справляються, ледве пару держать.

Ну, знаєте, я подумав, з Фуксом порадився, відпочив ще деньок, і найнялися кочегарами. Платня, звичайно, невелика, але по-перше, на харчі не витрачатися, а, по-друге, за роботою все-таки не так нудно, та й пароплав швидше піде...

Ну, стали на вахту.

Спецівки там не дають, а в нас тільки й лишилося, що на собі. Ну, роздяглися, з метою економії залишилися в самих трусах. Це, між іншим, і краще: жара там у кочегарці. А от із взуттям погано. Під ногами вугілля, гарячий шлак, роззутися — пече, а взутися — шкода, останні черевики пропадуть.

Але ми, знаєте, не розгубилися: взяли чотири відра, налили води, й так воно чудово вийшло! Стоїш у них, у відрах тих, немов у калошах, а якщо вуглик який і впаде, то тільки "пшик" — і кінець.

Я в кочегарці справлявся легко, мені не вперше, а Фукс, бачу, здає. Набив повну топку, вугілля спеклося корою, він його колупає лопатою.

— Ех, — кажу, — хіба тут лопатою що зробиш? Тут підломити треба. Де лом?

І от, повірите, чую — за спиною хтось глухо так:

— Єсть Лом до ваших послуг!

Обернувся, дивлюсь — з купи вугілля вилазить мій старший помічник Лом: охлялий, чорний, неголений, але все-таки Лом власною персоною. Я, знаєте, так і сів з несподіванки!..

Ну, розуміється, поцілувались, Фукс навіть сльозу зронив. Дочистили втрьох топки, посідали, й Лом розповів про свої лихі пригоди.

В газеті про нього все вірно писали, крім нальоту і злого наміру. Який там наліт — просто вітром занесло. Отак-то. Ну, а коли коливання грунту припинились, він спустився до міста. Йде, боїться, озирається, і куди не глянь — поліцейський, куди не обернися — шпик…

Може, знаєте, якби він зберіг спокій, вдалося б прослизнути непомітне, але тут стільки нервових зворушень, ну й здрейфив хлопець, почав прискорювати ходу й сам не помітив, як пустився бігом.

Біжить, озирається. А за ним мчать шпики, жандарми, поліцейські, хлопчаки, собаки, рикші, автомобілі… Крик, галас, тупіт…

Ну, й куди тут податися? Він, знаєте, вниз, до моря. Забрався у вугільну гавань, зарився у вугілля і сидить. А тут якраз цей пароплав став під вантаження. Вантажать там по канатній дорозі: черпають просто ковшем, скільки захоплять, а над пароплавом ківш перекидається.

От, знаєте, й захопило Лома. Тільки він опам'ятався, хотів вискочити з ковша, думав, бачите, знову його ловлять, а ківш уже поїхав, потім перекинувся, а Лом навіть ахнути не встиг і — геп у бункер!

Помацав руки, ноги — все ціле; піти нікуди, дихати є чим… Ну й вирішив скористатися вимушеною бездіяльністю — виспатись гарненько.

Закопався в вугілля і заснув. Так і спав, поки не почув моєї команди.

Загалом усе вийшло якнайкраще. Екіпаж "Біди" знову з'єднався, і ми стали укладати плани повернення. Тут і вахта підійшла до кінця, і ось я розміркував: ми з Фуксом потрапили на пароплав законним шляхом, як потерпілі, а Лом — по-перше, заєць, а, по-друге, наче злочинець-втікач. Хто його знає, цього капітана? Поки по-хорошому — й він хороший, а дізнається про цю історію, видасть Лома представникам влади, а потім виручай його. Одне слово, я порадив:

— Сидіть, — кажу, — тут. Ви тепер звикли. Поїсти ми вам принесемо, а вахту разом будемо стояти. Воно й нам легше — все-таки тридцять три проценти економії сил. Та так і безпечніше буде.

Ну, Лом погодився без суперечок.

— Тільки, — каже, — скучнувато буде. Там темно, а я тепер виспався Не знаю чим зайнятися.

— Ну, — відказую я, — це можна придумати. Вірші в темряві хороше складати, або ось спробуйте до мільйона лічити — це дуже допомагає від безсоння…

— А можна співати, Христофоре Боніфатійовичу? — питає він.

— Та як вам сказати? — відповідаю. — Взагалі я не рекомендував би, але якщо подобається — співайте, тільки про себе.

Так. Ну, достояли вахту. Змінилися. Лом назад у бункер поліз, ми з Фуксом — на палубу. Коли раптом, дивлюся, вилітають кочегари як ошпарені.

Я питаю:

— Що трапилось?

— Та там, — відповідають вони, — в бункері якась нечисть завелася. Виє, — наче сирена, а що виє — незрозуміло.

Ну, я догадався одразу.

— Постійте, — кажу, — я спущуся, виясню, в чому там річ.

Спускаюсь, чую — дійсно, звуки жахливі: мелодія якась невиразна, й слова не дуже складні, але голос, голос… Не знаю, як вам і пояснити. Я раз на Цейлоні чув, як слони трублять, о, то були райські співи.

Так. Прислухавсь я і зрозумів, що це Лом співає. Ну, поліз у бункер, хотів вичитати йому за необережність, і поки ліз, догадався, що сам винуватий: знову, знаєте, неточно дав розпорядження. Завжди в мене з Ломом на цьому грунті непорозуміння.

Лізу й чую:

Корвет мій "Біда"

Десь під хвилями зник.

На ньому я старший

Був помічник.

Потрапив тепер я

На барку чужу,

Як злодій який,

На вугіллі сиджу.

Й нічого, знаєте, не скажеш: дійсно про себе співає, все вірно… От тільки щодо корвета, то він, звичайно, трохи перебільшив. Який там корвет!.. А втім, це свого роду прикраса мови. В пісні це допускається. В рапорті, в рейсовому донесенні, у вантажному акті, звичайно, така неточність недоречна, а в пісні — чому ж ні? Хоч дредноутом назви, тільки солідніше звучатиме.

Я все ж таки Лома спинив.

— Ви, — кажу, — не так мене зрозуміли, дорогий. Ви краще про нас співайте, тільки щоб ніхто не чув. А то як би неприємностей не виникло.

Ну, замовк він, погодився.

— Вірно, — каже, — ви дозволили, а я не подумав. Не стану я більше співати, я вже краще лічитиму…

Виліз я, заспокоїв кочегарів. Роз'яснив, що мовляв, це в топці вогонь гудів. Це й механік підтвердив.

— Буває, — каже, — таке явище.

РОЗДІЛ XX,

в якому Лом і Фукс проявляють необачність у купівлі, а Врунгель практично перевіряє закони алгебри

І от, нарешті прибули ми в Канаду. Ми з Фуксом зійшли, розпрощалися з капітаном, а вночі й Лома контрабандним порядком переправили на берег. Сіли в тихій таверні, обговорили становище й міркуємо, як далі добиратися. Маршрут нас не турбував. Вирішили так: з Канади до Аляски, з Аляски через Берінгову протоку на Чукотку, а там ми вдома, там уже як-небудь…

У цій частині план затвердили.

А от засоби пересування примусили замислитись. Тут зима, знаєте, ріки стали, сніг кругом, залізниць немає, на автомобілі не проїдеш. Пароплавом — це треба ждати до весни…

Ми порадились і вирішили купити нарти, ну й там що попадеться — оленя чи собак. Розійшлися промишляти хто куди…

Я по нарти пішов, Лом вирядився шукати оленя, а Фукс взявся собак добути.

Нарти мені попались міцні, красиві, зручні. Лом дещо менших успіхів досяг. Привів плямистого оленя середньої вгодованості. Тут його спеціалісти обдивилися, оглянули й дали характеристику: по рогах, мовляв, олень першого класу, а по ногах — нижче середнього: копита вузькі.

Ну, ми вирішили попробувати. Запрягли. Не везе олень. По снігу ще сяк-так, а на річку, на кригу вийшли — наш олень кроку ступити не може. Ноги так і роз'їжджаються.

Я бачу — слід би підкувати його, але підків нема.

Й тут, знаєте, пригодилася кормова дошка. Недаремне я її, значить, віз. Відгвинтили ми від неї мідні літери й тими ж шурупами сяк-так оленю до копит пристосували. И помогло, знаєте, непогано. Правда, дрейф у оленя став меншим, а хід все одно не прискорився. Ледача худобина попалася!

Тут Фукс прийшов із своєю покупкою. Привів отакого невеличкого собачку з гострою мордочкою. За атестатом, собачка — призовий вожак, передовий. Ну, ми й вирішили запрягти його за фахом, гайдарем, так би мовити.

Але це легко сказати. З оленем ми впорались одразу: натягли йому замість хомута рятувальний круг (круг теж пригодився, як бачите; в хорошому господарстві все в діло піде). А собака, знаєте, не дається, кусається, шкірить зуби. Піди-но запряжи такого!

Ну, сяк-так все-таки загнуздали. Змайстрували йому дугу, ввели силоміць в голоблі, відпустили…

Ну, доповім я вам, і була ж вистава! Олень б'є копитами, потрясає рогами, собака виє, і тварини, уявіть, досить енергійно задкують.

Я вже хотів так, заднім ходом, і вирушати, але для досвіду вирішив поміняти їх місцями. Хоч і кажуть, що від перестановки доданків результат не змінюється, але це, знаєте, в алгебрі, а тут зовсім інше діло.

Ну, переставили, перепрягли.

І що б ви думали? Припустив наш олень інохіддю, тільки п'яти виблискують.

І собака — за ним. Клацає зубами, підвиває, однак теж тягне, як паровоз.

Ми з Ломом ледве на нарти змогли скочити, а Фукс — той тільки й встиг ухопитися за вірьовку. Майже півмилі так і проїхався, наче штормовий якір.

Ну, доповім я вам, і гонка випала! Лага я з собою не взяв, та й користуватися ним на льоду незручно. Однак, орієнтуючись на берегові предмети, швидкість у нас була неймовірна. Селища мигтять, проносяться, наче в тумані, нарти стрибають по льоду, в ушах свистить.

У оленя пара з ніздрів, копита виблискують і так ото спритно друкують: "Б-І-Д-А", як на "Ундервуді".

Й песик старається, скиглить, підвиває, язика набік висолопив, однак теж не відстає.

Одне слово, не встигли озирнутися — кордон Аляски. Тут шерифи з гвинтівками, з прапорами…

Я, знаєте, вирішив пригальмувати: незручно пересікати кордон без виконання формальностей. Кричу:

— Малий хід, стоп!

Куди там! Олень мій не дивиться, не слухає, мчить, Немов заводний.

Тут один шериф змахнув хустинкою, інші дали залп… Я думав — кінець, однак бачу — все благополучно. Помчали далі. Й хвилин так через п'ять обганяємо упряжку, потім ще дві упряжки, потім я вже й лічити перестав — стільки обігнали. Ті поспішають, а я радий би тихіше їхати, та не можу вдержати свою пару… Й ось відкривається форт Юкон за поворотом. Там народ стовпився на льоду. Махають, кричать, стріляють у повітря. Стільки народу зібралося, що не витримав лід, проламався.

Натовп розступився до берегів, а в нас прямо по носу величезна ополонка, й ми з небезпечною швидкістю наближаємось прямо до неї. Я бачу — справа погана. Ну й вирішив: накренив нарти набік, голоблі зламалися, я — бебех у сніг з усім екіпажем, а олень мій з розгону прямо у воду, з собакою, з усім.

Могли б і втопитися, та рятувальний круг не дав. Дивлюся — плавають, пирхають, відсапуються…

Тут доброзичливці з публіки принесли аркан, зачалили оленя за роги, потягнули… Й уявіть, хвалені роги благородної тварини відділилися без будь-яких зусиль, І з-під них виглянули коротенькі ріжки на манір коров'ячих! Ну, ці, на щастя, міцно трималися. За них витягли всю упряжку на лід. Олень мій стріпнувся, полизав у ніздрях, та як замукає жалібно, немов корова.

Я придивився, бачу — корова і є, тільки без хвоста. Обдурили Лома в Канаді. Й зрозуміло, чому наш олень танцював без підків, як корова на льоду. А от звідки в нього невластива цій тварині жвавість взялася, я не одразу зрозумів.

Однак, спеціалісти-собачники й це мені роз'яснили. Фукс теж, виявляється, сплохував: йому замість собаки молоде вовченя підсунули.

І ось зверніть увагу, як цікаво: вовченя само по собі, як собака, нічого не варте — погань, а не собака; корова сама по собі не олень, а разом як славно вийшло. Ось тут закон алгебри якраз підійшов: мінус на мінус дає плюс, як кажуть. Отак-то.

Ну, коли трохи вщухли пристрасті, з'ясувалася і причина такої урочистої зустрічі. В них там у цей день були зимові гонки, й ми не думали, не гадали, а сталося так, що перше місце зайняли.

РОЗДІЛ XXI,

в якому адмірал Кусакі сам допомагав Врунгелю виплутатися з дуже скрутного становища

Днів зо три ми гостювали в Юконі, самі відпочили, дали тваринам відпочити. Нам, як гостям, дали повну свободу, тільки взяли підписку, що ми нікуди з дому виходити не будемо, й для певності двох детективів поставили біля ганку.

Ну, а потім запрягли ми свої нарти й вирушили в дорогу. Юкон пролетіли стрілою, вибрались у Берінгову протоку й взяли курс прямо на Чукотку. До острова Лаврентія добре проїхали, а тут вийшла затримка. Піднявся шторм, зламало лід, і ми перед тріщиною застряли, як на мілині.

Розкинули льодовий табір під торосом. Ждемо, коли лід зійдеться. Так би воно нічого, поспішати нам особливо нікуди, й з харчуванням благополучно: в дорозі ми запаслися пеміканом, рибою, мороженими рябчиками. Ну, знову ж, і від корови молочко. Словом, з голоду не загинули б, а от з холодом сутужно прийшлося. Сидимо, притулилися один до одного, тремтимо. Особливо Фукс страждав: борода в нього обмерзла, вся в бурульках, ниє хлопець, нарікає. Лом теж тримається з останніх сил… Так…

Ну, я бачу, треба щось робити. Сиджу, думаю про різні способи опалення. Дрова, вугілля, гас — все це нам не підходить… Ну, пригадав: якось я був у цирку, там один гіпнотизер пильним поглядом воду кип'ятив.

От би, думаю, мені так! Воля в мене могутня, залізна воля. Чому б не спробувати? Втупився очима в крижину — не кипить, не тане навіть… Ну, я зрозумів, що все це дурниці, обман, просто цирковий номер. Вправність рук, або, простіше кажучи, фокус… І тільки це слово згадав, блискуча ідея зародилась у звивинах мого мозку.

Я схопив сокиру, вибрав підхожу брилу льоду, розмітив, обробив відповідним способом і повертаюся до нашого табору.

— Ану, товариші, допоможить мені встановити фокус.

Лом підвівся, бурчить:

— Дивуюсь я вам, Христофоре Боніфатійовичу: тут саме на бурульку перетворитися, а ви ще фокусами розважаєтесь.

Фукс теж нарікає:

— Фокуси-покуси! В Червоному морі я в самих трусиках купався, і то було жарко, а тут три пари надяг і все одно ніяк не зігріюсь. Оце фокус так фокус!

Ну, я гримнув на них:

— Одставити недоречні розмови! Слухати команду! Підняти цю крижину! Так тримати! П'ять градусів уліво! Ще лівіше…

И от, знаєте, підняли творіння моїх рук, величезну крижану лінзу, навели пучок проміння на лід, дивимось — так і буравить, як у редьку, тільки пара свистить. Навели на чайник — миттю закипів, навіть кришка злетіла. Ось яким способом і холод подолали. Живемо. Звикати почали, обжилися так, що й їхати не хотілося. Вовка пеміканом годуємо, корову сіном. Самі теж ситі, не голодуємо. А тут і крига зійшлася.

Запрягли ми своїх рисаків востаннє і помчали прямим курсом на Петропавловськ.

Прибули, висадились. Відрекомендувались місцевій владі. Ну, повинен сказати, прийняли нас чудово. Тут, знаєте, за нашим походом стежили з газет, останнім часом непокоїлись, і, коли я розказав, хто ми, нас, як рідних, приголубили: годують, доглядають, в гості водять. Корову ми розкували, здали в колгосп по акту, вовченя дітям у школу подарували для живого куточка… Та що там розказувати… Вік би сам гостював, та й то мало.

Але тут, знаєте, весна підійшла, зламало кригу, й ми затужили за морем. Як ранок — на берег. Коли на полювання — моржів постріляти, а то й просто так — подивитися на океан.

І ось одного разу виходимо всі троє, прогулюємось. Фукс на сопку поліз. Коли раптом чую — кричить страшним голосом:

— Христофоре Боніфатійовичу, "Біда"!

Я думав — щось трапилось: може, там каменем ногу придавило або ведмедя зустрів — мало там що! Кинувся на допомогу, Лом теж поліз. Фукс усе кричить:

— "Біда", "Біда"!

Піднялися ми до нього й, уявіть, дійсно бачимо — йде "Біда" під усіма парусами.

Ну, кинулись у місто. А там уже готуються до зустрічі... Ми на пристань. Нас пропустили, нічого. Однак дивляться вже трохи недовірливо.

Я нічого не розумію. Як же так, чорт візьми! Адже на моїх очах "Біда" пішла на дно. Та що очі, очі й обманути можуть. Але ж є відповідний запис у вахтовому журналі. А це ж, як-не-як, документ, папір. І Фукс свідок, а виходить так, наче я дезертирував, чи що, з судна в хвилину небезпеки. "Ну, — думаю, — підійдуть ближче, розберемось".

А підійшла яхта — й зовсім стало незрозуміло. Дивлюсь — за рулем стоїть Лом, тут же поряд — Фукс, шкотовим. А біля щогли — я командую підходом.

"Та такого, — думаю, — не може бути! Може, це не я?" Придивився: ні, я. Тоді на березі не я? Помацав живіт: ні, й на березі наче я. "Що ж це,

— думаю, — роздвоєння особи, чи що? Та ні, дурниці все це, просто сов мені приснився..."

— Лом, — кажу, — ану вщипніть мене.

А Лом теж сам не свій.

Однак, знаєте, вщипнув, постарався так, що я не стримався, скрикнув навіть...

Тут присутні звернули увагу на мене, на Лома, на Фукса. Обступили нас.

— Ну, — кажуть, — капітане, може, ви поясните нам таке становище?

А "Біда" тимчасом підходить за всіма правилами. Ось, знаєте, кранці виклали. Дали викидку, пристають. І ось цей двійник мій розкланюється, бере під козирок.

— Дозвольте, — каже, — відрекомендуватись: капітан далекого плавання Врунгель з командою. Закінчуючи кругосвітний спортивний похід, прибув у порт Петропавловськ-Камчатський...

Публіка на пристані кричить "ура", а я, знаєте, так нічого й не можу второпати.

Треба вам сказати, що я ні в яке чортовиння не вірю, але тут довелося замислитись. Аякже, розумієте? Стоїть переді мною живий привид і розмовляє самим нахабним чином.

А головне, я в безглуздому становищі. Неначе якийсь містифікатор або самозванець... "Ну, гаразд, — думаю, — подивимось, що далі буде".

І от, знаєте, сходять вони на берег. Я намагаюсь вияснити становище, пробираюсь до них, але мене відтирають, і чую, тому Врунгелю розказують, що тут є вже один Врунгель із командою.

Він зупинився, роздивився кругом і раптом заявляє:

— Дурниці! Не може бути ніякого Врунгеля: я його сам потопив у Тихому океані.

Я як почув, так одразу все й збагнув. Бачу, розумієте, давній приятель, мрійник адмірал, пан Хамура Кусакі під мене підробляється.

Ну, пробився я із своєю командою, підходжу впритул до нього:

— Здрастуйте, — кажу, — адмірале! Як доїхали?

Він розгубився, мовчить. А тут і Лом підступив, та як розмахнеться — й Лома номер два одним богатирським ударом повалив на землю. Той упав, і дивимось — у нього замість ніг ходулі стирчать із штанів.

Тут Фукс осмілів, підлетів до Фукса номер два, вчепився йому в бороду й відірвав одразу.

Лому з Фуксом добре: в першого зріст, у другого борода, а в мене ніяких характерних ознак... "Чим же, — думаю, — мені свого двійника дошкулити?"

І от, поки думав, він сам придумав краще за мене. Бачить, діло кепське, дістав кортик, ухопив двома руками — раз-раз! — і розпоров живіт навхрест... Харакірі, чисто самурайський атракціон... Я навіть зажмурився. Не можу я, юначе, на такі речі холоднокровно дивитися. Так з заплющеними очима й стою, жду.

Раптом чую — народ на березі тихенько посміюється, потім голосніше, а там і регіт розлігся. Тоді я розплющив очі — і знову нічого не розумію: тепло, сонце світить, і небо чисте, а звідкись наче сніг іде.

Ну, придивився, бачу — двійник мій помітно схуд, однак живий, а на животі в нього зіяє величезна рана, і з неї пух летить по всьому березі...

Тут, знаєте, кортик у нього відібрали, взяли під білі ручки досить ввічливо й повели... І команду його повели. А ми не встигли опам'ятатися, дивимося — качають нас.

Ну, покачали, заспокоїлись, вияснили відносини, потім пішли яхту оглядати.

Я бачу — не моя яхта, проте дуже схожа. Не обійшов би я на своїй весь світ — сам міг би переплутати. Отак-то. Ну, заприбуткували цю посудину, як належить, а другого дня і пароплав прийшов.

Розпрощались ми. Потім я з Фуксом поїхав і ось, бачите, досі живий, здоровий, і молодий душею. Фукс виправився, вступив на кінофабрику злодіїв грати: в нього зовнішність для цього підхожа. А Лом там залишився, командувати цією яхтою.

Невдовзі я від нього листа одержав. Писав він, що нічого, справляється, і яхта непогано ходить. Звичайно, ця "Біда" не "Біда". Ну, та це не біда, все-таки плаває... Авжеж.

Ось так-то, юначе. А ви кажете, що я не плавав. Я, батечку мій, плавав, та ще як плавав! От, знаєте, старий став, пам'ять слабне, а то б я вам розказав, як я плавав.

РОЗДІЛ XXII,

додатковий, без якого деякий читач міг би й обійтися

До пізнього вечора сидів я тоді й слухав, боячись вимовити слово. А коли Врунгель закінчив свою надзвичайну розповідь, я спитав шанобливо й скромно:

— А що, Христофоре Боніфатійовичу, якби записати цю історію? Так би мовити, на науку нащадкам і взагалі…

— Ну що ж, — відповів він подумавши, — запишіть, коли хочете. Мені таїти нічого, правди не приховаєш. Пишіть, голубчику, а як закінчите, я прогляну, виправлю, коли щось не так…

Тієї ж ночі я сів за роботу, й незабаром товстий том, начисто переписаний крупним почерком, лежав у Врунгеля на столі.

Христофор Боніфатійович уважно переглянув мої записи, подекуди зробив незначні, але дуже цінні, поправки, а через два дні, повертаючи мені рукопис, сказав з деякою прикрістю:

— Записали ви все правильно, слово в слово… От тільки з вами я по-дружньому розмовляв, як моряк з моряком, а інший попадеться безтолковий читач і, може трапитись, не так зрозуміє. В мене у самого замолоду кумедний був випадок: я ще тільки-тільки на море прийшов, юнгою плавав. І от стояли ми якось на якорі… Штурман був у нас — серйозна така людина, не дай бог. І от зібрався він на берег. Скочив у шлюпку й кричить мені:

— Ей, малий, трави кішку, та швидше.

Я почув і ушам не вірю: в нас на судні кіт був сибірський. Пухнастий, мордатий, і хвіст, як у лисиці. Такий ласкавий та розумний, тільки що не розмовляє. І раптом його травити! За що? Та й чим травити, знову-таки? Я в такому дусі й спитав штурмана… Ну й відшмагали мене тоді — як кажуть, ліньків покуштував. Отак-то. От я й боюся: стануть люди читати, наплутають у термінології, і тут така може вийти двозначність,

що я перед читачем з'явлюся в небажаному вигляді. Так що ви вже, голубе, потрудіться: всі морські слова в окремий списочок, у порядку алфавіту, підберіть і мені принесіть. А я на дозвіллі займусь, обдумаю це діло й дам вам свої пояснення.

Я слухняно виконав цю вказівку й незабаром відніс Врунгелю невеликий список, слів на шістдесят. Він переглянув, обіцяв до ранку написати пояснення, потім попросив тиждень строку, потім заявив, що раніше ніж за місяць не впорається, а коли через рік я якось нагадав про цей злополучний словничок, Христофор Боніфатійович розсердився не на жарт, обізвав мене хлопчиськом і дав зрозуміти, що справа ця серйозна й поспішати з нею не слід.

Так і вийшла книжка без словничка. І нічого, читали люди й, загалом, здається, правильно все розуміли.

Але ось недавно, коли готувалось нове видання "Пригод капітана Врунгеля", Христофор Боніфатійович викликав мене й урочисто передав свою останню наукову працю.

Ми старанно вивчили цю цікаву роботу й, оцінивши її по заслузі, вирішили надрукувати повністю.

РОЗДУМ

капітана далекого плавання Христофора Боніфатійовича Врунгеля про морську термінологію

Мною, як і іншими спостерігачами, неодноразово було помічено, що людина, яка вдосталь попила солоної вологи з бездонної чаші океану, вражається дивовижною хворобою, в результаті якої з часом наполовину втрачає безцінний дар людської мови.

Така людина замість слів рідної мови, які цілком точно визначають той чи інший предмет, вживає вокабули такі витієваті, що часом з особою, не зараженою цією хворобою, уже й порозумітися не може. Коли ж така особа, нічого не розуміючи, розводить руками, хворий дивиться на неї з презирством і жалем.

У ранній юності недуга ця вразила і мене. І як би наполегливо не намагався я вилікуватись, заходи, вжиті мною, не принесли бажаного зцілення.

По цей день вистріл для мене не гучний звук вогнестрільної зброї, а рангоутне дерево, встановлене перпендикулярно до борту; бесідка — не затишна садова будівля, а дуже незручне, хитке висяче сидіння; кішка в моїй уяві, хоч і має від трьох до чотирьох лап, є аж ніяк не свійською твариною, а маленьким шлюпковим якорем.

З другого боку, якщо, виходячи з дому, я спускаюся по сходах, на бульварі відпочиваю на лавочці, а прийшовши додому, розігріваю чай на плиті, то варто мені потрапити на судно (хоча б у думках), ці предмети одразу перетворюються на трап, банку й камбуз відповідно.

Поміркувавши над цим, я вирішив було зовсім повиганяти всі морські терміни з свого лексикона, замінивши їх тими словами, які з давніх-давен існують у звичайній нашій живій мові.

Результат, однак, вийшов зовсім небажаний: перша ж лекція, прочитана мною у відповідності з прийнятим рішенням, завдала багато непотрібних прикростей як мені, так і моїм слухачам.

Почати з того, що лекція ця тривала втричі довше, ніж звичайна, бо виявилося, що в морській мові є чимало термінів, які зовсім неможливо замінити. Я ж, не бажаючи відступати від прийнятого рішення, щоразу намагався замінити ці терміни їх широким тлумаченням. Так, наприклад, замість слова рея, я щоразу говорив: "кругла дерев'яна балка, дещо

потовщена в середній частині, горизонтально підвішена на високому тоненькому стовпі, вертикально встановленому на судні..." Замість слова руль я примушений був повторювати: "вертикальна пластина, яка з допомогою важеля або іншого спеціального привода повертається на вертикальній осі, укріпленій на підводній частині заднього краю судна, і служить для зміни напрямку руху останнього..."

Шкодуючи при цьому, що так марно витрачався час, потрібний для неодноразового вимовляння цих визначень, я намагався вимовляти їх одним духом, скоромовкою. А через те, що слів, які потребують таких роз'яснень, зустрічалось чимало, лекція моя стала схожою на заклинання чаклуна або на камлання шамана. І цілком природно, що слухачі мої, незважаючи на всю їхню старанність, в якій я не маю підстав сумніватися, нічого з моїх пояснень не засвоїли і більш того: не зрозуміли.

Засмучений невдачею, я, однак, не занепав духом. Терпеливо і уважно я знову проробив це витання і після всебічного визначення всіх написаних на цю тему праць і літературних джерел, порівнявши їх із власними спостереженнями, я прийшов до висновку, що:

Морська термінологія є не що інше, як спеціальний морський інструмент, яким кожен моряк зобов'язаний володіти так само впевнено і вправно, як упевнено тесляр володіє сокирою, лікар — ланцетом, а слюсар — відмичкою.

Але, як і в усякому ділі, інструмент безперервно вдосконалюється, частково зовсім виключається з ужитку, частково замінюється новим, простішим і зручнішим в роботі, нерідко запозиченим з іншого ремесла, так і в морській практиці — одні терміни широко входять до складу загальногромадянської живої мови, як це сталося, наприклад, із словами: щогла, руль, штурман; інші ж, навпаки, зовсім втрачають своє колишнє значення і замінюються новими, загальноприйнятими, як це було із словами антретно або тріангль, які нещодавно міцно трималися у

морському словнику, а нині зовсім забуті й поступилися своїм місцем словам наближено й трикутник відповідно.

Вище викладене дозволяє сподіватися, що з часом, шляхом взаємних розумних поступок, моряки й сухопутні люди прийдуть нарешті до однієї загальнозрозумілої мови. Сподіватися, однак, що таке злиття відбудеться в близькому майбутньому, нема підстав. А тому сьогодні при читанні кожної серйозної праці з морської справи, такої, наприклад, як опис моїх пригод під час плавання на парусній яхті "Біда", для людини, яка ще не опанувала сповна морську мову, обов'язкове (!) користування хоча б невеликим пояснювальним словничком, який і пропонується мною читачеві.

ТОЛКОВИЙ МОРСЬКИЙ СЛОВНИК ДЛЯ БЕЗТОЛКОВИХ СУХОПУТНИХ ЧИТАЧІВ

Складений Х. Б. Врунгелем

Анкерок. — Не випадково багато морських словників починається в нас цим словом, з яким певним чином зв'язане саме зародження російського флоту. Як відомо, в будівництві перших російських кораблів брали участь голландські спеціалісти — майстри корабельної справи й майстри випити. Не можна, однак, сказати, що пили вони без міри. Мірою для вина якраз і служив анкер — міцний дерев'яний бочонок відра на два, на три. Такий бочонок — анкерок — і тепер держать на кожній рятувальній шлюпці, тільки наповнений він не вином, а прісною водою.

Бал. — Не слід плутати із словом "бал"! Бал — це вечір з танцями, а бал — відмітка, яку моряки ставлять погоді, міра сили вітру й хвилювання. 0 балів — штиль, повне безвітря… 3 бали — слабкий вітер… 6 балів — сильний вітер… 9 балів — шторм, дуже сильний вітер. Коли дує шторм, і судну, й екіпажу теж часом доводиться потанцювати! 12 балів — ураган. Коли невелике судно попадає в зону урагану,

трапляється, що моряки кажуть: "Бал закінчено!" й бадьоро йдуть на дно.

Баласт — на суші зайвий, непотрібний вантаж. А на морі коли як: якщо багато баласту — недобре. А зовсім без баласту — ще гірше: можна перевернутися. От і доводиться возити каміння, чавунні чушки, пісок та іншу некорисну вагу, яку кладуть на саме дно, щоб надати судну стійкості.

Боцман. — Слово це складається з двох голландських слів: бот — судно й ман — людина. Боцман — корабельна людина, човняр. А в нас боцман — старший матрос, господар палуби.

Брашпіль — теж складене слово з голландських: браден — смажити й спіт — рожен. Тільки на брашпілі ніхто нічого не смажить. На нього намотують якірний канат, щоб виходити — підняти якір. Виходжувати якір — робота нелегка. Якщо брашпіль ручний — засмажитись не засмажишся, а запаритись дуже легко.

Бункер — вугільна яма на кораблі, склад вугілля. Тут і пояснювати нічого.

Ванти — розтяжки, які піддержують щоглу, щоб не впала, чого доброго.

Віра. — З цим словом завжди неприємності. Всі моряки добре знають: віра — підняти, майна — опустити. А на березі багато хто плутає.

Гарпун — палиця з гострим, зазубленим наконечником, прив'язана до довгої вірьовки. Такими гарпунами в старовину били великого морського звіра. Траплялося, що й один одного били, коли сварилися. Сучасний гарпун зовсім не схожий на старовинний. Ним стріляють з

гармати. Бити китів ним дуже зручно, а от для рукопашної бійки він не годиться — важкий.

Грот — печера, здебільшого штучна. А в морській справі грот — головний парус на головній щоглі.

Док — невелика штучна затока з воротами. Корабель вводять туди, щільно закривають ворота, а воду викачують. У доках кораблі оглядають, ремонтують, фарбують, а коли закінчують роботу, напускають у док води, корабель спливає і виходить.

Драїти — накручувати. Задраїти — закручувати. А от надраїти — чомусь начистити до блиску.

Дрейф. — У п'яти літерах цього слова міститься шість значень: 1) лягти в дрейф — так поставити паруси, щоб судно тупцювало на місці; 2) дрейф — відхилення від курсу (див. курс) під впливом вітру й течії; 3) плавання по волі стихії без руля і без вітрил, як кажуть; 4) плавання разом із кригою; 5) рух судна, що стоїть на якорі, коли в сильний шторм якір не держить. У цьому випадку капітан часом теж починає: 6) дрейфи-ти, як би не кинуло на мілину.

Заштиліти — потрапити в штиль (див. бал).

Зеніт — точка в небі просто над головою спостерігача. Цю точку кожен може побачити. Надир — протилежна їй точка небесної сфери. Цю точку навіть найуважніший спостерігач побачити не може — земна куля заважає...

Зиб — хвилювання на морі. Коли зиб без вітру, капітану хвилюватись не доводиться, а от коли з вітерцем — буває що й похвилюєшся.

Зчислення — наближене визначення місця судна шляхом розрахунків і побудов на карті.

Зюйдвестка — дуже некрасивий штормовий капелюх з промасленої тканини. Вода з такого крислатого капелюха стікає на плечі та на спину, а за комір не попадає. От уже дійсно, як кажуть: "Хоч негарно, та спасибі!"

Камбуз — суднова кухня і суднова кухонна плита — це вже всі знають.

Кашалот — кит без вусів, але з зубами. Допитливий, але дурний.

Кіль — хребет корабля, до якого кріпляться корабельні ребра. Кілем називають ще плавники, прироблені до корабельного черева, які служать для поліпшення мореходних якостей судна.

Клотик — дах щогли. Здавалося б, навіщо щоглі дах? А от потрібен. Інакше дощова вода просочиться по порах дерева, й щогла зсередини загниє. От і роблять круглу дерев'яну наліпку на верху щогли — клотик.

Контркурс — це коли два кораблі йдуть паралельно назустріч один одному.

Корвет — трищоглове військове парусне судно. В наші часи існує лише на картинах і в книжках.

Кубрик — спільна житлова каюта й поширена собача кличка.

Курс — напрям руху судна. Також напрям вітру по відношенню до корабля, що йде під парусами. Якщо вітер дує прямо в корму, кажуть, що курс фордевінд. Коли не в корму, але ззаду — бакштаг. Коли прямо в бік — галфінд. У скулу — бейдевінд. Вітер, що дує прямо в ніс, раніше назви не мав, але цей пропуск у морській термінології заповнив Х. Б. Врунгель, який запропонував назву "Вмордувінд", назву, що міцно ввійшла в морський словник.

Лавірувати — на суші справа хитра нашим і вашим догодити, й направо, й наліво вклонитися, і по болоті пройти, ніг не замочивши. А в нас на морі — простіше простого: йти проти вітру зигзагами та обходити небезпечні місця. От і все.

Лаг і лот — прилади. Перший — для визначення швидкості ходу й пройденого шляху. Другий — для визначення глибини. В старовину казали: "Без лота — без ніг, без лага — без рук, без компаса — без голови".

Лоцман — людина, яка проводить кораблі в небезпечних і важких місцях.

Люк — отвір у палубі.

Миля — морська міра довжини, що дорівнює 1852 метрам. Часто нам, морякам, докоряють, що ми ніяк не перейдемо на кілометри, а ми й не збираємось і ось чому: частина меридіана від екватора до полюса поділена на 90 градусів і кожний градус на 60 мінут. Величина однієї мінути меридіана якраз і становить милю.

Набити. — Дивлячись по тому, що набити. Якщо снасть набити — це значить натягти так, що далі нікуди.

Надир — див. зеніт.

Нактоуз — буквально: "нічний будиночок". В старовину так називали ящик з ліхтарем для освітлення і захисту компаса. В наші часи нактоуз — висока шафка, на зразок тумбочки. На ній зверху встановлюють компас, а всередині ховають хитрі пристосування, які стежать за тим, щоб компас брехав та не забріхувався.

Оверкіль — слово, яке часто вимовляють, але майже ніколи не пишуть, мабуть через скромність. Зробити оверкіль — це значить перевернути судно догори кілем.

Оверштаг — такий поворот парусного судна, при якому воно проходить через положення вмордувінд (див. курс).

Пакгауз — склад.

Пасати — східні вітри, що майже постійно дмуть у тропічних широтах (див. це слово).

Підвахта, підвахтовий — той, що змінився з вахти. В разі потреби підвахтових в першу чергу викликають на допомогу вахтовим. Тому в підвахтових є правило: якщо хочеш поспати в комфорті — спи завжди в чужій каюті.

Порти — всілякі ворота в бортах кораблів — пасажирські, вантажні, вугільні, гарматні порти. В доках батопорти — спеціальні судна, які затоплюються в воротах доків і своїм корпусом закривають вхід до доку. Порт — також місце стоянки кораблів. Торгові й військові порти — морські ворота країни.

Прокладка курсу — відмітка місця, де перебуває судно, ця відмітка постійно робиться на карті.

Рангоут — буквально: "кругле дерево" — щогли, реї і т. п. Зараз на великих кораблях майже весь рангоуг металевий, клепаний чи зварений із стальних листів. Виходить кругле дерево, зварене із стальних листів… От і розберись тут!

Роль суднова — нічого спільного не має з роллю в спектаклі. Там роль грають, а з судновою роллю гратися не випадає. Це важливий документ, — список усіх людей, що перебувають на кораблі. Внести в

роль — значить зарахувати до складу команди. Списати — значить викреслити з ролі, звільнити із складу команди, випровадити з корабля.

Семафор — розмова, вірніше — переписка за допомогою ручних прапорців. Кожній літері відповідає особливе положення рук з прапорцями. Про сигнальника, який передає літери по семафору, кажуть: пише.

Секстан, секстант — інструмент для визначення місця судна. Останні тридцять років іде суперечка, як писати це слово. Штурмани, які користуються цим приладом, називають його "секстан" і пишуть так само, а всі інші й говорять і пишуть "секстант". Хто має рацію — так і невідомо.

Склянки — півгодини. В ті часи, коли на суднах були пісочні годинники — "склянки", вахтовий кожні півгодини ударом у дзвін оповіщав увесь корабель про те, що він стежить за часом і не забув перевернути півгодинну склянку. Пісочних годинників давно нема на суднах, а звичай залишився. На всіх кораблях кожні півгодини дзвонять у дзвін — б'ють ринду. В цього виразу теж цікаве минуле. Англійці говорили: "рінг дзе белл" — бити в дзвін, а у нас переробили на "ринду бий" — так і пішло!

Снасть — див. трос.

Списати — див. роль.

Сходня — дачне місце під Москвою. А на судні — переносний місточок з дошки, іноді з бильцями, по якому сходять із судна на берег. Назад з берега на судно входять по тій же сходні, але сходнею її в цьому випадку не називають.

Такелаж — див. трос.

Трафальгарська битва — знаменитий морський бій, в якому 21 жовтня 1805 року англійський адмірал Нельсон розбив значно сильнішу з'єднану ескадру французьких та іспанських кораблів під командою адмірала Вільнева.

Трос — снасть, будь-який канат, вірьовка, шворка. Якщо вірьовка прив'язана хоча б одним кінцем до чого-небудь на судні, вона вже стає частиною такелажу.

Трюм — корабельне черево, приміщення для вантажу на кораблі.

Утка — дерев'яний, або металевий пристрій для кріплення снастей Так ще називають водоплавну птицю, розрізняючи при цьому свійську й дику.

Фальшборт — частина борту вище головної палуби, Доводиться стежити, щоб у цій частині корабля ніякої фальші не було, а то, чого доброго, і в воду звалитися недовго.

Фіорд — вузька, звивиста затока з високими берегами.

Флюгер — легкий прапорець на щоглі для визначення напряму вітру.

Фордевінд — див. курс.

Фрахт — плата за перевіз вантажу морем, а також вантаж, за перевіз якого береться плата.

Фут — міра довжини, приблизно 30 сантиметрів.

Хронометр — точний астрономічний годинник.

Швартови — троси, якими корабель прив'язують до берега або до другого корабля.

Широта — виражена числом віддаленість від екватора.

Штиль — див. бал.

Штормтрап — вірьовочна драбина. По ній і в тиху погоду не легко вилазити, а в шторм тим паче. Особливо в зрілому віці!

Якір. — На цьому слові дивовижним чином замикається кола морського словника, бо якір голландською мовою називається, вимовляється і пишеться так само, як і бочонок для вина — анкер, з якого починався цей словник (див. анкерок).